

Т.С. Яценко, О.В. Глузман, О.М. Усатенко

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Дніпропетровськ-2014

УДК 378.147:159.98
ББК 74.580.2:88p30
Я- 92

Рекомендовано вченою радою Кримського гуманітарного університету від 22 січня 2014 року (протокол № 7).

Яценко Т.С. Методологія професійної підготовки практичного психолога / Т.С. Яценко, О.В. Глузман, О.М. Усатенко. – Дніпропетровськ. «Інновація», 2014. – 192 .

ISBN 978-966-8676-98-0

Книга створена на основі результатів багатолітніх досліджень, що знайшли відбиток в циклі праць, спрямованих на формування методології оптимізації професійної підготовки практичних психологів. Концептуально обґрунтовано шляхи особистісного вдосконалення майбутніх фахівців в процесі безпосереднього проходження ними психокорекції. Стверджується доцільність введення в навчальний процес діагностико-корекційних курсів як необхідної складової професійно-психологічної підготовки.

У книзі вперше розкрито глибинний формат розв'язання заявленої проблеми шляхом наукового висвітлення таких аспектів: *методологічного* (єднання майстерності психолога з його особистісною гармонійністю); *теоретичного* (обґрунтування провідних механізмів психокорекції, введення принципу “із іншого” та принципу додатковості); *феноменологічного* (доведення необхідності слідування за законами природи психічного); *функціонального* (розкриття універсальності законів внутрішньої динаміки психіки); *експериментально-прикладного* (впровадження в навчальний процес Галузевого стандарту з практичної психології та апробація корекції зі старшими підлітками).

Авторський доробок знайшов визнання і застосування у вищих навчальних закладах України, Росії, Латвії, Грузії, Вірменії, Польщі.

Розрахований на викладачів психології, студентів, аспірантів, докторантів, усіх зацікавлених у психоаналітичному підході до пізнання цілісності психічного в суперечливій єдності сфер свідомого і несвідомого.

ISBN 978-966-8676-98-0

УДК 378.147:159.98
ББК 74.580.2:88p30

© Т. С. Яценко, О. В. Глузман, О. М. Усатенко, 2014.
© Кримський гуманітарний університет, 2014.

ЗМІСТ

Вступ	4
1. Глибинне пізнання в професійній підготовці практичного психолога	10
2. Методологія глибинного пізнання психіки	37
3. Універсальність законів цілісності психічного – основа професійної підготовки практичного психолога	64
4. Динаміка розвитку методології, теорії та практики глибинного пізнання	83
5. Психодинамічні передумови пізнання індивідуальної неповторності архетипної символіки в процесі глибинної корекції	101
6. Реферат циклу праць “Методологія професійної підготовки практичного психолога”	121
7. Анотації робіт до циклу праць “Методологія професійної підготовки практичного психолога”	137
8. Бібліографія циклу праць з теми: “Методологія професійної підготовки практичного психолога”	156
Список використаних джерел	165

ДОДАТКИ

Додаток А. Стенограма психоаналітичної роботи з протагоністом К. із використанням візуалізованих презентантів	171
Додаток Б. Стенограма психоаналітичної роботи з протагоністом О. із використанням візуалізованих презентантів	185

ВСТУП

Дослідження в галузі глибинної психології сприяють подоланню спрощеного, механістичного погляду на розуміння *предмета психології*, що за умов академічного підходу, ігнорує протистояння (антагонізм) двох сфер психіки (“свідоме - несвідоме”), як і синергію взаємин. Психодинамічна теорія (завдяки багаторічним позитивним результатам діагностико-корекційної практики) засвідчила, що психіка єдина за наявності функціональних відмінностей та автономії сфер свідомого та несвідомого. Психодинамічний підхід спирається на: голографічну будову несвідомого (завдяки чому *“психіка знає все” і одночасно – “не знає, що вона знає”*); мимовільну активність суб’єкта (за якої окремі елементи психічного втілюють сутність цілого), процесуальну діагностику, що є основою глибинного пізнання. Сказане можна віднести до провідних ідей дослідження, презентованого в циклі праць, об’єднаних спільною назвою: **“Методологія професійної підготовки практичного психолога”**.

Психолог спирається на знання законів психічного. Холістичність (єдність ідеального та матеріального) доводить факт візуалізації психічного (перехід ідеального в матеріальне), тобто самопрезентації психіки з подальшим розгортанням смислового навантаження презентантів у діалогічній взаємодії (психолог-респондент). Книга **“Методологія професійної підготовки практичного психолога”**, є узагальненням основних ідей сукупності робіт, які висунуті на здобуття *Державної премії України в номінації “Наукові досягнення в галузі освіти”*. Вміщений у ній емпіричний матеріал (див. додатки) переконує в існуванні внутрішньо-функційного упорядкування психічного, що має дотичність з *інформаційними еквівалентами*, які об’єднують обидві сфери психіки (незалежно від їх функційної асиметрії). Робота констатує *безперервність інформаційного обміну між підсистемами*, що включає **переведення ідеальної (духовної) реальності в матеріалізовану, не лише у фізіологічну (“мозкову”), але і в**

зовнішньо-опредметнену, візуалізовану, що відкриває психологу перспективи глибинного пізнання.

Зміст даної роботи засвідчує виправданість уваги глибинного психолога до *об'єднання (та роз'єднання) свідомого і несвідомого, що можна назвати горизонтом (межею), проте не роз'єднуванню лінією*. Уся процедура активного соціально-психологічного пізнання спрямована на відновлення порушених взаємозв'язків (тобто інформаційного обміну) між підструктурами психіки, що знаходить вияв в суб'єктивізмі (викривленнях) відображувальної активності індивіда та призводить до соціальних невдач, дезадаптації під натиском незаперечної реальності. **Суб'єктивізм психічного відображення** обумовлений **об'єктивною** (хоча й ідеальною) реальністю законів функціонування несвідомого (тобто – іншої сфери), що проявляється в інваріантності характеристик психіки, породжуваних системою захистів. Останнє зумовлює ефект можливої **передбачуваності** поведінки зовнішнім спостерігачем.

Отже, цикл робіт засвідчує імовірність матеріалізації психічного, в спостережувані форми (малюнок, ліпка, моделювання), що сприяє дослідженню феномена психічного за законами свідомого. Універсалізація глибинного пізнання робить його доступним для об'єктивного спостереження та дослідження в логічній впорядкованості. Більше того, глибинне пізнання стає доступним для реалізації у великій (численній) аудиторії (з екранізацією процесу), в чому переконує практика проведення дев'яти “Авторських шкіл академіка НАПН України Т. С. Яценко” (з 2006 р.) у великій аудиторії учасників (див. посібники [13–18]).

Шлях **формування професіоналізму практичного психолога** не може залишатися поза методологією, яка передбачає не лише оволодіння майбутнім практичним психологом теоретичними знаннями, але й практикою діагностико-корекційного процесу в групах активного соціально-психологічного пізнання (АСПП). Гуманістичні принципи організації процесу АСПП сприяють нівелюванню ситуативних (периферійних) форм психологічних захистів, що відкриває перспективу наближення до пізнання базальних форм захисту, в яких імпліковані глибинні цінності. За умов глибинного самопізнання майбутній фахівець знайомиться в

діагностико-корекційному процесі з *“імовірнісним прогнозуванням”*, зорієнтованим на пізнання логічної впорядкованості поведінкового матеріалу, що сприяє виявленню неспівпадіння енергетичного спрямування (асиметрії) *“логіки свідомого”* і *“логіки несвідомого”* (*“іншої логіки”*). Для майбутнього практичного психолога важливим кроком професійного становлення є опанування категорією *“імовірнісна логіка”*, яка включає проміжні істинні значення (імовірності істинності висловлювань), що є базовим для прогнозів їх подальшого підтвердження. Якщо поняття *“імовірність”* пов’язане з певною подією, вчинком, що знаходить емпіричне підтвердження, то *“достовірна логіка”* є уточненням *“індуктивної логіки”*. При цьому відбувається перехід від мови прогнозів (під впливом висловлювань (поведінки) респондента) до їх підтвердження через розкриття впорядкованості (логічності) поведінкового матеріалу, отриманого в діалогічній взаємодії. Специфіка достовірної логіки глибинного пізнання полягає у **відсутності можливостей повного усунення (нівелювання) імовірності. Іншими словами – в глибинному пізнанні незмінно присутній фактор неповної достовірності.**

Дослідження підтверджують, що *імовірнісна логіка* є різновидом багатозначної логіки, яка не обмежується лише двозначністю (*“істина чи неістина”*). Процес глибинного пізнання бере до уваги наявність символічності та її полізначності. Останнє припускає *імовірність істини через відсутність апріорної визначеності змісту спонтанної поведінки*, що може долатись через порційне подання інформації респонденту, отриманої шляхом інтерпретації. Спонтанність поведінки того чи іншого респондента вирізняється частотою прояву ітеративних, інваріантних, повторюваних форм поведінки, а за своїм змістом має наближеність до поняття **відносної частоти**. Так, дослідницька увага спрямовується на проблему статичної й динамічної цілісності функційної організації психічного. У цьому контексті відіграють роль такі поняття, як *диспозиція, установка, тенденція, динамічний стереотип*, що сприяють визначенню вектору спрямування енергії особистості.

Отже, *імовірнісне прогнозування*, що лежить в основі глибинного пізнання, сприяє розкриттю внутрішньої *“необхідності”*, що прокладає шлях через сукупність випадковостей у їх множинності

та полізначності символіки. Конкретизація останньої зумовлюється логічною впорядкованістю психіки, яка звужується процесом інтерпретації асоціативних взаємозв'язків поведінкового матеріалу (від символічної полізначності до “знаковості”). За таких обставин випадковість вчинків наявна допоки не будуть розкриті її першопричини. **Глибинно-психологічне пізнання вносить зміни в реалії внутрішнього світу особистості майбутнього фахівця-психолога виключно шляхом розкриття справжньої значущості візуалізованого презентанта (смислу), як і його впливу на енергетичне спрямування психіки. Відбувається це через отримання рефлексивних знань суб'єктом пізнання, розвінчання ілюзій, породжуваних захистами та поглиблення розуміння інфантильних детермінант особистісних проблем (внутрішніх суперечностей), які сприяють реконструюванню примітивних структур психіки завдяки багаторівневому розширенню самосвідомості суб'єкта.**

Логічна, або індуктивна імовірність характеризує відносини між посилом (основою, постулатом) та висновками індуктивного міркування. На відміну від дедукції, вихідні позиції індукції не гарантують істинності висновків, а лише роблять його імовірнісним (правдоподібним). За таких обставин **імовірність виражає не стільки ступінь суб'єктивізму, як виявляє “розумну” віру, прогностичність бажаного результату.** Активність керівника групи АСПП базується на імовірнісних припущеннях логічної впорядкованості поведінкового матеріалу, а раціонально-логічні інтерпретації діагностико-корекційного процесу стосуються аналізу особливостей пізнання спонтанної (“суб'єктивної”) *активності індивіда*. Можливість упередження алгоритмізованості дій керівника глибинно-корекційного процесу є невід'ємним складником як загальної спрямованості методу АСПП, так і часткових його методик, системна впорядкованість яких прилагоджується до актуальних діагностико-корекційних проблем в ситуації “тут і тепер”. Останнє є відповідним теоретико-методологічним основам глибинного пізнання як і *оптимальній психодинамічній моделі*

діагностико-корекційної, аналітико-діалогічної роботи психолога з респондентом.

Цикл робіт засвідчує *позитивний вплив на особистісні зміни майбутнього психолога в аспекті гармонізації психіки*, в разі проходження ним діагностико-корекційного процесу в групі АСПП. Ці зміни можна виокремити в трьох ракурсах: загально-особистісні; індивідуалізовані та особистісно-професійні зміни.

Загально-особистісні зміни психолога: обумовлені асимілюванням групових принципів: прийняття іншої людини (і себе самого) такою, якою вона є; щирість; аналіз поведінки іншого (та самоаналіз) в ситуації “тут і тепер”; відсутність критики (та самокритики); формування навичок “бути в ситуації і бути над нею”; децентрація уваги; перетворення себе на “об’єкт дослідження”; послаблення тенденцій до власного “імпотування психіки” як і тенденцій “до психологічної смерті” тощо.

Індивідуалізовано-особистісні зміни: динаміка індивідуалізованого розвитку каталізується процесом позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на вищому рівні розвитку, що пов’язано з виявленням її внутрішньої впорядкованості та розв’язанням майбутнім психологом особистісних проблем (внутрішньої суперечності), що веде до гармонізації його психіки.

Особистісно-професійні зміни відповідають загальній психодинамічній лінії творчого добору методів та інструментарію роботи відповідно до потреб глибинного процесу “тут і тепер” згідно з індивідуальною неповторністю психіки конкретної особи. Процес АСПП забезпечує стимулювання розвитку емпатії, сенситивності, інтуїції, умінь самоаналізу (саморефлексії) та повздовжнього аналізу (інтерпретації) поведінки інших людей. Упродовж занять здійснюється розвиток у майбутнього психолога здібностей до процесуальної психодіагностики в її єдності з корекцією.

Узагальнені показники особистісного зростання майбутніх практичних психологів в результаті проходження груп АСПП: відкритість для нового досвіду; увага до актів спонтанної поведінки іншої людини; перевага об’єктивності у оцінці поведінки іншої людини над проективно-емотивною (осуб’єктивованою) оцінкою; соціальна активність, адекватність та адаптивність; ослаблення

стереотипності та автоматизованості поведінки; зниження депресивно-регресивних тенденцій поведінки; здатність до розкриття власного конструктивного потенціалу, що передбачає зниження мортідної (руйнівної) енергії та розширення горизонтів креативу у форматі фахової самореалізації тощо.

Прикладні аспекти циклу робіт представлені в кандидатських та докторських дисертаціях (36 наукових праць), в посібниках, що розкривають особливості застосування методу глибинної корекції – в школі (учителі, батьки, учні) [11, 19, 22, 23, 29, 30, 31]; з підлітками, що потребують особистісної корекції [25]; з особами, що мають обмежені фізичні можливості; з сиблінгами. Продовженням психокорекційних занять можуть бути корекційно-виховні заходи [32]; проблеми підготовки психологів [12, 25, 27, 28]; проблеми психічного вигорання психологів [32] тощо.

Основною перевагою психодинамічного підходу до розкриття теоретико-методологічних та методичних основ пізнання психіки є його орієнтація на універсальність законів природи психічного, що дозволяє майбутньому фахівцю віднайти методологічну опору в розумінні загальних та індивідуалізованих аспектів психіки. Важливою є власна внутрішня вмотивованість майбутнього практичного психолога на самопізнання (як і на вибір професії), яка є потужним каталізатором оптимізації його особистісних характеристик.

Наукові праці Т. С. Яценко, О. В. Глузмана, О. М. Усатенко переконують у необхідності забезпечення цілісного підходу до вдосконалення підготовки практичних психологів. Психодинамічна теорія органічно вбудовується у загальну програму підготовки практичних психологів, розширює горизонти особистісного зростання, розвитку рефлексивного інтелекту та чутливості майбутнього фахівця. Все це істотно доповнює академічний формат підготовки психологів в його зорієнтованості на засвоєння стандартних знань. Більше того, проходження глибинної корекції каталізує особистісні зміни в напрямку гармонізації структури психіки, розвитку тих характеристик суб'єкта, які є бажаними для формування фахової досконалості та забезпечення ефективності надання психологічної допомоги іншим людям.

1. ГЛИБИННЕ ПІЗНАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

*Освіта – навчання і виховання – є найбільш
благодатною і відповідною сферою людської діяльності саме
тому, що тут формується людина як особистість*

Віктор Андрущенко

Глибинна сутність особистісної психокорекції. Кожна професія висуває людині свої вимоги до когнітивно-особистісних характеристик її психіки. Практична психологія є специфічною галуззю професійної діяльності суб'єкта, в якій без належного формування особистісних характеристик та корекції деструктивних захисних механізмів дорога до професіоналізму може бути закритою. Окрім того, специфіка професії передбачає залучення психолога до процесу взаємодії з респондентом. Тому, коли мова йде про методи практичної психології, зокрема їх зорієнтованість на надання допомоги іншій людині, необхідно, щоб вони були прийняті у використанні для самоаналізу. Останнє є заporукою професіоналізму в роботі з іншими людьми. Дорогу до цього прокладає відповідна методологія, яка задає продуктивну платформу для ефективної підготовки практичних психологів. В контексті заявлених проблем С.Д. Максименко вказує: "...спрямуємо свої зусилля на внутрішні можливості особистості" [99, с. 13]. Методи практичної психології повинні враховувати, що у психіці "нічого змодельовати не можна, не порушивши філігранно тонкий процес *самомоделювання* і саморозвитку". І далі: "Це має відбуватися на тлі різноманітних (але фіксованих) можливостей для самомоделювання" [99, с. 21].

Указані твердження академіка НАПН України С.Д. Максименка дають поштовх для формування адекватної позиції щодо розуміння пізнання психічного в його цілісності (свідоме - несвідоме) та застосування методів, які враховують "єдність натурального і

соціального”. Самомоделювання в розроблюваному нами психодинамічному підході спирається на необхідність “слідування” за самоплинністю феномену психіки.

У дослідженні проблеми фахово-особистісної підготовки майбутніх психологів допомагають філософські погляди, які імплікують результати різних наук. У даній роботі приділяється увага філософським проблемам фахової підготовки практичних психологів. Підрозділи цієї праці змістово розгортають основи новітнього підходу до підготовки практичних психологів у форматі психодинамічного підходу та відповідної методології. Путівником у вирішенні заявленої проблеми для нас є не лише орієнтація на положення “Психологічної служби” в Україні, а й на потребу висококваліфікованих спеціалістів, здатних адекватно розуміти предмет пізнання – психічне в його цілісності. Нині науково-практичні здобутки розроблюваної нами проблеми глибинного пізнання, асимільовані психологічною службою України, що спирається на Галузевий стандарт вищої освіти з підготовки бакалаврів за спеціальністю 6.010100 – “Практична психологія”, напряду підготовки – “Педагогічна освіта” (керівник авторського колективу – Т. С. Яценко) (див.: [102, с. 2]).

Психодинамічний підхід, який набув розвитку впродовж останніх тридцяти п’яти років, позначився на змісті підготовки практичних психологів у вищих навчальних закладах і психологічній службі України. Разом з тим, у процес підготовки психологів ще недостатньо впроваджуються методи, які враховують *можливості пізнання психічного в його цілісності на засадах розвитку рефлексивних знань суб’єкта*.

Головне завдання теорії пізнання пов’язане з розкриттям динаміки цього процесу. Психодинамічна парадигма набула демаркації від академічно-експериментальної психології. Ми солідаризуємось з К. Левіном, який зазначав, що **“експериментальна психологія породжує напівзакономірність”** [97, с. 26]. За пізнання лише сфери свідомого внутрішній світ людини буде сприйматися та вивчатися лише наполовину, тому академічні

пошуки істини розкриття природи психіки в межах класичного детермінізму не дають сутнісне розв'язання проблеми пізнання.

Детермінізм (від лат. *determine* – визначаю) – філософське учіння про об'єктивний, закономірний взаємозв'язок і взаємообумовленість явищ матеріального і духовного світу. Сутнісною характеристикою детермінізму є причинність, що визначає зв'язки між явищами, в яких причина (при достатньо визначених умовах) з необхідністю породжує інше явище як наслідкове. Звичайно, поза причинністю не існує жодного явища. Водночас, психічне не може бути віднесено до *однопричинних явищ*. Розглядаючи методологічні позиції фахової підготовки практичного психолога, відмітимо, що предметом пізнання є цілісна психіка в її свідомих і несвідомих виявах. З огляду на це, ми не можемо пізнати психічне в його цілісності – при обмеженій орієнтації на пізнання причинново-наслідкових аспектів свідомого, в якому несвідоме прямим способом ніколи не може бути представлене. Відомий грузинський вчений А. Є. Шерозія вказує: "... з самого початку свого розвитку психологія давала знати про те, що, спираючись лише на один галілеївський принцип, відтворити цілісну картину психіки вона нездатна" [116, с. 752]. Далі подається ідея, що, подібно до квантової фізики, для пізнання та адекватного розуміння психічного ми повинні дотримуватися *принципу додатковості*. З огляду на те, що принцип додатковості був введений Н. Бором [89] у квантовій фізиці з метою пізнання квантових та ньютонівських реалій світу у їх єдності, А. Є. Шерозія зауважує: "... принцип додатковості певним чином пов'язує дві великі і однаково фундаментальні науки про світ: фізику – як науку про фізичну (транспсихічну) реальність (у широкому розумінні) і психологію – як науку про психічну реальність (в тому ж широкому сенсі) причому зв'язує так, що в цілісній науковій картині світу *та і інша* наука доповнюють одна одну" [116, с. 755]. Н. Бор чітко вказував на "*необхідність замінити класичний ідеал причинності на принцип додатковості* (спрощено – *додатковість*)" [89]. Цей принцип стосується тих об'єктів, які виявляють асиметричність функцій. У випадку з психічним така асиметрія функційно притаманна сферам свідомого і несвідомого, що унеможливлює прямолінійну детермі-

нованість зв'язків між ними. Зв'язок здійснюється через певні *інформаційні еквіваленти* (при неспівпадінні функцій та спрямуванні енергетичного потенціалу). Таким чином, **додатковість** стосується установаження **зв'язків між сферою свідомого та іншою сферою (несвідомим)**. Більш чітко – мова йде про певну *логічну сумісність, рівновагомість*. *Інформаційні еквіваленти пов'язують суперечливі аспекти (свідоме-несвідоме) однієї і тієї ж реальності – психічного*. Тому “психологія – як і квантова фізика – повинна використати принцип додатковості як метод відтворення та пізнання цілісної психіки” [116, с. 752].

У зв'язку з тим, що *несвідоме представляє “об’єктивну реальність”* (завдяки його неусвідомлюваності), то воно може бути пізнаним, як і реальність загалом, за допомогою свідомого. З. Фрейд вказував, що “все наше знання постійно пов’язане зі свідомим: навіть несвідоме ми можемо пізнати лише шляхом перетворення його у свідоме” [113, с. 17]. Одностайною є думка, що *несвідоме у його безпосередньо неспостережуваному вигляді не підлягає прямолінійному усвідомленню*. При цьому, як свідомому закритий прямий доступ в *іншу* сферу, так і, навпаки – несвідоме не може бути прямолінійно експлікованим, а це спонукає до пошуку третього шляху – посередництва через візуалізацію та діалогічну взаємодію з респондентом. Останнє відповідає настановленням З. Фрейда: “... для того, щоб привести несвідоме у свідоме, необхідно спершу створити опосередкувальні ланцюги. Через опосередкування словом внутрішні процеси стають сприйняттями” [113, с. 21].

Фахова підготовка майбутніх практичних психологів потребує уваги до методології пізнання психічного в його цілісності (свідоме - несвідоме). Ми переконані: пізнання несвідомого не може бути здійснене без уваги до динамічних і структурних аспектів психічного (Над-Я, Я і Воно). У формуванні психічних підструктур велику роль відіграє процес витіснення. Проте несвідоме складають не лише витіснення, але й само витіснене, що перетворюється у неусвідомлюване та притягує собі подібне. У пізнанні цілісності психічного ми виходимо з того, що наше знання постійно має зв'язок із

свідомим, тому пізнати *невідоме ми можемо лише одним шляхом – перетворенням його у свідоме*. У цьому моменті і криється центральна методологічна позиція, яка потребує мистецтва глибинного пізнання, пов'язаного з об'єктивуванням *інформаційних еквівалентів*. Останнє означає пошук чогось *третього* (тобто посередника) між сферами “свідоме - несвідоме”. Видається важливим зауваження З. Фрейда про шлях психоаналітичного пізнання “*через поєднання із відповідними словесними уявленнями*” [113, с. 18].

З. Фрейд наголошував на важливості актуалізації “зорового мислення”, особливо в практиці психоаналізу сновидінь. При цьому, поза зоровим мисленням залишаються **відношення між образами, які потребують пізнання**. З огляду на образність мови несвідомого, зрозумілою стає здатність символіки синтезувати зміст *іншого*, і в цьому є їх дослідницька цінність. Разом з тим зорових образів замало для пізнання несвідомого – необхідно виявити *взаємозв'язки між символами*, які є багатозначними, та *вербальними аспектами мислення*. Саме цей момент ми враховуємо коли не лише даємо імпульс (стимул) візуалізації, самопрезентації психіки суб'єкта, але й забезпечуємо наступний крок – *діалогічну взаємодію з ним*, вбудовуючись у *внутрішній порядок*. Наша багатолітня практика засвідчила можливість і результативність введення опосередкувань у процес дослідження психічного в “спостережуваній площині”.

Звідси висновки: *глибинне пізнання повинно мати опосередкований характер*; бажаною є візуалізація первинного “опосередкування”; завдяки матеріалізованій фіксованості, “посередник” слугує об'єктивним орієнтиром пізнання; **вторинне опосередкування** передбачає “оживлення” візуалізованого самопрезентанта в процесі діалогічної взаємодії (психолог - респондент); процес діалогічної взаємодії здійснюється покроково, багаторівнево в єдності позитивно-дезінтеграційних та інтеграційних процесів (часткові дезінтеграції та інтеграції); запитання психолога орієнтуються на внутрішній порядок психіки, що знаходиться в синтезі з архетипністю; діагностична спроможність запитань, за умов узгодженості з

внутрішнім порядком, породжує у суб'єкта притік енергії, що проявляється в його емотивності та вмотивованості до самопізнання.

Таким чином, **діалогічна взаємодія психолога з респондентом набуває посередництва між двома сферами психічного за умов її узгодженості із внутрішнім порядком психіки**. Такий діалог, слідуючи за феноменом психіки, не має прямого відношення ні до однієї, ні до іншої сфери психіки. Робота проводиться не із складовими психіки, а з людиною, активність якої обумовлена потребами та мотивацією самовдосконалення. *Діалог спрямований не на налагодження особистих взаємин, а на інформаційний взаємообмін, що в сукупності сприяє здійсненню інтерпретації.*

“Перетин вертикалі і горизонталі” є “актом” прояву спонтанної активності респондента і втілює представництво обох сфер психічного. Коли такі “акти” в процесі діалогу накопичуються, то їх аналіз (інтерпретація) дозволяє вийти на асиметрію логіки свідомого й “іншої логіки” – несвідомого, що й обумовлює особистісну проблему суб'єкта. Діалогічна взаємодія об'єктивує системні взаємовідношення обох сфер. У діалозі, за умов його діагностичності, в суб'єкта пробуджується мотивація до глибинного пізнання та самопізнання. Прагнення до самопізнання каталізується витісненнями, їх енергією і, водночас, пригальмовується опорами. Відсутність в глибинному пізнанні адресно окреслених просоціальних форм діяльності та наявність орієнтацій на спонтанну активність є одним із пріоритетних передумов (та критеріїв) діагностичної адекватності процесу, адже нівелювання зовнішньої виправданості активності сприяє вияву імперативу витіснень, а відтак – діагностиці характеру внутрішніх побуджень. З просоціальної точки зору активність суб'єкта в процесі спонтанної ліпки, роботи з іграшкою не представляє цінності. Запитання психолога повинні задавати продуктивну динаміку діагностико-корекційного процесу та актуалізувати притік емотивної енергії. Таке вивільнення пов'язане як з полегшенням емотивного стану респондента, так і накопиченням поведінкового матеріалу, що піддається аналізу, який відкриває перспективи вияву логічної впорядкованості психічного.

Психодинамічна парадигма емпірично підтверджує факт холістичної сутності психічного (ідеального) та його можливостей презентації у спостережуваних презентантах, що піддаються свідомому їх осягненню. *Інформаційна еквівалентність об'єднує свідоме і несвідоме, хоча і не представлена споглядально.* На це є причини: а) несвідоме ніколи прямолінійно не об'єктивує свій зміст; б) презентант “іншого” (ідеального) *в опрідметненій, статичній формі* не може передати зміст живої інстанції з емотивним потенціалом. Такий специфічний формат бачення глибинного пізнання стверджується класичним положенням: *“будь-яке знання відбувається із зовнішнього сприйняття”*, яке було покладене в основу біхевіорального напрямку. *Все, що іззовні – має перспективу набувати відтінку істинності.*

Ілля Пригожин у книзі “Порядок із хаосу” пише: “Наскільки б уривчасто не говорила природа у відведених їй рамках – вона ніколи не обманює і не бере своїх слів назад” [107, с. 384]. З приємністю відзначаємо його увагу до універсальності законів природи, включаючи і психіку. Зокрема, І. Пригожин, цінуючи **зовнішні вияви природи, підкреслює важливість пізнання психічного з середини його самого.** Ігнорування (недооцінка) цього моменту віднесена ним до слабкості досліджень, зокрема – класичної психології через її надмірну увагу до *“прозорої” діяльності.* В якості аргумента він звертається до образу Едіпа, зокрема: “Ясність розуму Едіпа при зустрічі із Сфінксом і непрозорість та темноту в погляді на акт свого народження” [106, с. 385]. Для нас вкрай важливим є розуміння відмінностей між свідомим та *“іншим”*, яке існує поза часом та простором і пов'язане з операціями над різного роду символами. І. Пригожин аргументує це маніпуляціями із *каменем, який перетворюють на предмет мистецтва,* і вказує на реальну можливість переходу позачасових реалій в предметно-символічні, як і навпаки.

“Живість” *іншої* сфери зникає при її перекодуванні в реалії, які існують в часово-просторових параметрах. Зокрема, Гегель писав: “Сама по собі цеглина не вбиває людину – а здійснюється це лише

завдяки досягнутій швидкості, тобто людину вбиває простір і час”. Метафоричність висловлювання Гегеля дозволяє збагнути архетип, який існує поза часом і простором і забезпечує можливість *перекодування* ідеальних реалій в матеріалізовані форми. Останнє відкриває лише *перспективи для пізнання іншої сфери, проте не є її кінцевою метою*.

Часто-густо адекватне пізнання психічного в його цілісності обмежується академічним підходом, зокрема – прагненням математичної доказовості явищ. Гегель вказує на односторонність такого підходу: “Математизація наділяє матерію лише просторово-часовими властивостями” (цит. по [106, с. 140]). Висновок: математизація відсуває в пільму непізнання *іншу, позачасову та позапросторову сферу*, якою є несвідоме. В глибинному пізнанні на засадах діалогу повинен враховуватись континуум вияву внутрішньої системної організованості психічного, що можливо у випадку діалогічного слідування “за респондентом”, за семантикою символічності його мови. І. Кант між іншим **засуджував ту науку, яка не вступає в діалог із природою, а нав’язує останній свою мову**. В продуктивній діалогічній взаємодії набуває значення одиничний акт поведінки (запитання - відповідь) в якому уже присутній код, з огляду на голографічну сутність *іншої* (несвідомої) сфери – часткове, одиничне “говорить” про характеристики цілого.

Цікавим є той факт, що З. Фрейд теж вживав термін “інше”, порівняно зі свідомим, і вказував, що в ньому інтегруються витіснення [111, с. 20]. Спільність знаходимо і в розумінні проблеми посередництва, яке напряду не може доторкатися Ід (резервуару енергії інстинктів) – воно є недосяжним для вербальних стимулів. Вербум може співвідноситись лише з тією сферою, яка сформувалась як наслідок незреалізованості потягів Ід через дію цензури Супер-Его. Це один із аспектів формування передсвідомого.

Після процесу витіснень доступ Я до передсвідомого перекривається механізмом опорів при збереженні інформаційних обмінів із Супер-Его та Ід. З огляду на це, в діагностико-корекційному процесі задається лінія спонтанної візуалізації психічного самим

респондентом, що полегшує можливості асимілювання та поглиблення свідомого осягнення тенденцій, яким підкорена власна поведінка, що суперечить раціональним намірам. Для майбутнього психолога внутрішня гармонійність і врівноваженість психіки є необхідною передумовою професійних успіхів та досягнення інструментально-методичної досконалості в практичній роботі.

На фоні прозорості приведених вище думок, які об'єднують нас з психоаналізом, в пітьмі залишається проблема: **які саме аспекти несвідомого будуть самоплинно пробиватися “на поверхню”?** Спробуємо пояснити. Переживання сприяють переходу внутрішнього у зовнішнє. Енергетичним стимулом слугує ряд: задоволення - незадоволення. Переживання, що відповідні **принципу задоволення, призводять до розслаблення**, в той час як **невдоволення зберігають потенціал – побудження до активності**. Умовно можна позначити **задоволення як зниження енергії**, а **невдоволення як підвищення енергії**, що “проситься” до реалізації в дії. Недарма З. Фрейд говорив, що “енергію для творчості ми черпаємо у невдоволених потребах”. Витіснені осередки Ід шляхом синтезу та інтеграції з пріоритетом емотивно-слідових домінантностей, впливають на формування поза-досвідного, що пояснює збереження в ньому потенціалу енергії невдоволених потреб людини. Тому об'єктивування несвідомого в глибинному пізнанні супроводжується оживленням негативних, а інколи й драматичних, слідових ефектів, які знаходять символічне образне втілення в процесі створення візуалізованих презентантів.

К. Левін відзначив, що незавершений намір (потреба) створює поле напруги. З огляду на сказане, стає зрозумілим, що візуалізовані презентанти латентно можуть втілювати в собі інформаційні еквіваленти, що несуть семантику пережитих суб'єктом невдоволень та емотивних напруг. Звідси висновок, що **процес переведення змісту із несвідомої сфери у свідому торкається чуттєвої та емотивно-енергетичної сфер**. А. Ухтомський, досліджуючи домінанту, показав, що внутрішній стан тварини і людини може виступати в якості побуджуючого моменту

поведінки. Звичайно, об'єктивування несвідомого назовні може виявляти неспівпадіння, розузгодженість минулих слідів пережитого досвіду із актуальними потрібними обставинами, що ослаблює адаптивні резерви людини, а це є особистісним гальмом професійної самореалізації практичного психолога.

Поглиблення методології, як засадничої в підготовці психолога, потребує адекватного розуміння цілісності психічного та розв'язання проблеми співвіднесеності свідомого з несвідомим ("іншим"). Психодинамічний підхід вказує, що цілісність психічного далека від сприйняття її як *"адитивної суми"*. Ми маємо справу з голографічною цілісністю, а це – *істинна цілісність*, яка не виникає шляхом *"арифметики"* – суми її складових, а передбачає якісну, системну їх інтеграцію. *Несвідоме може бути включеним лише в динамічну цілісність*, яка має вияв у кожній окремій частці. Глибинне пізнання спрямоване на розкриття смислів через часткові вияви поведінки та їх розгортання в темпоральних характеристиках.

Отже, для адекватного розуміння психічного важливо враховувати характер його функціональних взаємозв'язків в цілому, що торкаються наступних аспектів:

- *енергетичної активності сфери несвідомого та необхідності зведення до мінімуму (нівелювання) зовнішніх стимулів активності в ситуації "тут і тепер";*
- *архетипних можливостей психіки в перекодуванні її латентних змістів у візуалізовані форми;*
- *посередницької "місії" презентанта між зовнішнім і внутрішнім аспектами психічного;*
- *діалогічної взаємодії психолога з респондентом;*
- *орієнтації на значущість пережитих подій респондентом, а не на їх кількість;*
- *відмінностей двох аспектів психічної реальності (свідоме - несвідоме), при їх взаємовиключенні одна одну та взаємо-необхідному доповненні ("принцип додатковості");*

- *імовірнісного прогнозування, що спирається на імовірність взаємозв'язків, взаємопереходів із енергетичної (неусвідомлюваної) сфери у візуалізовану;*

- *інформаційної закритості презентантів, що потребує їх декодування за умов контекстності (діалогічності) засобів пізнання.*

Особливого значення для розуміння завдань глибинного пізнання набуває *архетип*, що є невлотимим у своїй інстинктивній активності, при перекодуванні психічних реалій із однієї сфери в іншу (із збереженням “інформаційних еквівалентів”). Нерідко при цьому використовується архетипний символ “пустоти”, що латентно виражає неусвідомлюваність сутності особистісної проблеми суб'єктом. С. Гроф пише: “Вакуум знаходиться в стані пустоти, й тим не менше потенційно він утворює всі форми світу часток” [88, с. 74]. Незалежно чи процес візуалізації психічного зображує пустоту через певні образи, чи її відтіняють колір і просторове розтушування – ми все рівно маємо доступ лише до “карти”, а не до “території”. З огляду на це, *навчання майбутнього практичного психолога повинно включати розширення розуміння сутності глибинного пізнання, чому сприяє процес “оживлення” презентантів у діалогічній взаємодії з респондентом (як наближення до “території”)*. У цих глибинних процесах, як і в природі загалом, об'єднуючим принципом є динамічність системи психічного, а факти нерівноваженості, дезінтегрованності – це лише натяк на наявність проблеми. Лауреат Нобелівської премії І. Пригожин звернув увагу на універсальність законів: одна й та ж енергія, і ті ж принципи забезпечують еволюцію на усіх рівнях, чи то матерія, чи життєві сили, чи інформація. Він стверджує, що *мікрокосм і макрокосм є двома аспектами однієї, єдиної і об'єднувальної еволюції*.

Зауважимо *обмеженість можливостей механістичної науки, що покладається лише на кількісні аспекти явища*. Психодинамічна теорія, яка вивчає *унікальність індивідуалізованих явищ психічного*, задає *прогресивну лінію перебудови підготовки практичних психологів наближенням до адекватної методології*

та відповідної інструментовки пізнання феномену психічного. Це співпадає із задачами саморефлексії власного внутрішнього світу майбутнім практичним психологом, що розширює особистісний досвід і можливості особистісного росту; оптимізує процес професійної підготовки.

Важливим є розуміння майбутнім фахівцем двоїстої природи психічного. З одного боку, вона (психіка) себе “приземлює” (в частині усвідомлюваних реалій) до “механічних” інтерпретацій, гармонізуючись із функціями організму, а то – маємо справу з іншою площиною функціонування, в якій відбувається згортання часу і простору на засадах самоорганізації голографічно-матричної природи. За такого холономного погляду сфера несвідомого представляється “інтерференцією хвиль” (не механічною сумациєю), а несвідоме представляється інформаційними параметрами, що існують поза субстанційністю.

Нові погляди на цілісність психічного стосується і такої його характеристики як *внутрішній порядок*, характер формування якого до цього часу залишається нерозкритим. “Порядок” – це “організація”, що означає як внутрішню упорядкованість автономних частин цілого, так і процеси, що спричиняють утворення взаємозв’язків між частинами цілого. В *глибинному пізнанні* все впирається в проблему *вияву внутрішнього у зовнішньому*. Особливо це стосується *внутрішнього неявного порядку*, що ігнорує механістична наука. Відомий представник квантової фізики Д. Бом “описує природу реальності, свідомості зокрема, як нерозривного когерентного цілого, яке втягнуте в нескінченний процес змін” [89, с. 101].

Спостережуване – це *не розгорнутий, явний, а експліцитний порядок*. У завдання *глибинної психології* входить *розкриття взаємозв’язків між скритим латентним порядком і характером його експлікування*. Він передбачав, що “образ Всесвіту нагадує живий організм... клітини якого мають *смысл* лише у відношенні до цілого” (див.: [89, с. 102]). Д. Бом також передбачив, що “**матерію і свідомість не можна пояснити одне через одне, або звести одне до одного... їх загальна основа – імпліцитний порядок, що**

і представляє нерозривну єдність” [89, с. 102]. Застереження торкаються згубних наслідків дослідницької фрагментації, особливо, коли вона стосується тих реалій психіки, які є неподільними, несвідомими. Штучно створені (плановані) структури не здатні до вияву внутрішнього порядку, бо він їм не притаманний. Найважливішою гідністю голографії є здатність допомогти безпосередній перцептивній інтуїції адекватного відчуття цілісності, що презентується у внутрішньому порядку неподільної (недиференційованої) реальності, якою є несвідоме.

Професіоналізм психолога в галузі глибинної психології передбачає врахування симультанності (недиференційованості) сфери несвідомого у психоаналітичній практиці. Сучасні закони глибинного пізнання повинні спиратись на *розуміння універсальності природи феномену психічного*. Нерідко вчені з інших областей (фізика, хімія тощо) включають психічне у свої наукові узагальнення (Д. Бом, А. Ейнштейн, І. Пригожин). Відчутний внесок у сучасне розуміння психічного в його холономності здійснено фізіологом К. Прібрамом [105], який спирався на набірки свого вчителя К. Лешлі [122]. Ними досліджувалась проблема локалізації психічного і відповідних фізіологічних функцій у різних частинах мозку. К. Лешлі відкрив, що пам'ять зберігається в усіх частинах мозку і дійшов висновку, що модель, яка *базується на голографічних принципах, може пояснити багато потаємних аспектів, недоступних досягненню іншим шляхом*. Результативна частина досліджень К. Прібрама привертає увагу твердженням, що функції мозку є водночас локалізованими і розподіленими, що є близьким до функцій свідомого і несвідомого.

К. Прібрам чітко вказує на факт *подвійної* “паралельної обробки” імпульсів мозку. Взаємодія двох систем призводить до хвильових явищ, які підкорені голографічним принципам [105]. Важливо зауважити, що як Д. Бом, так і К. Прібрам, звертаючись до проблем психології, черпають свої знання з фізики, біології, фізіології. *Все це доводить необхідність інтеграції глибинної психології з іншими науками, які беруть до уваги універсальну*

обумовленість закономірностей феноменології природи та підкореність їм і психічного.

Особливо це стосується *реальності*, якою є несвідома сфера (*інша* сфера). Однією з важливих труднощів на цьому шляху як вказав К. Левін, є “процес зондування *глибин* психіки, що викликало підозри та недовіру”. Далі він прогнозує: “найімовірніше це трапляється тому, що **жоден дослідник не зміг підняти свій матеріал для огляду при денному світлі**” [95, с. 22]. Метафоричність думки К. Левіна не знижує її значущість у поглядах на несвідоме, яке підкоряється універсальним законам природи, і з урахуванням їх може бути пізнаним. Наш досвід доводить, що це дійсно так. У глибинному пізнанні ми йдемо за феноменом психічного, за його внутрішнім порядком. Така дослідницька динаміка кожного разу: індивідуалізується; набуває багаторівнево-порційного характеру; обмежується знаннями на даному витку пізнання “тут і тепер”; залежить від процесуально-діагностичної точності, інтерпретаційного “осягнення” наявного поведінкового матеріалу, від взаємодії психолога з респондентом. Психолог здобуває рефлексивні знання, які сприяють розвитку соціально-перцептивного інтелекту.

Позиція академічної психології однозначна: *щоб прояснити те, що хотілось би знати, потрібно так чи інакше уже його знати*. Тоді досліджуються такі аспекти психіки, які уже є експериментально прогнозованими, на методологічному та інструментально-методичному рівнях [22-27]. В глибинному пізнанні перспективи наступного кроку закладені в плінному моменті. Принцип додатковості, який нами представлено вище, обумовлює необхідність *урахування функційних особливостей обох сфер психіки, що потребує забезпечення контекстності й опосередкованості пізнання при імовірнісному прогнозуванні*. При цьому не знімається універсальність принципів детермінізму, єдності динаміки і конструкції, єдності аналізу і синтезу (інтеграції).

Коли мова йде про цілісну психіку, зокрема, про включеність в пізнання несвідомого, яке є *іншим* за функційними особливостями,

ніж сфера свідомого, то невизначеність, незвіданість дослідницької позиції компенсується динамікою процесу його багаторівневістю та відносною завершеністю проміжних актів взаємодії. Відомо, що весь процес глибинної корекції в АСПП підкорений механізмам позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на вищому рівні її розвитку, тому кожний виток діалогічної взаємодії (психолог-респондент) *спирається на єдність часткової дезінтеграції і вторинної інтеграції*, що відбиває назва *“психодинамічний підхід”*. Як вказував К. Левін: *“психолога повинна б цікавити не формалізація і математизація, а отримання нового знання про психічні процеси і більш глибоке проникнення в їх сутність”* [95, с. 24]. Далі він продовжує: *“Практичні завдання психічної гігієни і освіти вимагають концептуального інструментарію..., що не можна виконати без теорії”* [95, с. 21]. Теорія та психодинамічна методологія, як у ніякій іншій галузі, *є тим “денним світлом”, яке живиться через інструментовку глибинного пізнання адекватного природі феномену психічного*.

Такого типу теорія перш за все повинна пролити світло на особливості функціонування, а значить і пізнання *іншої сфери* (несвідоме), яка має свою специфіку при всіх взаємозв'язках із свідомим. Розуміючи асиметрію функціонування сфер свідомого і несвідомого психічного, нами розроблено принципи пізнання *іншої сфери*. Розробка *принципу “із іншого”* націлює фахівців філігранно обходитись з кожним окремим моментом професійної взаємодії з респондентом. Підкреслюється значущість кожного кроку; загострюється увага до будь-якого спонтанного, невимушеного вияву активності респондента; поціновується симультанність взаємозв'язків між свідомим і несвідомим. Конкретизуємо характеристики принципу *“із іншого”*:

- незворотність (неповторність) спонтанної активності суб'єкта;
- взаємозв'язок у психіці “зворотних” і “незворотних” у часі процесів;
- внутрішня детермінованість самоплинної активності особи;

- існування неусвідомлюваного в симультанності взаємозв'язку часу і простору;
- неповна відповідність спонтанної активності суб'єкта принципу реальності;
- підкореність латентних процесів психічного принципу задоволення;
- залежність особливостей візуалізації (самопрезентації) як від внутрішніх (провідних) детермінант, так і від пропонованих засобів (пісок, глина, камені тощо);
- універсальність законів активності архетипу в процесі перетворення (перекодування) смислів "іншого" в "інформаційні еквіваленти", що ілюструють візуалізовані (спостережувані) презентанти;
- дихотомія внутрішнього і зовнішнього (їх здатність до поділу та взаємопереходу);
- зворотність взаємопереходу семантики "іншого" у параметрах "внутрішнє-зовнішнє" стимульованої діалогічною взаємодією;
- імпліцитність смислового навантаження презентантів (зовнішнього) і необхідність їх семантичного дешифрування через проникнення в смисли "іншого";
- відповідність внутрішньому порядку процесів "іншого", який є неосяжним (за багатофакторністю) для "штучного", "вольового" чи "планового" створення дослідником;
- взаємопротистояння та взаємозв'язок суперечливості (спостережуваного та "іншого") за параметрами: "антагонізм-антиномія";
- органічність (латентність) зв'язку того, що "не може говорити" ("інше") із мовленнєвим, що сприяє переформатуванню у зовнішнє (тобто із "немовного" в "мовне");
- відносність факту ірраціональності презентанта "іншого", що долається в процесі об'єктивування смислового його навантаження шляхом діалогічної взаємодії психолога з респондентом;

- властивість “іншого” в тенденції до самоінтеграції, самоорганізації, “самозбирання” у відповідності з тенденціями внутрішнього порядку;
- відсутність “розсічення “іншого” на частини” та збір “із частин”;
- “відсутність випадковостей” у процесі об’єктивації “іншого”: у окремому частковому наявні характеристики цілого;
- долання суперечності між “детермінованим” і “випадковим” шляхом розкриття її глибинного смислового значення;
- інтеграція в “іншому” нерівновагомість сил, що самоплинно каталізують перехід від “хаосу” до “порядку”;
- “миттєвість”, згорнутість процесів переходу із однієї системи в другу (із “іншого” (невидимого) в “явне”, видиме);
- підкореність психічного законам рівноваги (що обтяжене ілюзіями свідомого), в “іншому”;
- взаємозв’язок “порядку” з “незворотністю”, як і зворотністю, є базовим для розуміння психічного в його цілісності;
- трансформація “одиниць” функціонування психіки в площині “іншого” в “одиниці” спостережуваного (усвідомлювального);
- здатність презентанта “Я” до експлікування узагальнених енергетичних пріоритетів в слідових чинниках “іншого”;
- участь архетипів у перекодуванні “іншого” в явне у вияві інваріантності поведінки;
- підкореність динаміки процесів “іншого” та “свідомого” тенденції “до сили” при відмінності організуючих принципів (відповідно тенденцій: “до задоволення” та “до реальності”).

Формулювання змістових характеристик принципу “із іншого” сприяє теоретичному поглибленню психодинамічного підходу до розуміння та пізнання цілісності психічного, з прийняттям до уваги функційної асиметрії сфер свідомого та несвідомого. Все це надає методологічної впевненості практичному психологу на шляху оволодіння діагностико-корекційним процесом АСПП. Принцип “із іншого” вказує не лише на можливість взаємопереходу із свідомого в *іншу* (неусвідомлювану) площину, але й на специфіку його здійснення при забезпеченні дотичності вказаних двох сфер

опосередкуванням, контекстністю та метафоричністю засобів. Ж. Піаже стверджує, що: “Розвиток рефлексивного мислення з опануванням гіпотетико-дедуктивними операціями переводить міркування в **іншу площину**” [103, с. 228]. Таким чином, *холістична сутність психічного засвідчує наявність перспектив поставити дослідження та пізнання психічного на об’єктивно-наукові основи відповідно універсальності законів природи, дієвих при глибинному пізнанні психічного.*

Відомо, що пізнання є вищою формою відображення об’єктивної дійсності. Ставлячи проблему пізнання психічного як цілісної системи, ми водночас торкаємося проблеми його об’єктивності та індивідуалізованості. Пізнання зорієнтоване на отримання знань, відповідних реальному стану речей є, водночас, відповідним істині.

Психодинамічна парадигма та діагностико-корекційна практика змогли здолати камерність психоаналітичних пошуків при збереженні індивідуалізованості результатів. Сам по собі факт проведення глибинного пізнання психіки людини у великій аудиторії (див.: [22-27]) заслуговує на особливу увагу. Це стає реальністю за умов урахування об’єктивних законів цілісної психіки до формування яких прямого відношення суб’єкт (респондент) не має (приміром, не з його волі формується “внутрішній порядок”). Об’єктивність глибинного пізнання враховує закони функціонування “іншої” сфери у взаємозв’язках із свідомим. Єдність і взаємопов’язаність двох сфер обумовлює динаміку слідування психолога “за феноменом психіки” (за умов спонтанної активності респондента).

У психодинамічній парадигмі нам вдалося здолати: обмеженість проєктивного підходу в його автономізації пізнання несвідомої сфери від свідомої; виокремлення свідомого від несвідомого, яке характерне для академічного підходу. Фізіолог К. Прібрам вказує, що “... існують впливи на поведінку, які ми не усвідомлюємо” [105, с. 124], і ці впливи потребують специфічного пізнання.

Завадою на шляху пізнання взаємозв’язків між сферою свідомого і несвідомого, перш за все, є процедура формалізації результативної частини дослідження, яка фактично визначає і сам

характер дослідження. Останнє без перебільшення вбиває “живу тканину” взаємозв’язків між сферою свідомого і несвідомого.

Звідси зрозуміло, що у процесі АСПП виключаються формалізовані спроби інтерпретації проміжних результатів процесу глибинного пізнання психіки. Натомість ставиться завдання об’єктивування внутрішньої впорядкованості психіки, що самоплинно виявляє себе в невимушеній поведінці учасника процесу пізнання. За поведінковими аспектами незмінно стоїть імплікативний порядок буття психічної реальності, в той час як на рівні свідомого пріоритетність має декларована суб’єктом логіка.

Психодинамічна парадигма спирається (в емпіричній її частині реалізації) на архетипну здатність психічного до візуалізації, тобто перекодування ідеальних реалій із збереженням “інформаційних еквівалентів”. Проблема інформаційних еквівалентів швидше є поставленою, аніж розв’язаною, як одна з актуальних. Від рішення заявленої проблеми залежить прояснення взаємозв’язків між підструктурами психічного в їх архетипно-філогенетичній семантиці. При цьому важливо зауважити, що саме **порушення взаємозв’язків між свідомим і несвідомим створює передумови для формування стабілізованої внутрішньої суперечливості психічного**, що співвідноситься з поняттям *особистісна проблема*. Один бік такої суперечності не усвідомлюється, а інший, як правило, специфічно осуб’єктивується (викривлюється), що обумовлюється системою психологічних захистів. Саме це пояснює відсутність традиційної для деяких практик вербалізації особистісної проблеми учасником глибинного пізнання, яку б він хотів вирішити. Особистісну проблему людина може пізнати в діагностико-корекційному процесі.

Подібної позиції дотримувався в своїх дослідженнях С. Гроф, що представлено в праці “Подорож в пошуках себе” [89]. Він протиставив два підходи: “*хілотропний*” (від грецького “*hyle*” – *матерія*) і “*холотропний*”. “Холотропний” буквально перекладається як такий, що “прагне до цілісності” (від грецьких слів “*holos*” – *ціле* і “*trepein*” – “рухатись в певному напрямі”). Важливо розуміти, що в *хілотропній*

модальності можна сприймати лише в даний момент і в даному місцезнаходженні (“тут і тепер”). Природа, обсяг сегменту матеріального світу, залежить від фізичних характеристик (законів) ньютонівського світу. Холотропна ж реальність сягає за межі ньютонівської реальності, вона має функційно інші можливості психіки. Можна також погодитися з С. Грофом, що в кожному із вказаних модусів відсутні функційні проблеми. “Труднощі, як вказує С. Гроф, – створює погранична лінія, де змішуються два світи, і ні один із них не може переживатися за власними законами” [89, с. 257]. Таке трактування проблеми допомогло С. Грофу зрозуміти людину (психопата) як наслідок інтерференції холотропного і хілотропного модусів*. Це обумовило стратегію психотерапії – занурення людини в холотропний світ. Він пише: “Техніки, що забезпечують доступ до холотропного модусу, різні – від медитації... до психоделічних речовин” [89, с. 258]. С. Гроф вражав найоптимальнішим (серед інших) – ЛСД, що сприяє поринанню людини у внутрішній стан.

Ми згідні з наявністю відмінностей між двома “світами”, один з яких за функційними характеристиками наближений до Всесвіту – інший до реалій “твердого” світу, котрий підлягає ньютонівським законам. Погодитись можна і з тим, що при усій їх автономії та функційній асиметрії вони “прориваються” один в одного, інтерферуються один з одним. Останнє і породжує проблеми за умов, коли захисна система не справляється з подібною “інтервенцією”. Наші спостереження доводять, що захисній системі людини властиво інтегрувати імператив несвідомого, а це породжує викривлення та ослаблює адаптаційні можливості. Особистісні проблеми оголюють настійність реалій життя, які не в силах примирити захисна система відступами від реальності. Викривлення – як процес осуб’єктивування реальності лише посилюється психоделіками в дослідженнях С. Грофа. Тому необхідно розмежувати його позицію з психодинамічним підходом в поглядах

---

* Уточнимо поняття хілотропний. З точки зору сучасної фізики, матеріальний світ не є світом форм із належною їм щільністю. Всесвіт за своєю сутністю є вібруючою динамічною системою. Тому хілотропний модус включає як тверді ньютонівські об’єкти, так і суб’єктивні їх сприйняття, тобто, є резерви прилагодження цих двох модусів.

на проблему оптимізації розвитку психіки в процесі її корекції. Вкажемо декілька важливих аспектів:

- психодинамічна парадигма зорієнтована на поцінювання феноменології плинності психічного з метою пошуку причин проблем, які переживає суб'єкт;
- будь-який акт поведінки суб'єкта включає в себе як свідоме, так і несвідоме, що допускав також і С. Гроф: “Часто в динамічній структурі присутні чинники того й іншого роду” [89, с. 257];
- ірраціональність певних проявів свідомості. С. Гроф намагався розкрити їх логічність, завдяки цілісному гешталту штучно викликаного стану, в який занурювалась людина під впливом ЛСД;
- цілісний гешталт холотропної модальності здатен поглинути симптоми, і людина може перебувати в цілісності внутрішніх переживань. Такі “психотерапевтичні” способи, які, на наше переконання, уводять людину від реальності, а значить і від розв'язання особистісних проблем – не є прийнятними.

С. Гроф свої спроби *специфічного* примирення двох сфер пояснює так: “Хілотропне осягнення світу в чистій формі не створює ніяких проблем. Також і холотропні переживання не лише прийнятні, але й бажані... коли людині не приходится мати справу із зовнішньою реальністю” [89, с. 257].

Текст С. Грофа дозволяє більш чітко виділити психодинамічну позицію, яка виражається в завданнях: розкрити сутність цілісності психічного в його свідомих і несвідомих виявах; в поглибленні розуміння природи дисфункційних утворень психіки, що породжуються порушенням інформаційного обміну між сферою свідомого та несвідомого, за дієвості системи психологічних захистів, які спроможні лише до певного часу рятувати свідоме від сприйняття не бажаної для нього реальності.

У психодинамічному підході ми не схильні працювати з однією підструктурою (наприклад, холотропною), натомість є орієнтація на роботу з цілісною психікою в єдності обох сфер. Посилення ілюзій, шляхом використання психоделіків, фактично відповідає природній

активності захисної системи в її відступах від реальності. У форматі психодинамічного напрямку ми працюємо з тим, що представляє феноменологія спонтанної активності суб'єкта у відповідності із збереженням лінії дотримання провідних механізмів глибинного пізнання: позитивної дезінтеграції і вторинної інтеграції психіки на вищому рівні її розвитку. Останнє зорієнтовує нашу увагу на ілюзорні відступи від реальності, які щось маскують на догоду ідеалізованому “Я” і тим самим блокують шляхом актуалізації опорів інформаційний обмін між обома сферами.

Позитивність дезінтеграційних процесів полягає в їх багаторівневості, порційності та збереженні оптимуму емотивних навантажень, які в іншому випадку можуть зашумляти ясність інтелектуального сприйняття та розуміння розбіжностей в спрямуванні активності сфер свідомого і несвідомого. У випадку уваги лише до холотропної сфери посилюються відступи від реальності, що невиправдано підвищує емотивний фон активності, блокує раціональність сприйняття. Таким чином, у процесі глибинного пізнання у людини залишається право на ілюзії, адже це є психічна реальність, яка заслуговує на вивчення та нівелювання, а не її посилення.

Призупинимо даний момент і поглянемо на сутність “небажаного змішування сфер двох світів”, на що вказує С. Гроф, то стає зрозумілим, що від нашого погляду на дані речі сама їх сутність не зміниться, тому ми приймаємо до уваги те, *що феноменологічно виявляє психіка і “йдемо за...”* при забезпеченні управління глибинним пізнанням. На наше переконання, ці світи (свідоме-несвідоме) настільки ж різні, як і єдині. Приміром, електрон є і точкою і хвилею, але виокремлено він не є тим або тим. З огляду на те, що порушення інформаційних обмінів відбувається в “Я” через блокування доступу до певної інформації, то дослідження даної проблеми повинно торкатися розширення самосвідомості суб'єкта. Проблема “змішування двох світів” (С. Гроф), тобто внутрішні суперечності є орієнтиром пошуків засобів досягнення гармонії.

У психодинамічних дослідженнях ми незмінно торкаємося вказаної проблеми не лише через важливість урахування функційних особливостей двох сфер, а й через поділ і взаємопереходи психічного у **внутрішнє** та **зовнішнє**. Говорячи інакше, психодинамічне дослідження покладається на припущення, що не лише відмінності ідеального (психічного) і фізичного (матеріального), але і їх спільність повинні були б сприяти глибинному пізнанню психіки з огляду на можливості взаємопереходів зовнішнього у внутрішнє і навпаки. Це означає, що діалогічна взаємодія із суб'єктом при посередництві в ній візуалізованих презентантів визначає характер пізнання *внутрішнього порядку психіки*. Тому глибинний процес має перспективи розкрити, виявити причини дисонії двох сфер шляхом виходу на базальні захисти в їх єдності з периферійними. В цій частині корекційного процесу ми можемо констатувати спільну з С. Грофом спрямованість діагностико-корекційного процесу на вихід в іншу сферу, проте в нашому випадку це здійснюється *не з метою штучної актуалізації несвідомого*, а й з метою прояснення смислової сутності конфліктуючих з ним імпульсів.

Психодинамічний підхід вивчає самоплинні вияви в поведінці (назовні) порушень гармонії двох сфер. Що ж стосується інструментовки пізнання, то психодинамічна методологія спирається на: а) фактаж спонтанності та невимушеності поведінки; б) розуміння цілісності психічного і його архетипне забезпечення візуалізації ідеальних змістів у хілотропну (матеріальну) площину; в) основним маяком орієнтації глибинного пізнання є порушення законів хілотропності (матеріалізації), яке виявляється в “зовнішньому” опрацюванні поведінкових актів за законами свідомого. Додаток Б ілюструє ліпку на тему: “Я в реальному” – “Інь-Ян” і в середині знаходиться щілина, яка не відповідає стандарту даного знака. Саме порушення функційних характеристик предметних презентантацій і є виявом одного із архетипних механізмів символізації (інформування) про внутрішньо-психічні негаразди. Таким чином, глибинне пізнання причетне до врахування

ньютонівських законів, тобто законів функціонування предметної сфери буття.

Розкриємо причини пробуксовування академічних досліджень психічного через їх *невідповідність універсальній природі психічного (свідоме - несвідоме)*, а, відтак, і підготовка майбутнього практичного психолога не може бути повноцінною. Врахування *несвідомого в дослідному процесі від самого початку передбачає наявність наукових знань про його функційну природу*, як і про специфіку взаємозв'язків зі свідомим. **Представимо найважливіші методологічні постулати, що потрібно враховувати у процесі глибинного пізнання психічного в його цілісності:**

1. Симультанність процесів несвідомого (у тому числі, й їх емотивність), що виключає алгоритмізованість та формалізованість процедури пізнання. Несвідоме підпорядковане імовірнісній логіці та функціонує за законами “іншої логіки” порівняно з “логікою свідомого”.

2. Класична процедура дослідження має дискретний характер із орієнтацією на кількісні показники, в той час як несвідоме стверджується в пріоритетності *емотивної значущості пережитих подій*.

3. Пізнання свідомого в класичній психології спрямоване на концептуально-понятійні його передумови, феноменологічна ж природа несвідомого передбачає створення умов для спонтанної поведінки суб'єкта.

4. Класична психологія зазвичай спрямована на знакові засоби пізнання, без урахування можливостей образно-символічної і архетипної презентації несвідомого назовні.

5. Експериментально-дослідницька процедура пізнання свідомого передбачає чіткість прогнозів у форматі їх двозначності: *“істинне або хибне”*, пізнання ж несвідомого передбачає *полізначенність: “і те, й те”; “більше-менше”*.

6. У пізнанні несвідомого провідними є ті риси і характеристики спонтанної поведінки суб'єкта, які вирізняються інваріантністю окремих, проте взаємопов'язаних характеристик;

традиційне ж дослідження зорієнтоване на повторення (відтворення) поведінки згідно плану дослідження, який не бере до уваги її спонтанні вияви.

7. Глибинне пізнання спирається на такі категорії, як “диспозиція”, “тенденція”, “установка” тощо, які, окрім смислового навантаження, мають імовірнісний та емотивно-енергетичний складник; в традиційному ж дослідженні, навпаки, домінантне значення має раціональний компонент, що базується на чітких прогнозах результату до початку дослідження.

8. Пізнання несвідомих аспектів психіки уможливорює подолання психологом академічної центрованості на прямій причинно-наслідковій залежності у процесі імовірнісного прогнозу. Останнє узгоджується з принципом додатковості, який передбачає орієнтацію на обидві сфери (свідоме - несвідоме), в їх взаємозв'язках.

9. Для розкриття сутності несвідомого потрібне деталізоване умістовлення категорії “метадосвідне” (“позадосвідне”), яке взаємопов'язане з *онтологічним несвідомим*, що не враховує академічний підхід дослідження психіки.

10. Класична психологія у процесі експерименту випускає з поля зору рефлексування смислів, які скриті за інформаційними еквівалентами презентантів, натомість глибинне дослідження зосереджується на проблемі інформаційних взаємозв'язків двох сфер.

11. Традиційні психологи зорієнтовані на *підтвердження наперед знаного (відомого), явного*, в пошуках ключика пізнання там, куди падає світло академічного ліхтаря; *глибинне пізнання завжди відкриває істину вперше* в її неповторності в *діалогічній взаємодії* психолога з респондентом, без обмеження пізнаного “прокрустовим ложем” теоретичного розуміння.

12. Академічна психологія не прагне (на відміну від глибинної) оволодіти таємницями законів функціонування несвідомого (в єдності та протистоянні свідомому), відсутній інструментарій перетворення прихованих, імпліцитних смислів психічного на явні;

відсутність навичок здійснення процесуальної діагностики, яка передбачає каталізувальний діалог психолога з респондентом із подальшою інтерпретацією поведінкового матеріалу; натомість спостерігається обмеженість формалізованою (тестовою) діагностикою при незмінній розведеності в часі з корекцією.

13. Схильність до каузальної однозначності пізнання заважає академічній психології розуміти суперечливу сутність психічного (в єдності двох сфер), як і шляхи її нейтралізації, що потребує володіння інструментарієм розширення самосвідомості суб'єкта у часопросторі конкретного суспільства.

14. Класична психологія віддає перевагу вербальним параметрам дослідження, що відсуває в тінь значущість архетипно-чуттєвих аспектів пізнання психіки.

Відмінності традиційного (академічного) і психодинамічного підходів дослідження феномену психічного зумовлюють потребу урахування специфічності сфери несвідомого у її багатофакторності та полімодальності смислових значень і символічних змістовлень. Стають зрозумілішими причини віднесення академічними науковцями несвідомого до царини психіатрії чи клінічної психології. Несвідоме в контексті здорової психіки згадується в академічній психології лише номінально. Ігнорування самого факту наявності неусвідомлюваної сфери у психічно здорових людей знівельовує перспективи адекватного дослідження та розуміння психіки в її цілісності, що є вкрай важливим для підготовки психологів.

Спроби психологів наблизитися до дослідження несвідомого, зокрема теорія установки та проективні методи, не забезпечили бажаного результату. У проективних методах спостерігалась неузгодженість колориту стимульного матеріалу (тест Люшера, плями Роршаха, ілюстрації Розенцвейга) з формалізованістю інтерпретації емпіричних результатів, що порушує адекватність глибинного пізнання з огляду на універсальність законів психіки. Психодинамічний ракурс бере до уваги асимілювання суб'єктом вхідної інформації, яка репрезентує не готовий висновок (що спирається на математично-формалізовану процедуру), а процес наближення до

логічної впорядкованості та неповторності індивідуалізованості внутрішнього світу. Унаслідок цього спроба проєктивних методів, як і теорії установки Д. М. Узнадзе, прокласти місток між академічним і глибинним підходом до пізнання психіки, сама по собі заслуговує на увагу та схвалення, проте не дає бажаного результату через невідповідність процедури формалізації симультанної сутності психічного. Саме глибинна психологія, що розвивається на фундаменталіях психодинамічної парадигми, відкриває горизонти зняття традиційних бар'єрів у пізнанні психічного в єдності взаємозв'язків свідомого й несвідомого у їх взаємодоповнювальній місії.

Підсумовуючи, згадаємо взятий нами з порівняльною метою досвід С. Грофа з використанням психоделічних засобів ЛСД для зняття дисгармонії, породжуваної "натисками реальності, що вступає в конфлікт із внутрішнім світом людини". Такого роду актуалізація нижчих прошарків психіки з метою відтягування із свідомого чинників її деструктування ніяк не оптимізує розв'язання особистісних проблем суб'єкта в напрямі підвищення його адаптаційних можливостей, що є необхідним у професії майбутній практичний психолог. Ми категорично проти використання штучних засобів впливу на суб'єкта не лише тому, що така дія психоделічних речовин темпорально обмежена в часі, а й тому, що за таких обставин вилучається активність свідомості суб'єкта як провідного чинника прогресивних, психокорекційних змін, що є важливим в контексті завдань фахової підготовки практичних психологів, що спирається на саморефлексію.

Психічне єдине в своїй суперечливій сутності та у внутрішній впорядкованості, і саме це покладено в основу науково-дослідних пошуків шляхів оптимізації професійної підготовки психологів у форматі психодинамічної парадигми.

2. МЕТОДОЛОГІЯ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ ПСИХІКИ

Багатопредметним об'єктом пізнання психології і філософії є *Людина*, а відтак формування її духовного світу, підготовка до життя в найширшому розумінні цього слова, поряд з розвитком її психологічної культури. При цьому не знижується актуальність питання: яким чином і на яких засадах здійснюється органічне поєднання філософії та психології, що конкретно означає їх синтез у функціональному відношенні і в контексті проблем відродження життєдайної духовності, що спирається на гармонізацію внутрішнього світу людини та її буття в матеріальному повсякденні.

Основа пізнання істини – “ставлення до будь-чого так, як того потребує його сутність” (К. Маркс). Істина є метою раціонального освоєння психологічної реальності. Специфіка реальності психічного полягає в єдності суперечливої цілісності сфер свідомого й несвідомого. Філософія стверджує, що розум інтегрує всі формоутворення людського духу [82], тому на авансцену глибинного пізнання психіки виходять когнітивні процеси суб'єкта, які можуть деформуватися ілюзіями, викривленнями, породжуваними автоматизованими захистами, що зорієнтовані на підкріплення очікувань ідеалізованого Я. Матеріал розкриває внутрішню структурно-динамічну сутність психічного і доводить, що шлях до пізнання його істини пов'язаний з ослабленням, нівелюванням відступів від реальності, які зумовлені насамперед потребою маскуванню едипальних мотивів поведінки. Доведено, що практика такого глибинного, діагностико-корекційного процесу має підпорядковуватися законам “позитивної дезінтеграції психіки та вторинної її інтеграції на вищому рівні психічного розвитку суб'єкта” [8], що відповідає філософському закону “заперечення заперечення”.

Отже, глибинна психокорекція повертає людину обличчям до необхідності вивчення власної соціально-перцептивної реальності в системі “суб'єкт - суб'єкт”, каталізує її особистісне зростання

(самореалізацію) як передумову розвитку внутрішньої гармонії та психологічної культури.

Проблеми функціонування психіки поряд із протиставленням душевного тілесному і сьогодні перебувають у центрі філософських дискусій. У філософії впродовж тривалого часу використовувався лише термін “душа” (дух), поняття “психіка” виникло тільки наприкінці ХІХ століття. Кожна школа психології брала до уваги *цілісність психічного*, але при цьому вирішувала, якою ж її частиною вона буде займатися.

У цьому дослідженні висвітлюється проблема пізнання психічного в його цілісності (свідоме і несвідоме), що потребує не лише розкриття функціональних особливостей несвідомого, а й об’єктивування інструментальних аспектів його взаємозв’язків зі свідомістю. Ми обстоюємо позицію, що пізнання – це “пошук і знаходження балансу між низкою суперечливих позицій, які доповнюють одна одну” [109, с. 659]. Філософське розуміння категорії пізнання зазнає протистояння концептуальних позицій: реалізм - інструменталізм; фундаменталізм - феноменалізм; субстанціалізм - функціоналізм; догматизм - релятивізм. Узагальнення суперечливих позицій дає змогу поставити їх на дві платформи: фундаменталізм (есенціалізм) ↔ функціоналізм (феноменалізм).

Гіпотеза: пізнання психічного ускладнене залежністю досліджень від традиційно-природничого підходу, що окреслює перспективи дослідження лише для однієї сторони (свідомості) – за ігнорування іншої (несвідомого). Необхідність заповнення цієї прогалини і зумовила спрямування дослідницького пошуку на цілісність психічного в його свідомих і несвідомих виявах та розкриття перспектив пізнання несвідомого відповідно до його функціональних особливостей та взаємозв’язків зі свідомим.

Основну увагу зосереджено на об’єктивній природі детермінант несвідомого, що породжують суб’єктивізм свідомості. Уперше порушено проблему не лише системності психічного, а і його логічної впорядкованості, що виражається “логікою свідомого” і “логікою несвідомого” (“іншою логікою”). Для пізнання

феномену психічного логіка – «частина теорії пізнання, і саме “психодинамічного пізнання” [110, с. 548].

Отже, погляд на психіку як на просте відображення не збігається з позицією дослідників, які ототожнюють її з фізіологічним процесом. Психічне не виступає як суто духовне, відокремлене від мозкових процесів. Усталилась думка про те, що психічне відображення “визначається” властивостями та відношеннями предметного світу, яким воно підпорядковане. Філософи, подібно до психологів, феномен відображення пов’язують із виникненням *свідомості*, на формування якої впливають суспільні відносини. Зауважимо, що “несвідоме – особлива сфера психічного чи система процесів, якісно відмінних від явищ свідомості” [110, с. 52] і “здійснюваних без участі свідомості” [109, с. 94]. Ми солідарні із З. Фрейдом у його відкритті несвідомого як “автономної, незалежної від свідомості, безособової першооснови людської душі” [100, с. 95]. Несвідоме існує “поза статтю, простором і часом”, що дало підставу К.Г. Юнгу вказати на його колективні та архетипні основи, які є вирішальними у здатності людини візуалізувати власний психологічний зміст. Це свідчить про актуальність порушеної проблеми *пізнання психічного* не тільки у форматі свідомого й несвідомого, але й у їх єдності.

Філософський енциклопедичний словник зазначає, що свідомість не вичерпує психічне: “У людини є і неусвідомлювані психічні явища і процеси, тобто такі, в яких вона не може себе контролювати, які приховані від її самостереження” [109, с. 547]. Несвідоме (у цьому виданні) вчені репрезентують дуже різнопланово, зокрема як *анамнез* (Платон); *фізіологічні процеси*, що відбуваються поза свідомістю (Декарт); *нижчу форму душевної діяльності* за порогом свідомості (Лейбніц); *діяльність нервової системи* (Гартлі); *інтуїцію, чуттєве пізнання* (апріорний синтез) (Кант); *глибинне джерело творчості* (представники романтизму); *ірраціоналізм* (Шопенгауер); *ірраціоналізм як універсальний принцип основи буття й світобудови* (Гартман) тощо.

У контексті розроблюваної нами психодинамічної теорії важливо зазначити, що 1824 р. Гербарт увів динамічну характеристику несвідомого, що означало: несумісні ідеї можуть вступати в конфлікт, “причому слабші витісняються зі свідомості, не втрачаючи своїх динамічних властивостей, та продовжують на неї впливати” [109, с. 52]. Особливе місце належить працям З. Фрейда, який подав несвідоме не як нижчу форму психічного порівняно з головною формою – свідомістю, а як енергетично потужнішу силу, що антагоністично конфронтує з ним. Лише техніка психоаналізу, за твердженням З. Фрейда, може послабити це протистояння. Заслуга К. Г. Юнга полягає в уведенні категорії *колективного несвідомого і архетипу* як об’єднувальної інстанції минулого та актуального досвіду.

Ми не можемо знати, яка природа несвідомого і форма його існування, але ми здатні їх пізнавати, користуючись відкриттями З. Фрейда, К.Г. Юнга, асимільованими психодинамічною методологією. Розв’язання проблеми пізнання несвідомого З. Фрейд знайшов в аналізі другорядних речей: обмовок, описок, забувань, сновидінь тощо, які свідчать про чинники стурбованості свідомості. Учений подарував психології метод вільних асоціацій, які спонтанно спливають у свідомості суб’єкта, детерміновані імперативом внутрішніх, імпліцитних сил, що зумовлюють мимовільну активність.

Отже, З. Фрейд істотно змінив сам підхід до наукового пізнання цілісної психіки і окреслив перспективи розкриття сутності несвідомого, що відрізняється універсальністю законів функціонування як для психічно здорової людини, так і для невротика (відмінності лише в акцентах, поставлених хворобою). Стає зрозумілою цінність природної, спонтанно-мимовільної активності суб’єкта як необхідної передумови ефективності глибинного пізнання психіки.

Формування методології пізнання цілісної психіки у функціональній єдності свідомого і несвідомого – центральна проблема психології. Навіть представники діяльнісного підходу, що віддають пріоритети зовнішній заданості активності суб’єкта,

визнавали існування несвідомої сфери. Так, О. М. Леонтьєв, засновник теорії діяльності, пише: “На відміну від мети, мотиви актуально не усвідомлюються суб’єктом: виконуючи ті чи інші дії, ми в цей момент зазвичай не звітуємо собі в мотивах, що їх спонукають... нам не важко навести їх мотивування, але мотивування не завжди містить у собі вказівки на їх істинний мотив” [109, с. 201]. Уявлення О. М. Леонтьєва в багатьох позиціях наближають нас до *розуміння важливості вивчення неусвідомлюваної психічної активності у формуванні особистості*. Це потребує розроблення спеціального категоріального апарату понять, здатних адекватно відбивати функціонування несвідомого в упорядкованості його закономірностей. Несвідоме знаходить вияв у прихованому “другому плані” діяльності, на який вказував О. М. Леонтьєв. Для введення цього “другого плану” в площину об’єктивного спостереження в груповій корекції використано предметні засоби (“об’єктивний аспект діяльності”), що сприяють забезпеченню “наочної переконливості” для респондента логіки поведінкового матеріалу, з’ясування якої передбачає психоаналіз та інтерпретацію. Прикладом є досвід А. С. Макаренка – використання ним “публічного обряду” спалювання на вогнищі персональних характеристик і старого одягу, що емотивно вражало безпритульних і зумовлювало їхні особистісні зміни, новоутворення.

Важливо розрізняти такий *різновид несвідомого, який може мати прямолінійну детермінацію*, наприклад, сформовані навички, звички. Ця форма несвідомого не є робочою в межах психодинамічного підходу. До поля дослідницької уваги потрапляє тільки той різновид несвідомого, який пов’язаний із механізмами витіснень та чинниками заборони на повернення його наслідків (слідів) до свідомості за участю механізмів опору. Процедура пізнання глибинного (неусвідомлюваного) змісту психіки залежить від дослідника не повністю, а лише відносно, через іманентність її динаміки (на відміну від традиційно-експериментального підходу). Помічником глибинного психолога є його професійна здатність здійснювати діагностико-корекційний процес, зважаючи на

активність суб'єкта в її мимовільній континуальності та індивідуалізації. Глибинне пізнання передбачає інтерпретацію спонтанно-поведінкового матеріалу з метою визначення в ньому логічних взаємозв'язків. *Континуальність же виявів поведінки вказує на спрямованість енергетично потентних первинних витоків* мимовільної активності суб'єкта. При цьому не залишаються поза увагою функціональні відмінності сфери свідомості та несвідомого за їх взаємозалежності. Мова свідомості та несвідомого істотно розрізняються. Несвідоме розкривається в образних, метафорично-архетипних і символічно-полівалентних засобах, що несуть відбиток симультанності процесів, специфічних для цієї сфери пізнання, яка потребує інтерпретації поведінки. Мова ж свідомості дискретна, знакова і характеризується однозначністю, конкретністю. Вивчення сфери свідомості передбачає спрямування на прямолінійно-каузальну її детермінованість [7, с. 211-212].

Психодинамічна методологія передбачає конкретизацію предмета дослідження, в нашому випадку – передсвідомості як форми несвідомого, що є результатом витіснення імпульсів Ід і ґрунтується на *латентному синтезі їх наслідків*, які мають тенденцію до транзитності нереалізованого глибинного інтересу через актуалізацію механізмів *заміщення, перенесення, проєкції*.

Інстанція Ід має не прямий, а опосередкований вплив на формування передсвідомості, що зберігає імператив енергетичного потенціалу витіснених її імпульсів. Інакше кажучи, *епіфеноменом витіснення є “соціалізація” інстинктів Ід у передсвідомому* зі збереженням протистояння нормативним вимогам Супер-Его. Взаємна незалежність тих чи тих витіснень та їх первинна темпоральність (розведеність у часі) нівелюються синтезом слідів на латентному рівні. Результатом є логічно впорядкована система психіки з пріоритетністю емотивності валентних залишкових, енергетично потентних слідів витіснень.

Фізіологічний аспект проблеми пов'язаний з іррадіацією “залишкових” енергій та їх інтерференцією, що сприяє узагальненню джерел витіснень у передсвідомості, тому в процесі глибинного

пізнання психіки необхідно зважати не лише на афективні параметри витіснень, а й на аналітико-синтетичні, когнітивно-впорядковані утворення. Це стосується *такого конструкту несвідомого, побудованого на абстрагуванні від безпосереднього досвіду*, що кваліфікує його як “позадосвідне”, “дорефлексивне”. Саме цей конструкт зумовлює “когнітивний” характер базальних форм психологічних захистів у їх спрямуванні на реалізацію інфантильних інтересів. *Периферійна (ситуативна) форма захисту має просоціально-адаптаційну мету та спрямування на ідеали Я.*

Базальні захисти несуть у собі семантичне (когнітивне) навантаження, що визначає доцільність і впорядкованість внутрішньої активності несвідомого згідно з “незавершеними справами дитинства”.

Багаторічний досвід проведення глибинної корекції у форматі розробленої нами психодинамічної теорії та відповідної методології дає підстави стверджувати, що *семантичний (смісловий) ракурс базальних форм психологічного захисту визначається едипальною залежністю суб'єкта*, імпульси якої не тільки впливають на характер “сили” витіснень, а й на їх домінантність у процесах імпліцитного структурування психіки. І хоча несвідоме не потрапляє до поля зору свідомості і не підлягає прямому її впливу, “людський” його сенс зберігається в епіфеноменальності ревнощів, заздрощів, провини та меншовартості, амбівалентності почуттів. Інакше кажучи, *цілісній системі психічного властива “обізнаність” на пріоритетності просоціальних цінностей, що мають важливе значення для її інкорпорування в навколишній світ з архетипним навантаженням*. Психіка, отримавши “урок просоціальної мудрості” (брак якої і зумовив витіснення імпульсів Ід), іманентно втілює в передсвідомості орієнтири на адаптивну узгодженість інтересів Я із соціумом. “Позадосвідне” з власною, імпліцитно-притаманною йому логікою впливає на спрямованість динаміки мимовільної поведінки суб'єкта, формуючи провідні тенденції психічного. При цьому енергетичні пріоритети “позадосвідного”, визначені едипальною

залежністю суб'єкта, прагнуть реалізації через базальні захисти за умов інтеграції із ситуативними їх формами, що спрямовані на активність у просоціальному ключі. Така інтеграція побудована на внутрішньому компромісі, що “падає на плечі” ситуативних (периферійних) захистів. За необхідності шлях інкорпорування несвідомого у просоціальну активність суб'єкта пов'язаний із суб'єктивно-інтегративними процесами, які зумовлюють відступи та викривлення соціально-перцептивної реальності (на рівні як вхідної інформації, так і внутрішньої її інтерпретації). Звідси випливає, що системність психологічного захисту передбачає взаємозв'язок двох її форм: базальної та ситуативної, які реалізуються відповідно “за горизонталлю” і “за вертикаллю”. Саме периферійна (“поведінкова”) “вертикаль” захисту змушена бути віртуозною у примиренні різноспрямованих тенденцій психіки: ірраціональності несвідомого з раціональністю свідомого. Зазначене “примирення” здійснюється завдяки активності механізмів суб'єктивної зінтегрованості психіки, яка спирається на умовні цінності [98], при цьому глибинний мотив має перспективу часткової реалізації, асимілюючись, зокрема, з умовними цінностями, що маскують інфантильний інтерес активності Я.

Інтегративна спроможність системи психологічних захистів знецінюється (в контексті реалізації “сили Я”) відступами від реальності, до яких вона сама ж і призводить (викривлюючи зворотний зв'язок), породжуючи дисфункції психіки, дезадаптуючи особистість.

Автоматизовані форми захистів, що живляться очікуваннями й ілюзіями ідеалізованого Я, завдають шкоди психіці, об'єктивно-дезінтегруючи її та спричиняючи феномен “хибного кола”, коли результат набуває пускової сили нового нашарування витка захистів. Це зумовлює багат шаровість захистів, тобто “товстошкірість” людини. Залежність психіки від ілюзій, продукованих захистами, пояснює їх емотивну реалістичність для суб'єкта згідно з “принципом задоволення”, який вступає в суперечливість із “принципом реальності”.

Отже, захисти, з одного боку, інтегрують психіку, хоча й на уявно-ілюзорних засадах (маскуючи тим самим дезінтеграційні процеси), а з іншого – створюють відступи від реальності, що формує передумову внутрішньої стабілізованої суперечливості. Особистісна проблема суб'єкта пізнається шляхом психоаналізу емпірики з метою об'єктивування діаметральної спрямованості “логіки свідомого” та “логіки несвідомого”. Відступи від соціально-перцептивної реальності, породжувані психічними захистами у системі взаємодії “людина - людина”, входять до числа важливих проблем методології глибинної корекції.

Філософсько-психологічний ракурс дослідницької уваги спрямований на пояснення методології процесу виявлення помилкових, хибних, викривлених позицій, які ослаблюють силу Я особи та реально дезінтегрують психіку, що суперечить інстинкту самозбереження. Унаслідок цього глибинне пізнання спрямоване на виявлення у психіці об'єктивно-дезінтеграційних процесів, які демонструють себе в суперечливості поведінки і потребують адекватних способів їх нівелювання, тобто корекції. Увесь цей процес (згідно з психодинамічною методологією) підпорядкований законам позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на вищому рівні розвитку суб'єкта. Зазначені закони дисциплінують глибинне пізнання в пошуках інструментальних засобів оптимізації чинників відновлення цілісності психіки шляхом розширення та зміцнення самосвідомості суб'єкта. Відступи від реальності (розбіжності між намірами та реальними діями) потребують не тільки їх емпіричного виявлення, а й корекції завдяки ослабленню помилкових позицій когнітивного базису автоматизованих форм психологічних захистів, що само по собі розширює та підсилює інтеграційні можливості психіки в напрямі досягнення більш вищого рівня її розвитку.

Глибинне пізнання у психодинамічній парадигмі ґрунтується на виявленні викривлень соціально-перцептивної реальності, для яких характерні фіксованість і водночас індивідуалізованість. Це узгоджується з позицією австро-англійського філософа Карла

Раймунда Поппера, творця оригінальної методологічної концепції, що дістала назву “фальсифікаціонізм” [104]. За основу концепції пізнання К. Поппером був покладений принцип фальсифікації, тобто спростування наукових (особистих) переконань за допомогою досвіду. К. Поппер увів *критерій спростування переконань як необхідну передумову просування до істини*. Він не довіряв жодному критерію, окрім практики, за яким можна було б визначати істинність певних положень. К. Поппер відмовився від будь-якої абсолютно достовірної основи обґрунтованості знань, підкреслюючи цим *науково-практичну значущість виявлення помилок, хибних позицій, перекручених “істин” тощо*. Він пише: “Поступово виявляючи та відкидаючи неправду, ми тим самим можемо наблизитися до істини” [109, с. 666]. Важко не погодитися з К. Поппером у тому, що явища, які пізнаються, занадто складні, а вершина айсберга, доступна дослідницькій увазі, не є його всеосяжною сутністю, що піддають сумніву істинність науково-академічних висновків, а отже *виявлення помилок суб’єкта (щодо себе та інших) каталізує внутрішні, приховані його резерви знаходження істини психічного самовідображення*. Інакше кажучи, “позитивна дезінтеграція”, послаблюючи щільність ілюзорної платформи психологічних захистів суб’єкта, сприяє їх реконструюванню, а відтак зумовлює вторинну інтеграцію психіки на вищому рівні її розвитку. Унаслідок цього важливо забезпечити *позитивність дезінтеграції психіки, а інтеграційні процеси здійснюються іманентно самоплинно*. Важливу роль відіграє точність діагностування суперечностей психіки, які маскуються психологічними захистами через хибні позиції Я. Послаблення цих позицій каталізує процеси внутрішнього переструктурування психіки та її інтеграцію на реалістичніших засадах, що сприяє підвищенню адаптації суб’єкта.

У психодинамічному підході на перше місце ставиться безпосередній досвід, який продукується ситуацією “тут і тепер” і піддається діагностуванню в єдності з психокорекцією. Виявлення відступів від реальності актуалізує самозбереження (нікому не

хочеться бути ошуканим, навіть самим собою), що й спричиняє самозміни, тому глибинне пізнання ґрунтується на спонтанності особистого поведінкового матеріалу респондента, який набуває психокорекційної сили за наявності його інтерпретації, спрямованої на виявлення інфантильно-базальних витоків дисфункцій психіки. Викривлення соціально-перцептивної реальності мають індивідуальну неповторність, насамперед під впливом базальних захистів. *Виявлення хибних позицій суб'єкта за фасилітувальної участі психолога, який сприяє експлікуванню прихованих глибинних детермінант, відкриває перспективи особистісного зростання учасників глибинного пізнання.* Емпіричний фактаж доводить, що особистісна проблема незмінно потребує позитивної дезінтеграції психіки за рахунок послаблення її уявної інтеграції, забезпечуваної ілюзіями захисної системи, що породжують викривлення вхідної соціально-перцептивної інформації. Зазначені ілюзорні процеси набувають реалістичності на емотивному рівні переживань та самосприйняття, смисл яких прихований від свідомості системою опорів.

Практика глибинного пізнання передбачає єдність діагностики і корекції, здійснюваних у процесі діагностико-корекційного діалогу з респондентом, ефективність якого залежить від професійних можливостей психолога. Чинник “достовірності” важливий як для науковості пізнання, так і для переконливості впливу на респондента інтерпретаційних висновків. Ці завдання поєднані між собою, зокрема достовірність інтерпретаційних висновків, адресованих респонденту, передбачає його довіру до отриманої інформації про особистісну причетність до нагальних проблем, нібито створюваних іншими. Для дослідника велике значення мають цілісність та всеосяжність діалогічного процесу, використання континуальності семантики спонтанної активності суб'єкта, що сприяє виявленню логіки свідомого та несвідомого (“іншої логіки”), тому особливо важливо, щоб діалог актуалізував мимовільну ініціативу спонтанних висловлювань респондента, послаблюючи й нейтралізуючи тим самим його опори. Діагностика при цьому має

процесуальний характер і спирається на знання глибинним психологом функціональних особливостей несвідомої сфери в єдності її суперечливих взаємозв'язків зі свідомим. Глибинне пізнання, як і корекційний ефект, залежить від діагностично-професійної спроможності психоаналітичної інтерпретації поведінкового матеріалу, яка враховує системну логічність взаємозв'язків; ітеративність окремих характеристик поведінки; їх інваріантність; розбіжність логіки свідомого та логіки несвідомого ("іншої логіки") тощо. Результативність глибинного процесу передбачає забезпечення його цілісності та прийнятності способів подання респонденту інтерпретаційних висновків про внутрішні стабілізовані суперечності, що зумовлюють "енергетичні ножиці", які "підрізають" силу його Я. Переконливість та діагностична точність аналізу поведінкового фактажу в цьому випадку пробуджує у респондента бажання до змін, що істотно каталізується інстинктом самозбереження. Наш багаторічний досвід переконує, що *перспективи вивчення глибинної детермінованості поведінки окреслюється лише за умов забезпечення її спонтанності й мимовільності*. У такому разі психоаналіз поведінки здатний каталізувати особистісні зміни. Переконливість психоаналітичних інтерпретацій зумовлена як їхньою прозорістю, візуалізованою доказовістю, так і виявленням логіки ланцюжків у поведінковому матеріалі. Діагностико-корекційний процес відрізняється багаторівневістю і багаторазовістю спроб розширення самосвідомості суб'єкта; розвитком його сенситивності в розумінні власних відступів від соціально-перцептивних реалій та індивідуалізованістю їх викривлень.

Прогалину в методології, як і в методах дослідження цілісної психіки, спробували заповнити в 70-х роках ХХ століття грузинські вчені під керівництвом Д.М. Узнадзе. Пояснення несвідомої сфери вони зводили до категорії установки. На нашу думку, дослідницька платформа теорії установки Д.М. Узнадзе пов'язана з *потенційно усвідомлюваними процесами, що не мають відношення до істинного несвідомого, яке охороняється опорами і*

позбавлене шансів прямолінійної презентації у свідомості. Ця позиція підтверджується працями О.К. Тихомирова, який зазначає: “Не можна не враховувати, що поняття несвідомого – це категорія ширша за поняття психологічної установки, з чого випливає, що зводити теорію несвідомого до теорії психологічної установки і прагнути вичерпати закономірностями цього феномену вияви несвідомого в його загальному психологічному і філософському розумінні було б серйозною методологічною помилкою, своєрідним редукціонізмом” [84, с. 29]. Погоджуючись з О.К. Тихомировим, зауважимо, що підхід Д.М. Узнадзе до пізнання несвідомого не подолав залежності від класичного погляду на пряму детермінованість психіки, як і на її заданість характером діяльності. Теорія установки передбачає формування певної програмованої дослідником діяльності респондента. Ми, не заперечуючи такого впливу на несвідоме, водночас стверджуємо, що це може бути здійсненим не безпосередньо, а опосередковано. *Теорія діяльності*, яка ґрунтується на контрольованій детермінованості психічного, *виключає поняття “позадосвідного”*, сформованого на основі латентного синтезу слідів (осередків) витіснень і неможливістю їх прямолінійної заданості ззовні.

Глибинний підхід до пізнання цілісної психіки відкрив перспективи вивчення провідних тенденцій в їх суперечливій сутності як латентно-синтетичного утворення, що не є характерним для феномену установки. Тенденції психіки вільні і від участі свідомості, і від смислової їх заданості дослідником. Вони припускають абстрагування від сюжетної конкретики пережитого суб'єктом досвіду. Інакше кажучи, тенденції психіки залежні від латентних процесів, у яких домінують залишкові валентності емотивних джерел витіснень, зумовлених значущістю життєвих, мимовільно пережитих суб'єктом обставин (а не штучно заданих, як у дослідях з формування установки).

Отже, пізнання несвідомої сфери не може бути вичерпано теорією установки, яка не враховує наявності іманентної впорядкованості логіки несвідомого, що й відбиває категорія

“дорефлексивне”, “позадосвідне”. Питання доступності внутрішнього досвіду людини гостро стоїть у психодинамічній теорії, як і у відповідній методології.

Виходячи з багаторічної практики глибинної корекції, вважаємо за слушне кваліфікувати “позадосвідне” як *“наддосвідне”*, або *“метадосвідне”*, акцентуючи увагу на його абстрагованості, “надбудованості” над конкретним, безпосереднім досвідом суб’єкта. Семантичний аспект опрацювання (“перетравлення”) досвіду та його перехід у “метадосвідне” підпорядкований внутрішнім законам, іманентно властивим психічному за активності мисленнєвих операцій на зразок абстрагування, систематизації, класифікації, структурування. *“Метадосвідне” – когнітивний конструкт, який безпосередньо не стосується дослідно-діяльнісних аспектів активності суб’єкта за участі свідомості.* Зазначена відмінність психоаналітичного підходу від теорії установки, розробленої у форматі діяльнісного підходу, виявляє себе за параметрами заданості активності особи ззовні, за планом дослідника. Категорія ж *“метадосвідне” у психодинамічному ключі її розгляду* спирається на іманентно притаманні феномену психічного глибинні “інтереси”, котрі зберігають спрямованість витіснених осередків на само-реалізацію, яка й спричиняє мимовільну активність суб’єкта. На цій підставі доходимо висновку, що *діяльнісний ракурс розуміння категорії психічного виводить за кадр пізнання в ній ірраціонального у його глибинній мотивації.* Ірраціональне, в основному завдяки психодинамічному пізнанню, завжди має шанс перейти в раціональне (усвідомлюване) шляхом дешифрування його прихованого мотиваційного смислу. З. Фрейд писав про це так: “... усвідомленість – єдина ознака психічних процесів, що дана нам прямо і безпосередньо, але жодною мірою не здатна стати критерієм відмінності між системами”. І далі: “Прагнучи до метапсихологічного розуміння психіки, ми не повинні приписувати особливого значення симптому “усвідомленості” [95, с. 489]. Відтак фундатор психоаналізу вказував на важливість розуміння відмінностей у функціонуванні двох систем (свідомого і

несвідомого), як і на *метапсихічне, що підпорядковане універсальним законам людського буття*, що є близьким до позиції К. Г. Юнга при введенні категорії “колективного несвідомого”.

Центральною ланкою, що порушує об’єктивність психіки у її відображувальній функції, є система психологічних захистів. Позиція З. Фрейда у визначенні низки механізмів захисту була близька до біологічного погляду на людину як частину природи, що зазнає впливу цивілізації, культури, історії, традицій, виховання, проте саме він демаркував академізм у підході до пізнання таємниць внутрішнього світу людини, який може давати збій у вигляді появи симптому чи дисфункцій психіки. Осмислення проблеми психологічного захисту (в глибинно-психологічному ракурсі) переконує в диспозиційно-системній його структурованості (раціоналізація, проекція, ідентифікація, витіснення, заміщення). Сутність поняття “психологічний захист” не вичерпується окремими механізмами, адже насправді такий захист охоплює певні структурно організовані рівні, зокрема когнітивний, емотивний, поведінковий. Уся система врешті підпорядкована єдиному генеральному механізму – “від слабкості до сили” (незалежно від різновидів самих захистів). Наступне уточнення: психологічне, як і захист зокрема, функціонує і “за вертикаллю”, і “за горизонталлю”, на що немає посилянь в ортодоксальному психоаналізі. У *вертикальному вимірі* дієвими є механізми ситуативного (периферійного) захисту, які асимілюють зазначені ортодоксальним поглядом механізми. *Захисна ж вертикаль неминуче перетинається із горизонталлю – базальними захистами*, що виявляють глибинні (інфантильні) інтереси Я. *Форми й способи периферійного захисту можуть бути найрізноманітнішими, що не обмежує і не форматує категоризацію їх різновидів.* Захист “за вертикаллю”, якому властива креативність способів маскування, шифрування глибинних інтересів Я, відбиває спрямованість на ситуативно-адаптаційний вектор поточних обставин. *Ситуативний захист вертикального виміру почасти доступний спостереженню й частковому (неповному) усвідомленню суб’єктом, натомість*

базальний захист горизонтального – недоступний зовнішньому спостереженню і безпосередньому відбиттю свідомістю суб'єкта, що зумовлено імпліцитністю семантики глибинних цінностей. Пізнання базального захисту завжди часткове, залежне від сприятливості умов для його виявів через ситуативні захисти, підпорядковане принципу багаторівневості часткової позитивної дезінтеграції психіки, як і відповідних процесів часткової інтеграції на вищому рівні психічного розвитку суб'єкта. Уточнимо, що “горизонталь” – це переважно внутрішня латентна активність психіки, пов'язана із суто несвідомим, яке не піддається прямому спостереженню, а “вертикаль” – внутрішня й зовнішня активності, які стосуються як несвідомого, так і свідомого – доступного спостереженню. Є підстави стверджувати, що при ситуативних захистах завжди латентно присутні “інтереси” базальних захистів, що виражають несвідомий мотив, який прагне до формовияву в поведінці. Зазначені характеристики системи захистів не враховуються в традиційних (академічних) дослідженнях, – як і те, що будь-який акт психічного знаходиться на перетині окреслених нами “вертикалі” й “горизонталі”!

Розуміння зв'язку автоматизованих форм психологічного захисту (на когнітивному рівні) зі сферою свідомості дає підстави сформулювати важливу тезу: пізнання несвідомого незмінно стосується системи психологічного, зокрема базального, захисту, який використовує найменші можливості для замаскованої реалізації у поведінці. Вивчення базальних форм захисту передбачає розуміння їх функціональних взаємозв'язків із ситуативними захистами. З огляду на сказане, організаційні передумови глибинної психокорекції зорієнтовані на послаблення (нівелювання) останніх задля актуалізації та об'єктивування в поведінці особи їх базальних форм. Уведення спеціальних принципів організації групової взаємодії регулює поведінку учасників діагностико-корекційного процесу на емотивно-чуттєвому, безоцінному рівні поза просоціальними орієнтирами. При цьому неприпустимими є критика, оцінні судження у чорно-білих

категоріях, неприйняття особистості іншого, поради, заохочення і покарання тощо. Увага респондента переводиться на емоційне самовідчуття у ситуації “тут і тепер” в системі “людина - людина”, “очі в очі”.

Невизначеність поведінки активізує вищеназвані механізми заміщення, перенесення, ідентифікації, компенсації, які причетні до формування базально-глибинних цінностей. Для більшої прозорості факту програмованості внутрішнього світу попереднім досвідом передбачено використання респондентом у процесі самопрезентації символічно-предметних, метафорично-архетипних засобів (малюнків, просторових моделей, каменів тощо). Особливу значущість має розроблена нами методика *психоаналізу комплексу тематичних (авторських) малюнків*, що сприяє різнобічній візуалізації рефлексії, яка стимулюється численністю тем [10]. Емпіричний матеріал у цьому випадку завдяки процесу предметного вираження мимовільної активності суб'єкта наближає глибинне пізнання до специфіки образності мови несвідомого. Зазначені аспекти методологічного обґрунтування засобів такого пізнання залишаються у психології недостатньо вивченими й очікують свого висвітлення як у теоретичному, так і в прикладному аспектах.

Психодинамічний підхід спрямований на психічно здорових людей, а тому відмінний від ортодоксального психоаналізу не тільки у процедурі (“вільні асоціації” – “діалогічно керована спонтанність поведінки”), а й у поглядах на першооснову. У психічно здорових людей потреба в допомозі не виражена, приглушена інтересом тримати “просоціальне обличчя”. Крім того, враховуючи неусвідомлюваність детермінації особистісних проблем, суб'єкт не в змозі їх адекватно сформулювати, тому цим підходом не передбачено подання респондентом власної особистісної проблеми як відправного моменту глибинної корекції. Початком такого процесу є забезпечення спонтанності поведінки респондента, його діалогічна взаємодія із психологом. Водночас об'єднувальним чинником психоаналізу та психодинамічного підходу постає спонтанність поведінки та інтерпретаційний її аналіз, спрямований на виявлення логічної

впорядкованості поведінкового матеріалу (емпірики) з метою пізнання первинних (глибинно-інфантильних) детермінант деструкцій поведінки. Саме “логічний ланцюжок” спирається на континуальність смислового навантаження мимовільної активності суб’єкта. Психодинамічна процедура відрізняється від психодинамічної: перша передбачає наявність симптому, друга – дисфункцій психіки, проте вони мають спільну платформу – встановлення взаємозв’язків між повторюваними інваріантними характеристиками мимовільної поведінки. Це дає змогу виявити семантику (смысл) логіки спонтанної поведінки (вільних асоціацій), що й указує на глибинну першопричину особистісної проблеми та сприяє розширенню самосвідомості суб’єкта. З. Фрейд мав рацію: пізнання несвідомого неможливе поза участю свідомості.

Багаторічний досвід діагностико-корекційної практики уможливив чітке виокреслення досліджуваної проблеми, шляхи розв’язання якої сутнісно пов’язані з *психологічними захистами*, які обтяжують свідомість ілюзіями. Подібної позиції дотримувалися Сандлер та Йоффе (1969), співвідносячи проблеми психіки з категоризацією психологічного захисту, зокрема з її механізмами, які вони вважали “позадосвідним”, а вияви в поведінці – досвідним [84].

Оригінальний погляд на проблему захистів вбачаємо також у Валлерстайна [83], котрий із захистами пов’язує “досвідну” сферу психіки (в нашому розумінні – *ситуативний захист*); функціональний аспект описує в параметрах виявів несвідомого, що є характерним для *базальних захистів*. Наголошуючи на важливості функціонального аспекту в захисній системі, яка пов’язана з “позадосвідним”, він зауважує: “Можна усвідомити тільки такі змісти, які є результатом роботи свідомості, але не саму цю роботу як таку” [83, с. 715]. Психодинаміка, пізнаючи “позадосвідну” сферу, зазначає науковець, не тільки посилався на причини індивідуальних виявів психіки, а й апелював до їх підпорядкованості універсальним законам. Безцінною нам видається його дослідницька позиція: *розкриваючи зв’язки й взаємозалежності у позадосвідній сфері, які мають індивідуалізований характер, глибинна психологія лише в такий спосіб може*

претендувати на статус науки. До цього додамо, що найважливішим науковим завданням є пізнання “об’єктивної” реальності психічного, яка притаманна несвідомому й зумовлює суб’єктивізм особи! У цьому аспекті важко не погодитися з Ф. Бассінім, який стверджує, що “змішувати, ототожнювати ці два плани дослідження, які стосуються свідомого й несвідомого, його методи і логіку – неприпустимо” [84, с. 720].

Отже постає проблема знаходження золотієї середини між науковою строгістю класичного дослідження і центрацією уваги на спонтанності поведінки при дотриманні психодинамічного підходу, спрямованого на вивчення функціональних особливостей несвідомої сфери.

Одним із розв’язків зазначеної проблеми є визначення структурного рівня розуміння цілісності психіки, що презентує розроблена нами “Модель” (рис. 2.1), описана в кількох працях [7; 8; 110].

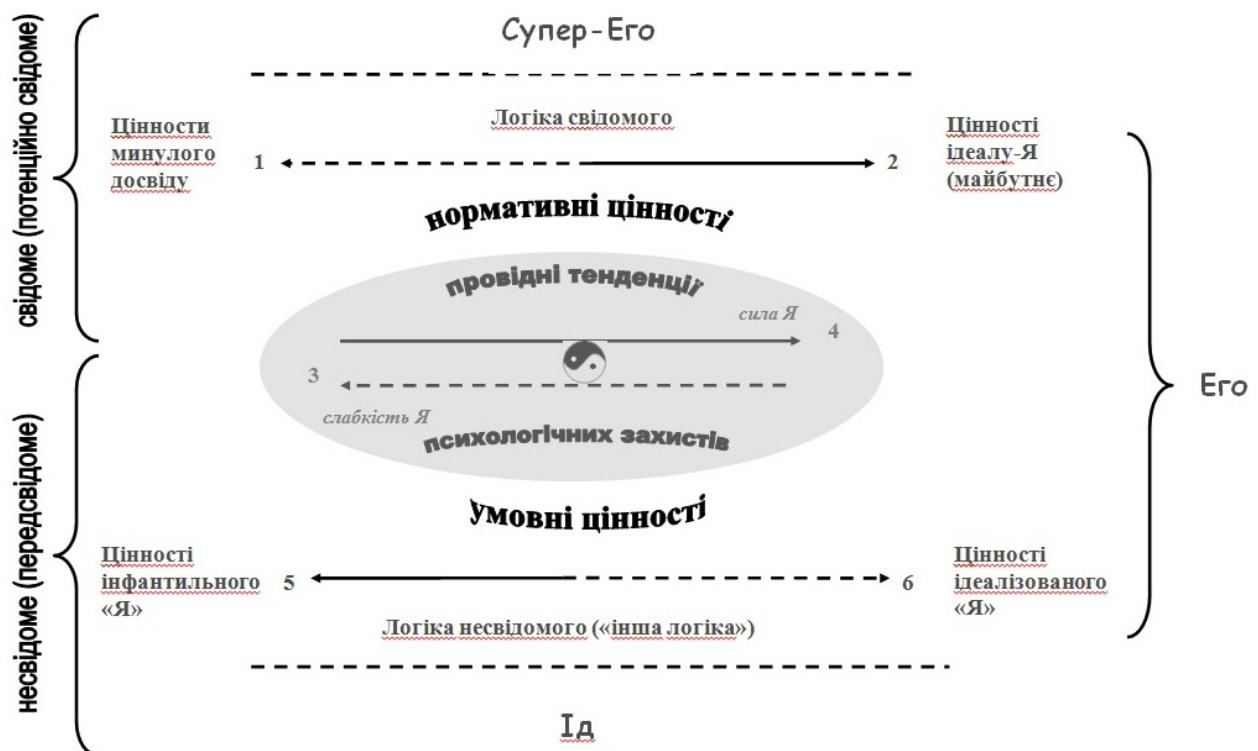

Рис. 2.1. Модель внутрішньої динаміки психіки

Вона зберігає розуміння З. Фрейдом *структури психіки* (Ід, Его, Супер-Его) і доповнює її лінійними взаємозалежностями з притаманними їм суперечливими тенденціями (“горизонталь”). До того ж антагонізм структурних взаємозв’язків (“вертикаль”) доповнюється суперечностями “за горизонталлю”, які підпорядковані характеристикам, що окреслює категорія “антиномія” [7; 8; 110]. У будь-якому разі пропонується Модель обстоює пізнання цілісної психіки у єдності й протистоянні свідомого й несвідомого, причому в їх структурній симетрії та асиметрії, ізоморфізмі та гомоморфізмі. Розкриття цього питання (з урахуванням семантики позадосвідного, тобто метадосвідного) потребує уточнення передсвідомого, що в нашому досвіді теоретизування пов’язується з категорією **“онтологічне несвідоме”**.

Змістова частина питання не може бути повновагомою без визначення змістовності між *онтологічним несвідомим* і несвідомим, зокрема із *передсвідомим*, яке асимілює сліди витіснень. З. Фрейд указував на локальний характер передсвідомого в контексті цілісності картини несвідомого. Він зазначав: “Усе витіснене є несвідомим, але не все несвідоме є витісненим” [109, с. 95]. Саме *онтологічне несвідоме* у своїх *витоках передбачає заданість витісненнями*. Так, залишкові явища, латентно синтезуючись, набувають *транзитності в перенесеннях, заміщеннях, компенсаціях та континуальності виявів у поведінці, а також втрачають темпоральність (часовість), що змістовно зближує їх з категорією “метадосвідне”*. Істотну роль у перебігу цього процесу відіграє явище, що назване “мнемічним слідом витіснення”, введено З. Фрейдом з вказівкою на те, що “... сліди системи несвідомого не здатні самі по собі проникати у свідомість” [94, с. 469]. Таке твердження є надважливим, тому що можливості глибинного пізнання опосередковано доводять їх латентну трансформацію вищевказаними характеристиками формування позадосвідного, але, попри все, передсвідоме не втрачає *загальної особливості несвідомого – недоступності свідомості!* Саме явище метадосвідного (з

агрегатом базальних захистів) привносить у несвідоме онтологічний сенс в контексті підпорядкованості універсальним законам функціонування психічного. Останнє положення узгоджується зі спробами філософів увести несвідоме до рангу “універсального принципу основи буття ...” [65, с. 52].

Відкидаючи тезу безпосереднього спричинення несвідомого ззовні, психодинамічна теорія є також відстороненою від позиції Дж. Локка, який стверджував, що людському розуму апріорі притаманні певні ідеї та принципи. Частково твердження Дж. Локка стосується *категорії архетипу*, що вказує на асимілювання психікою універсального досвіду через колективне несвідоме (К. Юнг). Архетип – сутнісно філогенетичне джерело психологічної мудрості та можливостей універсалізації едипових таємниць психіки конкретного суб'єкта на тлі інтеграції минулого й сьогодення. Натомість у глибинному пізнанні дослідницька позиція спрямована на індивідуальний шлях життя людини, що відбивається на рівні його латентного синтезу, підкореного внутрішнім енергетичним пріоритетам. Безпосередність досвіду суб'єкта лише в ранньому дитинстві має ознаки прямої детермінованості, свідченням чого є “чистота” погляду на події. Пригадаймо репліку дитини: “А король же голий!”. З часом реакції суб'єкта втрачають ознаки наївності, набуваючи залежності від просоціальних вимог, долучених до процесу аналітико-синтетичного опрацювання досвіду.

Отже, багаторічна практика глибинної психокорекції дає підстави стверджувати, що формування позадосвідного (метадосвідного), хоча й не вільне від досвіду, але має тенденцію до автономізації шляхом абстрагування від його конкретики і синтезу. Це сприяє латентному формуванню здатності несвідомого до опосередкованого вираження в обхід свідомості. Свідомість позбавлена можливості безпосередньо впливати на сферу латентного синтезу, що забезпечує незалежність від неї метадосвідного, як і процесів його інтеграції з базальними захистами. Звідси висновок: *метадосвідне, яке уреальнює базальну форму захисту, що впливає на*

онтологічне несвідоме, органічно пов'язане з підструктурою Ід, зумовлює його енергетичний потенціал.

Отже, глибинно-семантичний конструкт, яким є базальна форма захисту, відбивається в індивідуалізованості тенденцій психіки, де опосередковано презентовані інтереси Ід. Ця форма захисту впливає на смислотворні процеси свідомого, наявні в *рефлексивному інтелекті*. Проходження глибинної психокорекції сприяє звільненню рефлексивного інтелекту від викривлень, пов'язаних з ілюзіями і відступами від реальності, які хоч і хибно-захисним шляхом, усе ж інтегрують свідоме і несвідоме. *Метадосвідне (подібно до захисної системи) підпорядковане універсальній тенденції “до сили”, яка гармонізується: на глибинному рівні – з “принципом задоволення” (в унісон інтересам Ід), на рівні свідомості – з “принципом реальності”. Діагностико-корекційний процес, розвінчуючи викривлення, розвінчує хибність платформи ілюзорної “величі” Я та сприяє інтеграції названих принципів у їх впливі на поведінку за пріоритетності принципу реальності, який є засадничим для адаптивності особи.*

Глибинна психологія, зосереджуючи увагу на несвідомому (як найбільш багатофакторному і складному явищі духовного життя), гостро порушує питання про актуальність вивчення його закономірностей у взаємозв'язку зі свідомістю, що вочевидь є загальною проблемою пізнання психічного як такого. Дотепер залишається загадкою незмінне ігнорування академічною психологією проблем дослідження несвідомої сфери, що гальмує прогрес психології як науки. Природничий підхід до пізнання психіки передбачає узагальнення та кількісне опрацювання, що створює уявну науковість. Усе це зумовило відсутність адекватного інструментарію дослідження феномену психіки в ситуаціях непередбачуваної поведінки, що є характерним і для спілкування, і для виховання. Такого типу явища мають неповторну й водночас полізначеннєву семантику, що виходить за межі можливостей кількісних опосередкувань. *Відсутність демаркації цих двох підходів – академічного і глибинного – породжує безліч*

непорозуміннь дискредитаційного характеру, уповільнюючи розвиток наукової психології загалом. Особистісні проблеми суб'єкта залишаються на узбіччі традиційних досліджень через невідповідність науково-методичного та інструментального забезпечення.

Класична наука переважно формулює питання: “Як?”, “Чому?”, практико зорієнтована – “Яка першопричина?”, “Який сенс?” Завдання глибинної психології – розкрити імпліцитний сенс спостережуваної ззовні мимовільної активності суб'єкта, що потребує розуміння когнітивно-логічної впорядкованості несвідомого. Останнє передбачає розробленість проблеми інтерпретації, яка залежить від точності діагностики в єдності з психокорекцією, котра має процесуальний, багаторівневий характер і спирається на діалогічну взаємодію психолога із суб'єктом. Поглиблення самосвідомості суб'єкта відкриває перспективи реконструювання ним власних позицій, поглядів на себе, на об'єктивний світ, на людей.

Осмислення досвіду *глибинного пізнання у ракурсі психодинамічної методології* дає підстави **сформулювати низку провідних тез, важливих для дослідження психіки в її цілісності.**

- Сутність психічного полягає в єдності свідомого й несвідомого за наявності їх автономії та суперечливості взаємозв'язків на зразок: “антагонізм і антиномія”.

- Автономія сфер свідомого і несвідомого є відносною, не абсолютною; вона задана генезисом соціалізації психіки суб'єкта, але не дана апіорі.

- Свідоме, як і несвідоме, має відмінності у своїй функціональній організації: *дискретність* свідомості й *симультанність* несвідомого та структурну їх асиметрію.

- Система психологічного захисту у двох його провідних різновидах – базальному і ситуативному – подібна до структурно-функціональних особливостей психіки загалом і характеризується, автономією і суперечливістю взаємозалежностей; енергетичною різноспрямованістю; асиметрією провідних тенденцій.

- У своїй цілісності психіка піддається впливу двох видів суперечностей: антагонізму (“за вертикаллю”) та антиномії (“за горизонталлю”), які маскуються від свідомості захистами, що породжують відступи від реальності.

- Психічне знаходиться на перетині вертикальних і горизонтальних вимірів, тому в будь-якій активності (суб’єкта) присутнє як свідоме, так і несвідоме із певною динамікою пріоритетності.

- Пізнання психічного у психодинамічному ракурсі передбачає процесуальність діагностики, що спирається на діалогічну взаємодію з респондентом, яка породжує і зорганізовує його спонтанно-мимовільну поведінку та є передумовою ефективності інтерпретації.

- Психічне – це “свідоме й несвідоме”, які мають у структурному аспекті відмінності, відповідно: “ізоморфізм - гомоморфізм”; “подібність - відмінність”; “однозначність - полізначність” тощо.

- Структурно-функціональні параметри системи несвідомого не залежать від “статі, простору й часу” при збереженні емотивності пріоритетів інфантильних цінностей, породжених едіповою залежністю суб’єкта.

- Смысл несвідомого відображається в ітеративності (повторюваності) окремих характеристик, які демонструють себе у спонтанно-поведінковому матеріалі, що вказує на дієвість закону “вимушеного повторення”; феномену “хибного кола”; об’єктних відношень; захисних механізмів (проекція, перенесення, заміщення тощо).

- Гармонійність психічного полягає не лише у рівновазі потягів Ід з потребами і можливостями Я, а й у пріоритеті його просоціальних тенденцій, що має вияв у: а) інтеграції “принципу задоволення” з “принципом реальності”; б) ослабленні імперативу інфантильних (глибинних) цінностей та автоматизованості психологічних захистів, які не втрачають залежності від очікувань ідеалізованого Я; в) пом’якшенні внутрішньої стабілізованої

суперечності між “логікою свідомого” й “логікою несвідомого” (“іншою логікою”).

- Свідоме є інкорпорованим у навколишній, просоціальний світ, несвідоме ж асимільоване з глибинними інтересами, які прагнуть реалізуватися у повсякденній поведінці життєдіяльності суб’єкта.

- Інтеграційною ланкою між сферою свідомого і несвідомого є система психологічних захистів, забезпечувана викривленнями реальності (суб’єктивна інтеграція психіки). Проблема полягає в ілюзорності такої інтеграції за наявності показників об’єктивної дезінтегрованості психічного. Створюється ситуація внутрішньо заданого дуалізму: об’єктивна дезінтегрованість психіки і суб’єктивна її зінтегрованість відповідно до бажань (очікувань) ідеалізованого Я, що виявляється у таких показниках психічного, як: “дискретність - симультанність”; “симетрія - асиметрія”; “антагонізм - антиномія”; “ізоморфізм - гомоморфізм” та ін.

В академічному дослідженні вищезазначені особливості психічного не враховуються ані теорією, ані практикою. Більш того, спостерігається усталений пріоритет дослідницької уваги до сфери свідомого та ігнорування впливу на неї несвідомого. У класичному пошукуванні в абсолют зводяться *кількісні дані, що відбивають прямолінійні взаємозалежності у динамічній структурі психіки. У психоаналітичному форматі, навпаки, вони пізнаються опосередковано, контекстно, із залученням метафоричності й архетипності* допоміжних засобів експлікування семантики несвідомого. Академічна психологія зосереджується на так званому чистому матеріалі, опосередкованому математичними обчисленнями за ігнорування феноменологічної його індивідуалізованості.

У психодинамічному вивченні провідним є аналіз асоціативно-логічних ланцюжків, презентованих мимовільною активністю суб’єкта, що демонструють себе повторюваністю (ітеративністю), незмінністю (інваріантністю) смислів спонтанної активності на тлі їх сюжетної варіативності.

Психоаналітична інтерпретація сприяє розширенню самосвідомості суб’єкта, актуалізує окремі аспекти його особистіс-

ного потенціалу, заблокованого фіксаціями негараздів минулого досвіду, які узгоджуються (від протилежного) з “фізіогенезом формування життєво важливих функцій під впливом чинників повторення” (П. К. Анохін). Нагадаємо, що в контексті філогенезу факт повторення сприяв формуванню життєво важливих функцій, а у випадку з несвідомим – повторення, що має вияв у спонтанній поведінці, є сигналом негараздів, тобто «пробуксовування» (зупинки) в ґенезі, і прогалин у функційній динаміці психіки. Спостерігається асиметрія двох названих сфер психічного, що задає різноспрямованість енергетичних потоків. Інакше кажучи, повторення, про які говорить П. К. Анохін, зорієнтовані на прогресивну локалізацію функцій, а *досліджувані нами вказують на регрес, пов'язаний із генералізацією деструкцій психіки на просоціальну сферу самореалізації особистості. Відтак стає зрозумілим, що виявлення “повторень” у глибинно-психологічному ракурсі та усвідомлення суб'єктом їх внутрішньої логічно заданої впорядкованості сприяють нейтралізації дисфункційного аспекту психіки, що і відкриває перспективи самоактуалізації потенціалу учасників. Натомість опосередкованість висновків кількісними показниками може відволікати дослідника від “живого” контакту з респондентом через нерозуміння важливості пізнання спонтанно-поведінкового (феноменологічного) фактажу з іманентно притаманним йому імперативом вияву несвідомого. Все це є невід'ємною передумовою адекватності глибинного дослідження й науковості інтерпретаційних висновків про психічне в його цілісності. Академізм у дослідженні психічного виявляється також у спробах пізнання несвідомого окремо від свідомості, без урахування взаємозв'язків цих двох сфер, що окреслює провідні лінії глибинних досліджень.*

Отже, традиційна психологія *через відсутність відповідної методології та філософії розуміння природної сутності психічного* визначає несвідоме як категорійні визначення “недоторкане” і “непізнане”. Ситуація ускладнюється ще й тим, що традиційно артефактні висновки екстраполюються на психіку загалом, у тому числі й на несвідоме, яке має функціональні

відмінності від свідомості. Екстраполявання узагальнень академічної психології на цілісну психіку знімає необхідність пізнання несвідомої сфери. За таких обставин лише деякі аспекти свідомого, враховуючи наявність його автономії від несвідомого, можуть бути розкриті за законами суворого експерименту, а справжня сутність психічного у їх внутрішніх взаємозв'язках залишається поза кадром рефлексивного розуміння.

Від способу розв'язання проблеми пізнання цілісної психіки залежать не тільки *перспективи розвитку психології як науки*, а й формування адекватної методології, включаючи інструментарій надання практичної допомоги суб'єкту у здоланні його особистісних проблем. Очевидно, що пізнання психіки дорослої людини має відбуватися паралельно із наданням їй допомоги у розв'язанні внутрішніх суперечностей, які є замаскованими від свідомості викривленнями реальності. Поза сумнівом, зберігають дослідницьку актуальність питання ґенези несвідомого, його зв'язків зі свідомим, взаємозалежності та методологія психологічного пізнання. Наукова увага до зазначених проблем спроможна зруйнувати міф про абсолютну автономію свідомого. Вивчення несвідомого потребує обов'язкового задіяння феномену свідомого. Процес вивчення несвідомого в його іманентності, латентності долає бар'єр ігнорування його дослідниками. *Якби наукові дослідження орієнтувалися на доступність спогляданню, то природа багатьох речей була б незбагненою.* Поданий матеріал доводить спільність онтологічних проблем як для психології, так і для філософії, що має перспективу розвитку в межах категорії "онтологічне несвідоме".

3. УНІВЕРСАЛЬНІСТЬ ЗАКОНІВ ЦІЛІСНОСТІ ПСИХІЧНОГО – ОСНОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

*... можливості відкриття центральної проблеми психіки –
взаємовідношень свідомого і несвідомого психічного – це основа
основ власне психології як науки*

А.Є. Шерозія

Практична психологія перебуває в процесі становлення і розвитку, в чому значну роль відіграє Український науково-методичний центр практичної психології і соціальної роботи Національної академії педагогічних наук України, очолюваний доктором психологічних наук В.Г. Панком. Зокрема, він вказує, що “практична психологія – галузь професійної діяльності ... чим вона і відрізняється від побутової, позанаукової. Практичний психолог здійснює свої професійні функції за допомогою специфічних прийомів, методів і технологій, які побудовані на знанні законів людської поведінки й розвитку” [101, с. 38]. Тому розробка ефективних методів психологічної допомоги та їх наукове обґрунтування є досить актуальним для вітчизняної психології. З огляду на сказане особливої значущості набуває асимілювання наукових здобутків глибинної психології в загальну систему розуміння законів людської психіки, а відтак і методів надання психологічної допомоги. З позиції психодинамічної теорії основна проблема полягає в нерозумінні “еквівалентного об’єднання” суперечливих сфер психіки, які здатні виявляти логічну сумісність. Н. Бор пише, що в пізнанні реальності дослідник “наштовхується на видимі суперечності, які можуть бути усунуті лише з допомогою принципу “додатковості”, що нівелює старий підхід до проблеми детермінізму” [86, с. 209].

Попри наявність уваги до проблем практичної психології, про що засвідчують дослідження Г.О. Балла, О.Ф. Бондаренка,

Ж.П. Вірної, П.П. Горностая, З.С. Карпенко, С.Д. Максименка, В.Г. Панка, Н.В. Чепелевої та ін., проблема розуміння законів цілісності психічного залишається не розв'язаною на рівні входження її в актив знань майбутніх практичних психологів, не кажучи вже про розвиток відповідних умінь і навичок діагностико-корекційної діяльності. Орієнтація вишів у фаховій підготовці практичних психологів на академічні предмети гальмує розвиток у майбутніх фахівців необхідного особистісного потенціалу: рефлексивного інтелекту та відповідного соціально-перцептивного інтелекту, інтуїції, можливостей імовірнісного прогнозування тощо. На особливу увагу заслуговує і той факт, що майбутнім фахівцям не забезпечується можливість проходження власної особистісної корекції, яка сприяє нівелюванню залишкових (“слідових”) явищ пережитих травм, особливо в ранньому дитинстві та в едипів період розвитку.

Поняття “професійна освіта” трактується як “підготовка в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній з галузях народного господарства, науки, культури ... Зміст професійної освіти включає поглиблене ознайомлення з науковими основами й технологією обраного виду праці; прищеплення спеціальних практичних навичок і вмінь; формування психологічних і моральних якостей особистості, важливих для роботи у певній сфері людської діяльності” [99, с. 217].

Необхідною передумовою професійного становлення психологів-практиків є їх особистісна психокорекція, зорієнтована на виявлення глибинно-психологічних основ особистісних проблем, що деструктують процес спілкування з іншими людьми. Психологічна зрілість психолога пов'язана з умінням перетворювати себе на об'єкт дослідження, що сприяє здійсненню глибинної рефлексії інфантильних витоків особистісної проблематики, аналізу власного життя та усвідомлення “програм” власної психіки, детермінованих дитинством.

Надання професійної допомоги суб'єктові в оптимізації значущих стосунків передбачає розуміння практичним психологом феноменології поведінки в контексті вияву в ній несвідомого, що має деструктивний вплив на взаємини. Це особливо актуально для таких первинних мікрогруп, як сім'я, референтна група тощо. На думку В.Г. Панка, "практичний психолог під час роботи з клієнтом повинен знати всі глибини його душі", спеціаліст у галузі психологічної практики має враховувати такі структури, як компенсація, захисти, "які дозволяють особистості зберігати гомеостаз у соціальних стосунках" [101, с. 61-62].

Професійна робота в галузі практичної психології передбачає: культуру спілкування, емоційну культуру та здатність до професійної рефлексії (А. А. Осіпова [100], Н. І. Пов'якель [103]); професійно-психологічну рефлексію та саморефлексію, широкий діапазон репертуару професійних ролей, адекватність образу "Я" та оптимальність психічного стану (Л. Г. Терлецька ([6]); позитивну мотивацію до майбутньої професії та професійне цілеутворення; наявність особистісної професійної рефлексії; формування творчої особистості професіонала-психолога, розвинений практичний інтелект, соціально-когнітивні й комунікативні вміння (Н.В. Чепелева [113]); особистісну та професійну ідентичність (О.Ф. Бондаренко [85]); психологічну готовність майбутнього психолога-практика до конструктивного діалогу і партнерства у створенні професійних відносин (Н.І. Пов'якель [103]); уміння налагоджувати професійні стосунки, встановлювати конструктивні контакти з людьми; формування професійної самосвідомості психолога та його особистісної зрілості (Н.О. Кучеровська [93]). Важливого значення в особистісно-професійному становленні психолога при цьому набуває внутрішня моральна організація особистості, яка передбачає усунення суперечливості між "Я"—реальним та "Я"—ідеальним у процесі самовдосконалення (О.С. Штепа [116]).

Специфіка професії психолога-практика полягає у тому, що, на відміну від інших сфер професійної діяльності, саме особистісний

(когнітивний, інтерактивний, екзистенційно-смысловий) потенціал спеціаліста відіграє головну роль у дієвості психологічної допомоги, тобто в професійних результатах. На нашу думку, особистісне зростання майбутніх психологів-практиків нерозривно пов'язане з оволодінням культури психоаналізом, усвідомленням своїх цінностей, рефлексією власних особистісних проблем та їх інфантильних витоків. Ми солідаризуємося з О.Ф. Бондаренком у тому, що “така особистісна робота не може здійснюватися за допомогою книжкових засобів (навчального посібника) ... Оскільки вимагає принципово іншого способу навчання, а саме: досвіду проживання власного буття в безпосередньому особистісному спілкуванні та аналізі” [85, с. 8].

Особливо гостро проблема підготовки практичних психологів поставлена О. В. Глузманом [2], який відзначає якісно новий характер підготовки спеціалістів-випускників, що передбачає професійну компетентність, духовність, творчість, соціальну активність. Успішність розробленої концепції університетської педагогічної та психологічної освіти забезпечує особистісний контекст професійної підготовки студентів. Особистісний і професійний аспекти взаємопроникають і утворюють цілісність фахової підготовки. Організаційно і процесуально комплекс університетської педагогічної освіти реалізується на практиці через особистісноорієнтований та індивідуальнотворчий підходи до фахової підготовки студентів. Саме ці підходи забезпечують особистісний рівень оволодіння фахом практичного психолога і формування його творчої індивідуальності. Зміст освіти, її засоби і методи структуруються таким чином, щоб сприяти прояву індивідуальності до предметного матеріалу, його виду та форми. З цією метою розробляються індивідуальні програми, що моделюють дослідницькі проблеми; організуються групові заняття на основі діалогу та імітаційно-рольових ігор (супервізія); навчальний матеріал інтегрується для реалізації дослідницьких проектів студентів.

Проблема самопізнання здавна ставилась у ранг передумов професійного успіху в багатьох психологічних парадигмах. Так,

З. Фрейд вважав істотним стимулом самопізнання усвідомлення витісненого матеріалу в підсвідомість з метою вивільнення Его від надлишкової напруги. У підході А. Адлера сенс особистісного розвитку полягає в пізнанні людиною своєї істинної життєвої мети, маскованої від особистості хибними (ілюзорними) цілями, що спонукають її прагнення до влади та ін. В аналітичній психології К. Г. Юнга акцент ставиться на пізнанні сторін особистості “що перебувають в тіні” (тобто є неусвідомлюваними) з метою набуття цілісності та повноти власного “Я”. Згідно з психосинтезом (Р. Ассаджолі) основною ідеєю саморозвитку є досягнення внутрішньої гармонії, єднання з внутрішнім “Я” через усвідомлення субособистостей. Ф. Перлз в гештальт-терапії спрямовує зусилля на досягнення людиною особистісної зрілості, показниками якої є: вміння знаходити підтримку в собі, а не в інших, здатність брати на себе відповідальність, мобілізувати власні ресурси, що потребує опрацювання невротичних рівнів особистості та ін.

Гуманістична психологія спрямовує зусилля на особистісний розвиток, прагнення особи до самореалізації, де самопізнання є необхідною передумовою самоактуалізації. Невідповідність між “Я-реальним” і “Я-ідеальним” викликає у людини почуття тривоги, породжує особистісні проблеми і дезадаптивні форми поведінки, що обумовлюють викривлення досвіду.

Професійна підготовка практичного психолога потребує його власної особистісної досконалості, що в гуманістичному напрямі названо “особистісним зростанням”, в психоаналізі – особистим аналізом, у психодинамічному напрямі – особистісною корекцією, глибинним самопізнанням, що нерозривно пов’язано із взаємодією з іншою людиною. Цей аспект фахової підготовки практичного психолога є найменш розробленим у вітчизняній психології, що й обумовило актуальність науково-практичної розробки заявленої в даній роботі теми.

Психологічна наука за всіх часів намагається побудувати цілісну картину психічного, що пояснює характер артефактів академічного підходу за ігнорування сфери несвідомого. Глибинна

психологія у форматі психодинамічної парадигми спрямовує зусилля на розкриття взаємозв'язків між сферами свідомого і несвідомого в їх суперечливій єдності та протистоянні. Робота ілюструє здобутки в сфері професійної підготовки практичного психолога в аспекті психодинамічної методології у відповідності їй інструментально-методичного забезпечення.

Розвиток сучасних наук доводить найбільшу наближеність до проблеми всеохватності відображення світу в його цілісності та єдності законів фізики. Зокрема, таким критеріям відповідає нова (квантова) фізика. *Інтеграція практичної психології з універсальними законами природи, зокрема, Всесвіту – дає новий продуктивний поштовх для філософсько-методологічного осмислення психічного в його голографічній сутності, у взаємозалежностях часткового і цілого.* Все це підкреслює важливість розв'язання проблеми цілісності психічного при задіянні категорій – *взаємодія, феномен психічного та ін.* Останнє відкриває перспективи проникнення в *невидиме (інше)*, латентне, але реальне та дієве, яке впливає та обумовлює *видиме*, спостережуване, та, зрештою, усвідомлюване.

З огляду на холістичність психічного, яке передбачає взаємозв'язки між фізичним (твердим) та ідеальним (духовним) світом, – глибинна психологія набуває реалістично-дослідницьких можливостей не лише в частині надання людині консультативної допомоги, але й у характері аналізу спонтанно-поведінкового матеріалу в його матеріалізованій формі (ліпка, малюнок, моделі із каменів та ін.), який підлягає узагальненню та інтерпретації, що сприяє розширенню самосвідомості респондента. “Д. Бом вважає, що свідомість і матерія – просто різні аспекти однієї і тієї ж універсальної основи, яка бере початок із іманентного порядку” [95, с. 174].

Ми констатуємо співзвучність квантової фізики з *психологічним пізнанням*. Так, А. Ейнштейн вказав на викривлення “простору” під впливом гравітації. За таких обставин простір “набуває твердості, пружності та здатності міняти свою геометричну фор-

му” (див.: [95, с. 17]). Більш яскравим прикладом є колапсування зірки в *чорну діру* – деформація простору при цьому так зростає, що створює пастку, в якій незворотно все зникає. Дана теза набуває реалістичності та виявляється в психологічних ефектах (законах), зокрема, “*вимушене повторення*”, обумовлене специфічною “гравітацією”, притягінням до батьків (едипальною залежністю), здатною матеріалізуватись в малюнках (авторських і неавторських), ліпці, моделюванні. Умовно назвемо це – “едипальна гравітація”, яка засвідчує зростання енергії “мортідо” (руйнівної (темної)), на що вказують кольори авторських малюнків і характер розфарбування презентантів. Враховуючи чітко виявлену тенденцію перенесення об’єктних відношень на інші актуальні для особи взаємини – присутній ризик порушення, недооцінки можливостей ситуації через викривлення соціально-перцептивної реальності. Багатофакторність ситуації взаємин подібна до того, як частка “використовує” усі доступні їй траєкторії руху. “Простір в ультрамікроскопічних масштабах реалізує усі можливі способи руху” [95, с. 17].

Співпраця З. Фрейда з А. Ейнштейном наблизилася його розуміння несвідомого до квантової позиції, зокрема він вказав, що “несвідоме існує поза простором, часом і статтю”. Звідси напрошуються висновки, що *усталені положення класичної (академічної) психології не поширюються на сферу несвідомого, вони охоплюють лише одну, видиму площину – свідоме*. Подібно до того як “здоровий глузд” втрачає силу в мікросвіті (тобто, в дуже малих масштабах), так і “місцезнаходження” втрачає сенс у сфері несвідомого через його згортання в голографічне єдине ціле в часі і просторі. Якщо це так, то *набуває відносності сама категорія протилежності (протистояння) ідеального і матеріального світу*. Вказаним протилежностям, в нашому розумінні, характерна взаємодія. Варто згадати: “мудрим називають не того, хто ставить нерозв’язну задачу боротьби за добро, знищуючи зло, а скоріше того, хто здатний підтримувати рівновагу між добром і злом”.

В контексті сучасних психологічних досліджень, що беруть до уваги сферу несвідомого в її єдності із свідомим, привертає увагу

такий феномен елементарних часток, як спіні. Електрон має свій стандартний, незмінний спіні. Водночас ця усталеність є відносною – вона залежить від вибраного експериментатором способу виміру. П. Девіс робить висновок: “Макросвіт і мікросвіт виявляються тісно взаємопов’язаними” [90, с. 22]. А. Ейнштейн якось сказав: “Бог в кості не грає”, він був абсолютно переконаний, що світ мікрочасток чітко (хоч і невидимо) детермінований, а тому (“інформаційно-еквівалентно”) пов’язаний із предметним світом в параметрах класичних законів, тобто в часі і просторі, вказуючи, що незмінним є момент імпульсу. В контексті психодинамічної теорії це є важливим тому, що з цим пов’язана не лише процесуальна діагностика, а й можливості пробудження енергії завдяки усталеному потенціалу витісненого емотивного досвіду. Подібно до предметного світу в *іншій* сфері панує *закон дії і протидії* (опори).

Важливим є той факт, що “А. Ейнштейн визнавав існування в психіці “об’єктивної реальності” [90, с. 24], що є вкрай важливим із переконання Т. С. Яценко, що існування “об’єктивної реальності” в психіці пов’язане із несвідомою сферою, яка задає суб’єктивізм свідомого (див.: [82]).

Квантова фізика руйнує спрощений погляд на прямолінійність взаємозв’язку між доступними і недоступними спостереженню явищами. З. Фрейд, вважаючи несвідоме безпосередньо неспостережуваним, робив ставку на специфічну актуалізацію його у свідомому (вільні асоціації, а також описки, обмовки, сновидіння).

Важливим моментом в дослідженні несвідомого є його природна злука (єднання) із свідомим. Саме це було прогресивним кроком у дослідженні психіки, а не вивчення свідомого і несвідомого в так би мовити їх чистому вигляді (за принципом Галілея). Така позиція нам імпонує через фактичну неможливість дослідити людську психіку зондуванням лише “глибинних” слоїв. Дослідницьке **світло падає в бік виявлення взаємозв’язків свідомого і несвідомого** з перспективою оптимізації цілісності психічного.

Класична психологія узріла парадокс, а саме: “пізнати несвідому сферу “прямим шляхом”, тобто через свідоме –

неможливо, якщо ж перевести її на “мову свідомого, то воно втрачається, як несвідоме психічне” [114, с. 754]. Крім того, окремі вчені ігнорували будь-який емпіричний фактаж, враховуючи, що “проблема несвідомої психіки – теоретична проблема і для її розв’язання повинні бути висунуті теоретичні положення; емпірична ж аргументація тут не є доцільною” [91, с. 325]. Іншої думки дотримується відомий грузинський психолог А.Є. Шерозія, що “у свідомості немає прямого доступу не лише до несвідомого, але і до самого себе, тому в будь-якому акті пізнання свідомість опосередковується однією і тією ж “проміжною інстанцією” – практикою” [114, с. 756]. Далі він пише: “...якщо фізики в принципово схожій ситуації випередили З. Фрейда, то це відбулось тому, що сучасна йому психологія не була підготовлена до сприйняття відкриттів квантової фізики та теорії відносності ...” [114, с. 757].

З. Фрейд був надзвичайно уважним до практики в контексті пізнання несвідомого. Він попросився з гіпнозом через обмеженість даного методу в інтеграції свідомого і несвідомого і водночас його вразив той факт, що суб’єкт здатний (під впливом аналізу) *раціоналізувати причини* будь-яких неусвідомлюваних дій. “Хоча давно було помічено, що пояснення, які люди дають своїм вчинкам, не завжди заслуговують довіри. З. Фрейд зробив ці спостереження наріжним каменем теорії людської поведінки”, – стверджує Т. Шибутані [115, с. 11]. Більше того, *міст* який було перекинуто від *експериментальної психології до психоаналізу*, пов’язаний з К. Юнгом, який доповнив асоціативний експеримент В. Вундта пропозицією, щоб піддослідним *дали пояснення тим діям і думкам* (асоціаціям), що вільно виникали на слово-стимул. Останнє пояснює постановку проблеми З. Фрейдом про “*фундаментальну єдність людської психіки*”. Така теза може вселити віру в її досягнення, але залишається проблема того, що *свідоме і несвідоме виступають як інстанції, що взаємовиключають одна одну* (свідомість і антисвідомість). Виникає необхідність пов’язати дивовижно поліморфні і складні утворення психіки із розумінням їх в цілісності. Саме таке спрямування має *психодинамічна теорія та*

відповідна методологія, що лежить в основі методу активного соціально-психологічного пізнання.

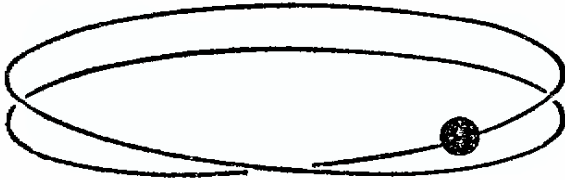

Рис. 3.1. Схематичне зображення електрона

З розвитком методів пізнання природи, відкриваються перспективи зближення реалій цілісної психіки зі сферою несвідомого і результатів дослідження елементарних часток. Важливою проблемою є їх динаміка; нагадаймо, що електрон, який здійснив повний оберт на 360° , *не може повернутися у вихідне*

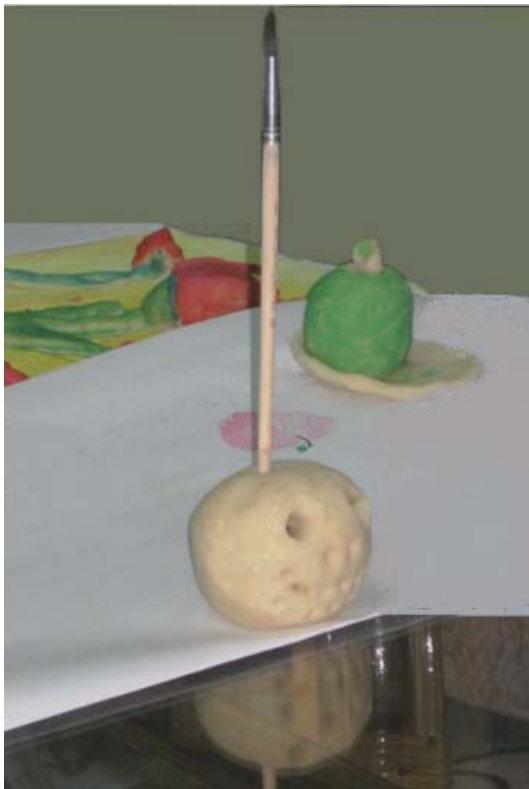

Фото А.1*. Самопрезентант К.

положення, досягти його він може лише пройшовши додатково ще 360° , тобто, два повних оберти. П. Девіс пояснює, що в простішому випадку, щоб електрон повернувся у вихідне положення, необхідним є оберт на 720° (рис. 3.1 за [92, с. 173]). Звідси слідує, що ми лише наполовину сприймаємо світ порівняно з тим, що доступно електрону. Психічне при врахуванні сфери несвідомого, наближується за своєю сутністю до універсалій природи.

Така природа речей підтверджується практикою самопрезентації, а саме: студент К. на пропозицію психолога зліпив психологічний самопрезентант – “череп” (фото А.1*). Потім, поклавши “череп” на стіл, підгорнув папір, щоб з'явилось відображення (віддзеркалення)

*Літера А вказує на додаток А. звідки взято фото.

презентанта “під столом” (кришка столу скляна). При цьому заявив, що сутність його психіки варто шукати у *відбитку*, тобто в тому, що є тінню зліпленого із тіста черепа. Такого типу “сутність” психічного якби **існує і не існує водночас** (див. стенограму психоаналізу в додатку А). Вказаний факт ув’язується з позицією А. Ейнштейна, що “всі просторові і часові складові відносні” (див.: [92, с. 191]). Ф. Капра вказує: “Частка може існувати в різних точках і тому представляє дивну форму різновиду фізичної реальності. Ми ніколи не можемо стверджувати, що атомна частка знаходиться в тому чи іншому місці, як не можемо і стверджувати, що вона не існує. Будучи імовірнісним паттерном, частка може існувати в різних точках і, таким чином, представляє собою дивний різновид фізичної реальності, дещо **середнє між існуванням і не існуванням**. Тому ми не можемо описати стан частки в термінах фіксованих протиставлених понять, адже частка *не знаходиться в певній точці і не є відсутньою там*. Вона *не рухається і не знаходиться в стані спокою*. **Змінюється лише імовірнісний патерн, тобто тенденція частки існувати в певних точках**” [92, с. 175].

Згадаємо віршовані рядки Іша Упанішада (див.: [92, с. 176]).

“Оно движется. Оно не движется.

Оно далеко. Оно близко.

Оно внутри всего этого,

И оно вне всего этого”.

Все більше з’являється впевненість, що суперечливі (непримиренні) поняття – це не що інше як різні боки однієї і тієї ж реально існуючої дійсності. Найбільш випуклим прикладом такої *єдності суперечливих понять є об’єднання вияву частки як “точки” і “хвилі”*. Відомо, що матерія на рівні атома має подвійну природу: вона проявляється у вигляді точок і у вигляді хвиль (рис. 3.2. за [92, с. 173]).

Рис. 3.2. Точка і хвиля
(корпускулярно - хвильовий
дуалізм розуміння частки)

Ф. Капра пише: “Фізики довго не могли змиритись з тим, що матерія проявляється, здавалось би, у взаємовиключаючих одна одну формах і що частки одночасно є хвилями, а хвилі – частками” [92, с. 173]. Можна було б подумати, що правий бік (див. рис. 3.2. так само) ілюструє “хвилеподібний” рух частки, проте в природі не існує часток, що рухались би хвилеподібно (див. рис. 3.3), частки рухаються по прямій із властивим їм спіном (обертом), тому хвиля є і часткою (див. протилежність спрямувань спіна (зліва і справа), що й обумовлює точку).

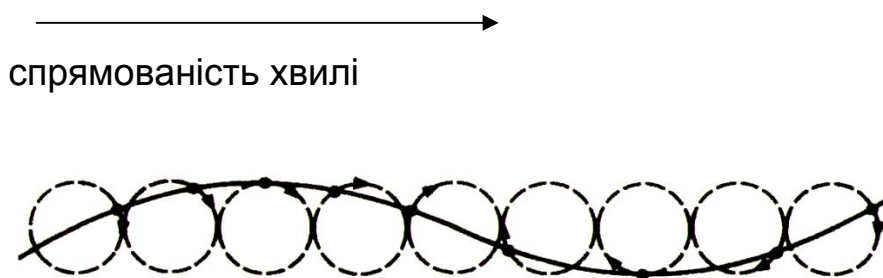

Рис. 3.3. Хвиля на воді

Повертаючись суто до психології відзначимо, що будь-який акт психічного існує в точці перетину вертикалі і горизонталі, що ілюструє Модель (рис. 2.1) в аспекті горизонтальних. Глибинно-психологічне пізнання здійснюється на межі свідомого і несвідомого і проходить хвилеподібно з огляду на його діалогічність.

Фото Б.1.**
Самопрезентант О.
“Я в минулому (а),
Я в реальному (б)
і майбутньому (в)”

Розглянемо ще один випадок. Майбутній практичний психолог О. презентував себе в трьох іпостасях – “минуле, теперішнє, майбутнє” (див. фото Б.1**). Презентант “Я-реальне” (фрагмент б), вказує, що “інформаційний еквівалент” полягає у відсутності цілісності, дискретності (див. щілина між елементами Інь і Ян), що вирізняє теперішнє від бажаного майбутнього (гармонія).

Звертає увагу наповнюваність пустоти в процесі аналітичної роботи з О. (див. додаток Б), що засвідчило, дотичність аналізу до пустоти (щілина між Інь і Ян, фото Б. 1). Основою такого “зцілення “Я” шляхом психоаналітичної інтеграції, є діагностико-корекційний діалог, який вбудовувався у *внутрішній порядок* психіки О., що формується самоплинно. Саме внутрішній порядок психічного є путівником в психокорекційному процесі і він же, як це не дивно, витримується в хвилі води (рис. 3.3, прямолінійність руху часток). Молекули рухаються не за траєкторією хвилі, а описують круги із відмінним спіном (див. напрям кругів зліва і справа), що й обумовлює точку. *Таким чином вираз – “частка – хвиля” не відноситься до траєкторії руху частки. Рух хвиль впорядковано представляє спін елементарної частки, яка, щоб повернутись у вихідне положення, повинна пройти два круги (720°).* Тому частка і хвиля описуються одними і тими ж формулами. Потрібно пам’ятати, що “атомні явища можуть бути описані лише в термінах імовірностей” [92, с. 174]. Поняття імовірнісних хвиль розв’язує фактично парадокс часток-хвиль, надаючи їм новий контекст, який торкається такого різновиду суперечностей як – **“існування і неіснування”**. Як відомо, фізиків не злякали функційні особливості часток і вони їх продовжують досліджувати та відкривати нові з них, така настійна послідовність є прикладом для психологів.

Чому все це так важливо для розуміння психічного? Розуміння предмету пізнання психічного, є важливим в контексті фахової підготовки практичних психологів. Можна ствердити, що **психологія як і квантова фізика підкорені єдиному принципу додатковості,**

**Додаток Б – психоаналітична робота з О.

що є співзвучним характеру функційних особливостей несвідомої сфери, яка не підлягає прямолінійному дослідженню, та безпосередньому спостереженню. Тому окреслимо позицію психодинамічного дослідження, що спирається на:

а) принцип додатковості відкриває нові перспективи формування методології та розвитку методів психології;

б) знання функційних особливостей несвідомого (“іншого”) та врахування *іманентно-плинної його єдності із свідомим*.

Діагностико-корекційна практика, що здійснюється у форматі психодинамічної теорії, має чітку орієнтацію на врахування цілісності психічного (свідоме - несвідоме) функційної асиметрії двох її сфер. Феноменологічний підхід до розуміння та вивчення психічного передбачає дотримання: принципу спонтанності і невимушеності поведінки; холізм (єдність) законів ідеального і матеріального, що пояснює орієнтацію на ініціювання процесів спонтанно-візуалізованої (опредметненої) презентації психічного завдяки використанню додаткових засобів (ліпка, моделювання із каменів, малюнок та ін.).

Сказане вище не лише ставить, а й доводить необхідність дотримання у процесі пізнання психічного принципу додатковості, який єднається з *архетипною його здатністю до самоплинного перекодування внутрішніх, скритих латентних змістів в іншу площину*, – усвідомлюване, що відкриває можливості сприйняття та науково-практичного дослідження. Створення людиною візуалізм-ваного презентанта (самопрезентанта) за своєю суттю є архетипно обумовленим. В даному форматі **архетип представляється інстинктом інтеграції усіх підструктур психічного**. Сам по собі архетип не задає і не несе в собі конкретного змісту психічного, але володіє здатністю перекодування **символічно: завдяки презентації в площину дії законів фізичного (твердого) світу** (в сферу спостережуваного).

При цьому свідомо здійснений суб'єктом акт самопрезентації відіграє подвійну роль: з одного боку, він об'єктивує самосприйняття (само-рефлексію), а з іншого – маскує, зберігає невидимим для “Я”

латентний зміст психіки. Іншими словами, **сміслові** навантаження **спостережуваного презентанта** залишається за кадром свідомості респондента, що долається його “оживленням” в процесі діалогічної взаємодії. Таким чином, презентація психічного у сферу спостереження дає лише шанс глибинного його пізнання. Скористатись ним можна лише в процесі діалогічної взаємодії психолога з респондентом, за якої **презентант набуває функцій посередника між свідомим та несвідомим**. Архетип як інстинкт володіє здатністю інтегрованості з психікою суб’єкта в її цілісності, що забезпечує перспективи ролі “посередника” в інтеграції функційно-асиметричних підструктур психіки (свідоме - несвідоме). Візуалізований презентант (ліпка, малюнки, модель із каменів) набуває посередницьких функцій між *зовнішнім* (спостережуваним) та *внутрішнім* (невидимим). В психоаналітичному процесі психолог спирається на закони реального світу, що в єдності з розумінням механізмів символізації (натяк, згущення, зміщення, генералізація, локалізація) дозволяє дешифрувати “**інформаційні еквіваленти**”, за якими стоять **сенси**.

Архетип єднає в собі **внутрішнє і зовнішнє**. Зовнішнє потребує дослідження шляхом діалогічної взаємодії з респондентом, за якої запитання психолога зорієнтовані на пробудження імпульсу, притоку енергії, що пов’язано з емотивною складовою вербальної реакції респондента. Останнє напряду взаємопов’язано з діагностичною прицільністю запитань психолога та їх узгодженістю з внутрішнім порядком психічного, пов’язаного з врахуванням його системної впорядкованості. Експлікування скритого, перекодованого смислового навантаження презентанта цілісного психічного є довготривалою, сутнісно діалогічною процедурою, в процесі якої відбувається його “оживлення” за рахунок долання розмежувань між сферами свідомого та несвідомого. Проблема “оживлення” заслуговує на окрему увагу з методологічної та практичної точок зору і окреслює перспективи наступних досліджень. Діалогічна взаємодія психолога з респондентом сприяє розширенню свідомості об’єкта та відкриває перспективи пізнання психічного в його цілісності.

Не зайвим буде уточнити категорію несвідомого в її різновидах, а саме: інстанція Ід, як вроджений, інстинктивний спадок “Я”, об’єднує в собі потяги, що мають різне енергетичне спрямування, зокрема – “до життя” та “до смерті”. Тому, Ід характеризується двома важливими різновидами енергії “лібідо” і “мортідо”. В полі дослідницької уваги знаходиться не Ід (це в принципі не є можливим), а наслідки неприйняття, блокування та витіснення її імпульсів цензорською активністю Супер-Его, яка стоїть на сторожі просоціальних інтересів Я.

Витіснені осередки безпосередньо зберігають енергетичний потенціал заданий Ід, що проглядається в імперативі емотивних реакцій при активності механізмів проекції, заміщення, ідентифікації, перенесення тощо. З огляду на це, Ід має не прямий, а опосередкований вплив на формування такого різновиду несвідомого, як *передсвідоме*, функційні особливості якого враховуються в глибинному пізнанні. Передсвідоме, завдяки витісненням, отримує певний досвід соціалізації. Витіснення в їх першопочатковій темпоральності (розведеності у часі) нівелюються синтезом слідів на латентному рівні. Результатом чого є їх логічна впорядкованість, що, зрештою, інтегрується у *внутрішньому порядку психічного* з пріоритетністю емотивної домінантності. Феномен несвідомого з його тенденцією до матеріалізованої візуалізації С.Д. Максименко назвав його “натхненням” [98, с. 130], зокрема, він пише: “людина крок за кроком, користуючись логікою, починає розуміти у невідомому відоме” [98, с. 131] ... “рушієм цього є нужда, що задає постійний енергетичний план самотворення особистості” [97, с. 9].

“Оживлення” матеріалізованих презентантів в діалогічній взаємодії спирається не лише на пробудження емотивності сприйняття, але й на задіяність “іншої” (несвідомої) сфери та обумовлює необхідність вбудови запитань психолога у внутрішній порядок психіки респондента. Притік емотивної енергії в процесі діалогічної взаємодії психолога з респондентом, об’єктивує (в поведінці) континуум позадосвідних утворень. Останнє підтверджується твердженням К. Прібрама про голографічну природу функцій мозку [105]. В розділі “Голограми” він зазначає – “... може існувати кодування і наступне

декодування просто **в результаті повернення до першопочаткового стану обертів** на певній іншій стадії” [105, с. 170]. Оберти електрона (720°) є передумовою повернення *в першопочаткове положення*. П. Девіс зауважує: “... дивне “**двоїсте**” уявлення про світ, що властиве електронам й іншим мікрочасткам прийнято вважати **фундаментальною властивістю природи**”, а “суб’єктивні елементи квантової фізики вимагають перегляду традиційних уявлень про фізичну реальність і про свідомість у фізичному світі” [90, с. 19].

В контексті психодинамічного підходу в його розумінні цілісності психічного та голографічності функціонування іншої сфери, важливими видаються зауваження П. Девіса про “необхідність **розгляду часток лише у взаємозв’язку з цілим**”, “... було б хибним вважати елементарні частки матеріальними *об’єктами*, які при з’єднанні в ансамблі створюють більш великі об’єкти ... **світ це сукупність відношень**” [90, с. 26].

Таким чином, квантова фізика суперечить ньютонівському розумінню речовини із часток, як “будівельних блоків” для більших конструкцій. В контексті глибинного пізнання психічного психологу вкрай важливо розібратись в двоїстій природі феномену психічного: свідоме (підкорене Ньютонівським законам) та несвідоме, в його голографічності функцій, згорнуті в часі та просторі. Саме тому є можливість по часткових виявах психіки пізнавати її в цілісності. Ми солідаризуємося з С. Д. Максименком в тому, що психологічні дослідження потребують методів адекватних об’єкту пізнання. Не менш “важливим є твердження, що метод є втіленням і методологічно-рефлексивним вираженням підвалин теоретичної позиції” [97, с. 8]. В контексті глибинного пізнання, яке має справу із живою, емотивно-пульсуючою феноменологією психічного в її темпоральній розлогості (протяжності в часі), особливої значущості набувають його критичні слова щодо методів суто академічного порядку, зокрема – “практично всі методи і методичні процедури спрямовані на “зупинку” в часі і розкладання складного об’єкта на

елементарні частки, тим самим відбувається фактичне знищення об'єкта" [там же].

Важливою особливістю психічного є подвійність його функцій. Гіпотетично можна припустити, що це може бути пов'язане з двоїстістю спіна елементарної частки, що представлено на рис. 3.1, де ми бачимо необхідність проходження частки на двох рівнях. Без сумніву, що подвійна дротяна петля дає наближене уявлення про властивості власного спіна електрона, який поза можливостями нашої звичної уяви. Зокрема, розкриття смислового навантаження авторського презентанта у "видимому" ("360°"), та проникнути в невидиме ("інше") – потребує додаткових "360°" (на що звернув увагу сам респондент, зробивши фото (відбиток на склі кришки столу). Без врахування сфери "іншого" (невідомого) ми сприймаємо світ лише наполовину. Сказане загострює актуальність більш ретельного дослідження іншої сфери у взаємозв'язках із свідомим.

Психодинамічний підхід інтегрує сучасні результати квантової фізики, фізіології, що сприяє доланню бар'єрів розуміння свідомого і несвідомого як розімкнутих (суперечливих) між собою інстанцій і доводить на практиці їх єдність із збереженням функційної автономії. Якщо зважувати на функційні особливості несвідомого, відкривається перспектива цілісного розуміння психічного, що пов'язано з наближенням до квантової фізики. Остання доводить, що *дві ізольовані частки на великій відстані ведуть себе узгоджено.* "Електрон якимось утаємниченим способом отримує інформацію... і веде себе відповідним чином" [90, с. 22]. *Макросвіт і мікросвіт знаходяться у тісному взаємозв'язку*, – тому в задачі глибинного пізнання входить дослідження характеру та причин порушення *природних взаємозв'язків між свідомим і несвідомим*, що й складає основи особистісної корекції майбутнього психолога.

"Квантова невизначеність" переконує нас, що неможливо *завжди все знати* про частку, як і про психічне. Важливим моментом в квантовій фізиці є *введення в дослідження спостерігача як засобу отримання інформації* [90, с. 22]. Якщо у Всесвіті за таких обставин знайшлося місце для людини через то, тим паче, є воно в

дослідженні психічного. Стверджуємо, що пізнання несвідомих аспектів психіки суб'єкта є можливим лише за участі іншої людини, (фахівця в цій галузі), яка в своїх діях спирається на знання законів функціонування цілісного психічного.

Невловимість квантових часток асоціюється з механізмами раціоналізації, які актуалізуються в складній для суб'єкта ситуації. Подібно тому, як частка вислизає за умов її “пришпилювання”, люди схильні “вислизнути” із будь-якої проблемної ситуації завдяки розширенню (часто, – невиправданому) семантичного простору *раціоналізації*. Виходячи з багатолітнього досвіду практики глибинного пізнання, ми підтверджуємо справедливості позиції А. Ейнштейна, що “за квантовим світом з його непередбачуваністю, невизначеністю і хаосом приховується звичний класичний світ конкретної діяльності, де об'єкти володіють чітко визначеними характеристиками й закономірностями”. Далі він пише: “... це лише фасад, за яким “божевільність” поступається місцем безроздільному господарюванню розуму” [90, с. 23]. Наш досвід глибинного пізнання дозволяє внести уточнення: “фасад безроздільного царювання фізичного світу” має продовження в глибинах несвідомого, що існує поза часом та поза простором. Такі два світи *єдині в можливості взаємопереходів, при посередництві інформаційних еквівалентів*.

Виклад даного підрозділу книги націлює майбутніх практичних психологів на більш ретельне дослідження феномену психічного в його динаміці та суперечливій єдності; на розуміння функційної асиметрії двох сфер психічного, які “зливаються” інформаційними еквівалентами, що потребують пізнання. Наведений вище матеріал загострює увагу майбутніх фахівців до універсальності законів психічного та їх інтегрованості із законами Всесвіту.

4. ДИНАМІКА РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ, ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ГЛИБИННОГО ПІЗНАННЯ

Метод активного соціально-психологічного навчання (що започаткований в 1978 р.) з часом набув не лише практичної доцільності, а й ознак наукової спроможності проникнення в глибини психіки з метою індивідуалізованого її пізнання та надання практичної допомоги суб'єкту. Особливу цінність він представляє для майбутнього практичного психолога.

Передумовою глибинного розкриття сутності феномену психічного є забезпечення умов спонтанності та невимушеності поведінки дорослої, соціальноорієнтованої людини. Інакше кажучи, в психодинамічній парадигмі спонтанність і невимушеність поведінки суб'єкта є засадничим принципом організації пізнання цілісної психіки, яка визначає перспективи вивчення внутрішніх детермінант самоплинної активності. Упродовж багатьох років відбувалось удосконалення інструментально-методичних аспектів розкриття змісту психіки в єдності її свідомих і несвідомих виявів, що сприяло розвитку психодинамічної теорії та відповідної методології.

Наприкінці 80-х років були окреслені основні засади психодинамічної теорії та основи прогнозування внутрішньої активності психічного. Важливою проблемою було управління динамікою групового та індивідуально-особистісного розвитку за умов забезпечення дієвості механізмів позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на вищому рівні її розвитку. Як виявилось, **такого типу управління має бути, з одного боку, чітким і прогностичним, а з іншого – неявним, невидимим, контекстним.** Останнє потребує розуміння процесів *когнітивного синтезу характерного латентним процесам несвідомого (в специфічній єдності зі свідомим)* на трьох рівнях: структурному, функціональному та енергетичному. Це знайшло відображення в чітко сформульованих особливостях законів *позитивної дезінтеграції* психіки та *вторинної*

її інтеграції на вищому рівні розвитку психіки суб'єкта. Реалізація відбувається через чисельні часткові дезінтеграції і часткові вторинні інтеграції психіки, каталізовані діалогічною взаємодією з респондентом [7-9]. Ефективність такого діагностико-корекційного діалогу передбачає: єдність теорії і практики; упередження пріоритету наукового інтересу над практичним; наявність спрямованості психокорекції на гармонізацію психіки суб'єкта. Все це є важливим у створенні бази емпіричного матеріалу для наступних наукових узагальнень, інтерпретацій.

На стадії започаткування досліджень у полі уваги перебувало питання узгодженості групової та особистісної динаміки інтеграційно-дезінтеграційних процесів, а також діагностико-корекційних змін учасників АСПН. Взаємозалежність дезінтеграції та інтеграції на груповому та індивідуально-особистісному рівнях відбиває графік, поданий на рис. 4.1. Графік ілюструє наявність “переломних” моментів у груповій динаміці, які умовно окреслюють “етапи розвитку” АСПН. Умовність “етапів” пояснюється іманентністю взаємопереходів емоційних і когнітивних параметрів, в груповому та індивідуально-особистісному планах.

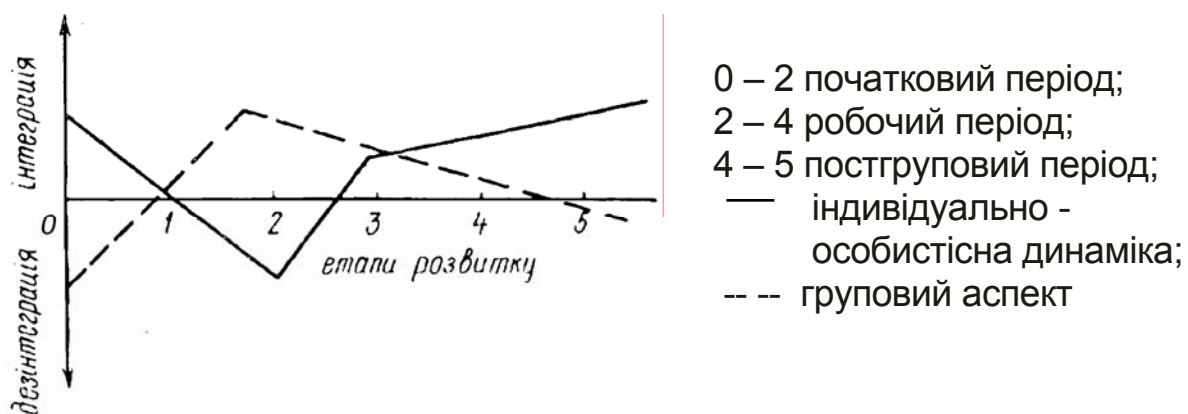

Рис. 4.1. Графік взаємозалежностей процесів дезінтеграції та інтеграції в групах АСПН

Індивідуально-особистісні зміни пов'язані з *груповою динамікою* як одним із чинників впливу на особистість майбутнього психолога, що позначається на результативності професійної підготовки. З

часом (5-6 років практики) стало очевидним, що проблема такого типу навчання пов'язана із системою *психологічних захистів*. Саме вивчення психологічних захистів відкрило перспективи пізнання індивідуалізованої неповторності та осуб'єктивованості психіки кожного учасника (респондента). Групові та індивідуально-особистісні параметри змін у процесі АСПН є функційно взаємопов'язаними та водночас автоматизованими.

До середини 90-х років Т. С. Яценко була створена “Модель внутрішньої динаміки психіки” (далі – Модель). В ній доповнена фрейдівська структура (Супер-Его, Его, Ід) психічного горизонтальними взаємозалежностями, яким притаманні взаємодії синергії та антиномії. Сказане є сутнісним як для забезпечення адекватного розуміння функціональних параметрів цілісності психіки, так і для уточнення методології її пізнання (див. Модель, рис. 2.1) [8].

Модель ілюструє цілісний погляд на внутрішню динаміку психічного – в його суперечливій сутності та єдності свідомого та несвідомого. Без сумніву, підструктури, відкриті З. Фрейдом (Супер-Его, Его, Ід) знаходяться у антагоністичному протистоянні. Разом з тим, це лише один ракурс суперечливої сутності психічного – *“по вертикалі”*. *“Горизонталь”* же характеризується співіснуванням суперечностей відповідно до законів антиномії, що передбачає *взаємоподовження як і взаємопідміну однієї суперечливої тенденції іншою*.

Отже, на тлі фрейдівської “вертикалі” авторська Модель констатує наявність “горизонталі” структурних взаємозалежностей з властивою їм різноспрямованістю суперечливих тенденцій, що **створюють одночасно як “взаємоперетікання”, так і “противагу” одна одній**. Загалом, антиномія підкреслює **здатність протиріч до взаємного співіснування**. Сама природа Ід передбачає співіснування різноманітних (малоузгоджених) імпульсів (потягів). Модель (рис. 2.1) ілюструє взаємозалежність сфер свідомого і несвідомого за законами ізоморфізму і гомоморфізму; симетрії та асиметрії (див. стрілку 2 і стрілку 5), що пов'язується з

енергетичною різноспрямованістю сфер свідомого і несвідомого. Інтегративно-цілісну функцію психологічних захистів на Моделі відбиває еліпс, що вказує на всеосяжність захистів завдяки причетності до свідомого і несвідомого.

Важливим видається те, що для *“психологічного захисту”* характерною є не одноразовість, а типовість, інтегративність та структурна диспозиційність, що включає когнітивний, емотивний і поведінковий аспекти; захисна система підпорядкована єдиному генеральному механізму – **“від слабкості до сили”**.

Наступний важливий щабель розвитку психодинамічної теорії був пов'язаний з виокремленням двох різновидів захистів: базальні (*“горизонталь”*) і ситуативні, периферійні захисти (*“вертикаль”*). Зазначені дві форми захистів є вкрай важливими, вони не лише інтегрують механізми, відкриті З. Фрейдом (заміщення, раціоналізація, проекція, перенесення, ідентифікація, компенсація тощо), але й диференціюють їх специфічне функціональне навантаження, автономне для кожного з них, при постійному їх взаємозв'язку.

Отже – психічне – в його одноактному вияві, знаходиться на перетині *“горизонталі”* і *“вертикалі”*, а тому кожному захисному акту властива синергія інтересів (цінностей) як глибинного, так і просоціального порядку. Інакше кажучи, в одноактній поведінці нероздільно присутнє як свідоме, так і несвідоме. При цьому захисна *“вертикаль”* має пріоритет адаптаційних інтересів Я (просоціальна мета), а *“горизонталь”* зберігає спрямованість на реалізацію глибинно-детермінованого захисного мотиву (глибинні цінності).

Генеральний механізм усієї захисної системи *“від слабкості до сили”* обумовлює характер інтегративних функцій захистів на засадах ілюзорності відступу від реальності, в унісон з інтересами ідеалізованого *“Я”*. З огляду на сказане, вищезазначені два різновиди захистів передбачають двояку мету: досягнення (довершення) глибинних цінностей (базові захисти); розв'язання

адаптаційних проблем індивіда в соціумі – периферійна (ситуативна) форма захисту. Пізнання базального захисту відкриває перспективи упередження та нівелювання дезадаптації суб'єкта. Процес глибинної корекції передбачає нейтралізацію активності ситуативного захисту, що відкриває перспективи вивчення базальних, глибинно-детермінованих їх форм. Атмосфера ситуативної захищеності учасників навчання визначається принципами функціонування психокорекційної групи (особистісне прийняття один одного, без критики, оцінних суджень тощо), а також законами позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки суб'єкта на вищому рівні психічного розвитку.

У психодинамічній парадигмі встановлено, що когнітивною платформою базальних захистів є категорія *позадосвідного*, яка асимілює інтереси глибинних цінностей та узагальнює сліди витіснень при абстрагуванні від ситуативної конкретики. Позадосвідне, інтегруючись з архетипом, набуває трансцендентного характеру. Все це дозволяє уточнити категорію передсвідомості (різновид несвідомого), що має відтінок “мета ...”, “транс ...”, що втілює назва “онтологічне передсвідоме” [83; 112].

Психодинамічна теорія в авангардній її позиції погляду на *феномен психічного як системно впорядковану цілісність*, стверджує, що його *дискретність породжується порушеннями інформаційного обміну між підсистемами (свідоме - несвідоме)*. Упорядкованість психічного в його системності властива як свідомому, так і несвідомому, що репрезентовано в “логіці свідомого”, та “логіці несвідомого” (“іншій логіці”).

Вкажемо важливі моменти діагностико-корекційного процесу глибинного пізнання:

1) забезпечення умов спонтанності поведінки респондента при актуалізації його самоплинної ініціативи в діалозі, націленому на виявлення особистісної проблеми (внутрішнього протиріччя);

2) пізнання глибинних (неусвідомлюваних) параметрів психіки шляхом діалогічної взаємодії з аналізандом, обумовлене

нероздільністю, взаємопов'язаністю процесів діагностики та корекції;

3) врахування того, що в одноактній поведінці симультанно виражені взаємозв'язки свідомого та несвідомого, як і те, що окремий фрагмент матеріалізації психічного втілює діагностичний потенціал, що впливає на спрямування діалогічної взаємодії психолога з респондентом. Мета – емотивне “оживлення” предметного презентанта у відповідності до внутрішнього порядку феномену психічного;

4) зв'язок інтерпретації емпіричного матеріалу у діалогічній взаємодії психолога і респондента, у розгорнутому в часі, об'єктивування логічної впорядкованості поведінки;

5) непряме, контекстне, “хвилеподібне” визначення тенденцій психіки на засадах встановлення асоціативно-смыслових взаємозв'язків між предметними презентантами, що візуалізують спонтанну активність респондента (психологічне моделювання з використанням каменів, ліпки, малюнків тощо);

6) розуміння суперечливих тенденцій психіки (свідоме - несвідоме) як різних сторін однієї і тієї ж реальності психічного в їх автономії та неподільній єдності;

7) пізнання тенденцій психіки у процесуальній діагностиці, яка передбачає діалогічну взаємодію з респондентом, що визначається внутрішнім порядком структури психіки з відмінностями на рівні свідомого та несвідомого;

8) слідування психолога (в діалозі з респондентом) за континуумом внутрішніх смислів останнього – є передумовою адекватності пізнання несвідомого в його логічній упорядкованості, як і можливість встановлення взаємозв'язків із свідомим;

9) відповідність розуміння сутності внутрішніх смислів, які латентно присутні в перекодуванні у матеріалізовані форми, що презентуються в інформаційних еквівалентах, які не залежать від способів візуалізації (наприклад, ліпка, малюнок, висловлювання).

Все це пояснює характер і специфіку інструментарію глибинного пізнання, спрямованого на каталізацію спонтанної

активності поведінки його учасників відповідно до енергетичної спрямованості, яка зумовлюється несвідомим. *Спрямованість несвідомого до вияву назовні уможливорюється завдяки архетипно-метафоричній презентації*, що відкриває горизонти вивчення феномену психічного. Отриманий в групах АСПН емпіричний матеріал засвідчує необмеженість перспектив вивчення візуалізованої проєкції психічного в матеріалізованих самопрезентативних засобах, що втримують *згорнутий зміст* у метафорично-символічних формах, які узагальнено подають щось *інше, ніж те, що доступне спостереженню*. У цьому процесі актуалізуються захисні механізми перенесення, заміщення, компенсації, проєктивної ідентифікації тощо, які підкорені законам збереження інформаційних еквівалентів, тобто неусвідомлюваних смислів психіки в її індивідуалізованому вираженні.

Отже, доводиться, що глибинне пізнання передбачає не лише *спонтанність поведінки респондента, а й використання в цьому процесі предметнених, архетипно-символічних засобів, які можуть бути як невербальними, так і вербальними*. Уточнімо види самопрезентації: *невербальні форми* – ліплення з тіста в поєднанні з використанням мушель і міні-фігурок, іграшок, просторових моделей з каменів; *вербально-метафоричні засоби* – спонтанна розповідь; презентація “казки про своє життя”; звернення з питаннями (до Бога, до долі і до самого себе); вербалізація подорожі в “чарівний магазин” тощо. Матеріалізована символізація психіки має перевагу в здатності *конденсації абстрагувань і фільтрації смислових параметрів презентанта*. Пріоритетність певних предметних форм відкриває перспективи визначення *асоціативної логіки поведінкового матеріалу* в площині спостережуваності, яка спирається на **очевидне**. Синтезована (згорнута) форма матеріалізованої презентації дозволяє в діалогічній взаємодії розкривати логічну впорядкованість психіки в її суперечливій сутності на рівні логіки свідомого та логіки несвідомого (“іншої логіки”). Полізначність символу в образі-презентанті

закладена в логічно упорядкованій єдності (цільності) свідомого та несвідомого.

Багаторічні дослідження в психодинамічному форматі відбиває теза про те, що глибинне пізнання та функційні особливості *несвідомої* сфери, яка відрізняється від *свідомого* за такими характеристиками: симультанність - дискретність; ірраціональність - раціональність; поза часом і простором - темпоральність і топіка (існування в часі та локалізація в просторі).

Психокорекційна практика переконує, що використання предметних засобів (включаючи неавторські малюнки) в процесі глибинного пізнання сприяє символізації, тобто перекодуванню латентних смислів в матеріалізовані форми, доступні “дослідженню в евклідовому просторі”. У процесі матеріалізації використовуються механізми уяви, що сприяють поєднанню чуттєвої та уявної реальності в інтегративно-предметну цілісність. Психодинамічна теорія стверджує, що *латентне кодування глибинного смислу психіки в процесі його візуалізації може бути різним, залежно від форми матеріалізації, але єдиним (інваріантним) в частині “інформаційних еквівалентів”.* Інтерпретація поведінкового матеріалу зорієнтована на тривалий, асоціативно-смісловий аналіз напрацьованих в діалогічній взаємодії численних “точок” перетину “вертикалі” та “горизонталі”. Інтерпретаційне узагальнення розгорнутого в часі поведінкового матеріалу окреслює перспективи виявлення спрямованості енергії психічного через взаємозв'язки між об'єктами, що знаходяться в полі сприйняття. Це створює ефект *очевидності* в пізнанні динамічних параметрів психіки, що виявляються в логіці свідомого та логіці несвідомого (“іншій логіці”). Процес усвідомлення суб'єктом суті зазначеної суперечливості, тобто динаміки двох “логік”, пов'язаний з розширенням самоусвідомлення перспектив розв'язання особистісної проблеми. Стабілізованість внутрішнього протиріччя (особистісної проблеми) співвідноситься зі ступенем розвиненості усталених тенденцій захисної системи, на що вказує імператив викривлень соціально-перцептивної реальності, що

знаходиться поза свідомістю. Емпіричний матеріал переконує, що глибинна сутність захисної активності суб'єкта взаємопов'язана з едипальним періодом його розвитку і виявляється в дисфункціях психіки та структурній дезінтегрованості.

Психодинамічна теорія внесла істотні уточнення в розуміння едипальної залежності суб'єкта. Це стосується психологічних втрат для суб'єкта в едипальний період: амбівалентність почуттів, ригідність поведінки, формування об'єктних відношень, законів вимушеного повторення, ефекту хибного кола тощо. Особливу роль відіграв факт виокремлення в глибинній психокорекції провідного чинника едипального програмування психіки, яким є механізм – “*від слабкості до сили*”. Цей механізм зумовлює процес ідентифікації в частині інтроектування окремих рис лібідних об'єктів. Наслідування окремих характеристик батька чи матері латентно зумовлене їх селекціонуванням, що співвідноситься з психологічною силою. Тенденція “до сили”, якій підкорена захисна система, ставить акцент на платонічно-соціальному чинникові, що детермінує едипальні залежності та відсуває на периферію чуттєво-сексуальний аспект, який латентно володіє енергетичними пріоритетами. Асимілювання якостей батьків не позбавлене впливу соціальних нормативів, що знаходить “притулок” в умовних цінностях (див. Модель, рис. 1), які інтегруються з глибинними (інфантильними) цінностями (див. стрілка 5, там само).

Сам процес *латентного інтроектування* психічних патернів поведінки первинних лібідних об'єктів (батьків, родичів, вихователів) не є простим. Т.С. Яценко зазначає, що на цьому рівні тенденція “до сили” *зливається з прагненням до задоволення едипально-лібідних бажань* (згідно з принципом задоволення), що знижує напругу, породжену “принципом реальності”. Табу залишає простір для реалізації лібідної активності суб'єкта в платонічному руслі. Зазначена проблема розв'язується психікою парадоксально – шляхом *латентного інтроектування* (незалежно від валентності) як форми заміщення табуйованого, але “бажаного” єднання з первинним лібідним об'єктом. Парадоксальність полягає в тому, що

для несвідомого *“немає нерозв’язаних проблем”* і, одночасно, засоби їх розв’язання такі, що лише відновлюють гостроту особистісної проблеми в сфері свідомого в так званих *“незавершених справах дитинства”*, що визначають емотивно-повторюваний (ітеративний) почерк поведінки. Результати дослідження переконують, що парадоксальність латентного інтроектування стосується переважно тих якостей первинного лібідного об’єкта (батька), які *емоційно роз’єднували, дистанціювали, породжували відчуття знедоленості дитини*, що, надалі створює бар’єри, ускладнює лібідне зближення. Це такі риси, як: авторитаризм, маніпулювання, придушення (крик, агресія), експлуатування, гноблення, знецінення Я, що загострювало відчуття слабкості. Латентне інтроектування сприяє зниженню напруги і окреслює перспективи протистояння і відповідного бажання *“відплатити кривднику”* (*“ось коли я виросту ...”*), що – в унісон з тенденцією *“до сили”*. Цим процесам притаманна зімкнутість енергії лібідного порядку з енергією мортідо. Зазначені енергії, лібідо і мортідо, не тільки взаємопов’язані, а й нагадують сполучні судини (спадання енергії лібідо актуалізує приплив мортідо і навпаки). Це пояснює особливості імпотування психіки в едипальний період та зв’язок з динамікою – до *“психологічної смерті”* [5].

Таїнство такого едипального інтроектування якостей *“кривдника”* відмежовується від усвідомлення захисною системою, зокрема відчуженням (неприйняттям) подібних якостей у себе і в інших людях. За таких обставин реалії психічного в його цілісності зазнають дезінтегрованості, розщепленості, що зумовлюється пріоритетом просоціальних постулатів поведінки і витісненням незаохочуваних соціумом рис характеру. Останнє *призводить до порушення інформаційного обміну між підсистемами психіки “свідоме-несвідоме”, що має вияв у дисфункціях.*

Фігурально можна стверджувати, що людина (в просоціальному форматі) приречена на *“психологічну плату”* за витрати едипального періоду, каузальна сутність яких йому невідома, хоча емотивно вони реалістичні. Звідси висновок: едипальний період розвитку психіки

обтяжений формуванням дисфункційних програм, ослаблення яких входить до завдань психокорекції, що може окреслити перспективи гармонізації психіки суб'єкта.

Фактаж об'єктивування психічного у формі предметної самопрезентації уможлиблює його інформаційне перекодування (включаючи структурні дискретності) та відкриває перспективи дослідження за законами функціонування свідомого в параметрах чуттєвості, темпоральності і просторової локалізації. Глибинна корекція створює необхідні передумови для розвитку соціально-перцептивного інтелекту респондента в процесі свідомого проникнення в системну сутність захистів, з їх здатністю не лише породжувати дисфункції психіки, а й маскувати їх, оберігаючи каузальну латентність. Психокорекція майбутнього практичного психолога в цьому випадку є співзвучною інстинкту самозбереження в її спрямованості на забезпечення просоціально-адаптаційних потреб і демаскування глибинних мотивів поведінки. Психологічний захист як "віртуозний інтегратор" має здатність *перетворення бажаного в ілюзію "реального"* через емоційне відчуття "сили Я" (згідно цінностей "ідеалізованого Я"). Це може маскувати інфантильний (витіснений) інтерес та забезпечувати транзитність *смислу* через механізми заміщення, проекції, перенесення, інтроекції тощо. Наявність ілюзорних підстав для *відчуття "справжності"* бажаного набуває прозорості внаслідок пізнання глибинних їх витоків, тому виправданим є вираз: "Ніхто не може заподіяти людині більше шкоди, ніж вона собі сама". *Енергетичні витрати захисної системи виявляються "розплатою" психіки за прийняття ілюзії за чисту монету.*

Завдяки психодинамічній теорії та методології глибинного пізнання розкрито *структурність і системність психологічного захисту, його багатофункціональність та інтеграція з архетипом, причетним до перекодування індивідуалізованих змістів психічного в матеріалізовано-метафоричні форми.*

Практика доводить, що візуалізація змісту психіки при збереженні інформаційних еквівалентів, створює передумови

доступності її пізнання у “площині візуального сприйняття” завдяки архетипній символічності презентантів Я. За своєю суттю презентанти “мертві” (не здатні відкрито передати зміст психіки), вони потребують **“оживлення” шляхом вербалізації в процесі діалогічної взаємодії з респондентом.** Останнє й визначає перспективи адекватного та об’єктивного пізнання психічного в глибинному його значенні. Метафоричність різних форм матеріалізації та полізначність символічної їх сутності передбачає наявність інструментарію, що сприяє наближенню глибинного процесу до відкриття першопричин особистісних проблем суб’єкта. Останнє задає шлях від символічності (багато-значності) – “до однозначності” (знаковості). Це спостерігається в процесі інтерпретації поведінкового матеріалу, за якого відбувається поступове звуження палітри полізначності у процесі розкриття індивідуальної неповторності і логічної впорядкованості психічного. Сам по собі матеріалізований презентант – в його експлікативних можливостях, об’єктивує, і виносить “на поверхню” імпліцитно задану індивідуалізовану сутність психічного в семантично згорнутому стані, розкриття смислового навантаження презентантів залежить від професіоналізму, що передбачає співвіднесеність реплік психолога з внутрішнім порядком (континуумом), притаманним феномену психічного.

Візуалізація психічного вказує на універсальність і спільність законів ідеальних і матеріальних реалій дійсності, що посилює розуміння значущості архетипної символіки в її вербально-невербальній сутності. Останнє стає зрозумілим через відкриття (в психодинамічній парадигмі) інтеграції архетипу з підструктурами психіки, зокрема – із захисною системою, яка охоплює як свідому (вербальну), так і несвідому (символічну) сфери психіки (див. рис. 2.1, еліпс).

Отже, є підстави стверджувати, що матеріалізація презентантів психічного є лише проміжною ланкою в його цілісному пізнанні і акцентувати увагу на автономії її “оздоровчої”

функції є недоцільним. Арт-терапевтичної активності суб'єкта недостатньо для конструктивних змін його психіки – за кадром залишається імпліцитна сутність смислових параметрів спонтанної творчості, кодованої у візуалізованому самопрезентанті. Лише завдяки виявленню логіки впорядкованості психіки (що має відмінності на рівні свідомого та несвідомого) набуде змістового визначення різноспрямованість енергетичних потоків. Ефективність діагностико-корекційного процесу передбачає звуження полізначності метафорично-символічного матеріалу через визначення логічної його впорядкованості (системності), що наближає до пізнання індивідуалізованості поведінки суб'єкта. *Сама по собі арт-терапевтична активність суб'єкта не може звільнити його від “викривлень розуму”,* породжуваних захисними відступами від реальності, які відрізняються ригідністю, що потребує когнітивного реконструювання (позитивної дезінтеграції) як передумови інтеграції психіки на вищому рівні розвитку на засадах розширення самосвідомості. Реінтеграція психіки суб'єкта (вторинна її інтеграція) сприяє розвитку соціально-перцептивного (рефлексивного) інтелекту.

Виходячи з характеру глибинного пізнання в назві методу “активне соціально-психологічне навчання” виникла потреба заміни терміну **“навчання”** на – **“пізнання”** (аббревіатура АСПН замінюється на АСПП). Останнє є синонімом поняття **“глибинне пізнання”**, яке й використано-вується у викладенні матеріалу даної роботи.

Розглядаючи візуалізацію психічного, можна стверджувати, що перекодування ідеальної, симультанно функціонуючої (неусвідомлюваної) реальності, недоступної прямому спостереженню, окреслює нові горизонти її дослідження за законами функціонування свідомого, тобто в “евклідовому просторі”. Маючи в своєму розпорядженні спонтанно візуалізований поведінковий матеріал, психолог отримує завдання: забезпечити діагностико-корекційну доцільність діалогічної взаємодії з респондентом. Підкреслюємо, що *діалог в АСПП передбачає вбудовування*

*активності ведучого (психолога) в природно існуючий порядок психіки, що виявляється в мимовільній активності респондента. Пізнавальна цінність матеріалізації психічного полягає в тому, що вона сприяє внутрішньому селекціонуванню та конденсату (ессенціонуванню) домінантних сутностей в їх семантиці і протистоянні, що зумовлює характер структурування діалогу. Енергетичне емотивне “оживлення” спонтанно візуалізованих реалій психіки спонукає психолога до їх узагальнення та врахування **рівнозначущості візуального та вербального матеріалу** (в один ряд при інтерпретації).*

*Діалогічна взаємодія не має на меті встановлення взаємин з респондентом (або розв’язання його проблеми кимось ззовні), вона зорієнтована на контекстний інформаційний обмін, що звужує мету та зміст взаємодії. Кожен “крок” у вигляді постановки запитань психолога повинен пробуджувати у **респондента імпульс, притік енергії, що вмотивовує його активність, знижуючи контроль опорів**. Висловлювання психолога ґрунтуються на узагальненні поведінкового матеріалу, як і реакції “тут і тепер”, що є основою діагностичної прогностичності. У респондента ж – це емотивно-мимовільні актуалізації, що знаходять втілення у висловлюваннях – відповідях, емотивна сила яких та їх зміст визначається не стільки стимулюючими діями психолога, як слідами минулих значущих, але витіснених переживань.*

Характер кодування ідеальної (психічної) реальності в матеріалізовані форми носить *нелінійний характер, який виключає можливість прямого “зчитування” смислів (інформаційних еквівалентів), що стосуються семантики несвідомого*. Внаслідок цього глибинне пізнання незмінно підпорядковується “*принципу додатковості*”, що відбивається в характері взаємодії психолога з респондентом, використанні метафоризованих засобів і синтезі різних методичних прийомів відповідно потребам поточної ситуації. Говорячи інакше, процес матеріалізованої самопрезентації передбачає наступне розкриття смислового навантаження

“інформаційних еквівалентів”, що створюють **ефект інформаційної зворотності** завдяки *інтерпретації*. На процес перекодування впливають внутрішні очікування суб'єкта, його потреби, відповідно до принципу доцільності активності, що визначається тенденцією несвідомого (особливо у випадку його витіснень) “бути зреалізованим у поведінці”.

Узагальнення. Самопрезентація психіки в матеріалізованих формах (ліпка, малюнок, іграшка, камені та ін.) не може вважатися самодостатньою та самозавершеною. Це лише проміжний, хоч і важливий акт вияву психіки назовні за законами фізичного світу (із “іншого” → в реалії спостережуваного). Забезпечення психокорекційного ефекту вимагає: *“емоційного оживлення презентанта” в діалогічній взаємодії психолога з респондентом; залучення (за необхідності) інших методичних прийомів, відповідних діагностико-корекційній потребі.* Наприклад, якщо це процес ліплення, то додатково можуть використовуватись малюнки, каміння, іграшки, психодрама, відповідно до діагностико-корекційної доречності.

Доведено, що психологічний захист підтримує ілюзію цілісності психічного, маскуючи наявність внутрішніх дискретностей. Процесуальна діагностика, що будується на взаємодії з респондентом, окреслює перспективи виявлення індивідуалізованості захисних ілюзій. *Відображення в системі “людина - людина” незмінно підлягає викривленням, що індивідуалізуються відповідно до особистісних проблем суб'єкта, характеру та змісту його внутрішньої стабілізованої суперечності.* Усвідомлення суб'єктом ілюзорних аспектів функціонування власної психіки сприяє розширенню його самосвідомості і стимулює процес реінтегрування психіки на засадах вторинної інтеграції на вищому рівні психічного розвитку суб'єкта, з наближенням до внутрішньої гармонії та стану гомеостазу.

Отже, розв'язання окреслених проблем у сфері глибинно-психологічного пізнання психіки уможливили досягнення наступних результатів:

1. Розкрито когнітивний ракурс процесу глибинного пізнання психіки, що стимулює суб'єкта до розвитку рефлексивного (соціально-перцептивного) інтелекту на підставі реінтегрування деформованих структур психіки, які порушують функціональну гармонію взаємозв'язків у системі “свідоме - несвідоме” і гальмують перехід на вищий рівень психічної інтеграції. Визначено глибинно-семантичний конструкт, яким є базальна форма захисту в її синтезі з “позадосвідним”, що зумовлює змістоутворювальні процеси свідомості, що презентуються рефлексивним інтелектом.

2. Досліджено зміст деформацій психіки в форматі впливу едипальних залежностей, які обумовлюють “транзит” складних взаємин з первинними лібідними об'єктами у взаємини з іншими людьми.

3. Виявлено провідні тенденції психіки в їх суперечливості та універсальності (трансцендентності): а) “до сили” і “до слабкості”, б) “до людей” і “від людей” (психологічна імпотенція), в) “до життя” і “до психологічної смерті”. Встановлено, що провідною (інтегруючою) тенденцією усієї захисної системи є тенденція *“від слабкості до сили”*, що, зачасти, забезпечується ціною відступів від соціально-перцептивної реальності.

4. Апробовано та удосконалено прийоми і методи глибинно-психологічного пізнання, яке ґрунтується на психодинамічній методології діагностико-корекційного процесу. Уточнено основи психодинамічної парадигми в частині розуміння законів функціонування психіки. Удосконалено інструментальний рівень процесуальної діагностики, що сприяє розширенню методологічного потенціалу психокорекційної практики.

5. Пізнання психологічного захисту в АСПП зосереджено на встановленні його системної впорядкованості за участі підструктур “суб'єктивної зінтегрованості психіки”, які ілюзорно асимілюють потреби ідеалізації “Я” з реаліями життя. Уперше в психології узагальнено й універсалізовано різновиди захистів у взаємозв'язках і самостійності їх функціонування на рівні периферії – ситуативні, а на особистісному рівні – базальні захисти. Доведено підпо-

рядкованість захистів загальним законам функціонування психіки. Психічне у поведінковому його вияві завжди несе в собі перетин “вертикалі” і “горизонталі”. Тому одноактна активність суб’єкта імпліцитно містить в собі як свідоме, так і несвідоме. Завдання професіонала – демаркувати їх з метою пізнання, що потребує темпоральності (розлогості в часі) процесу пізнання, тобто *розгортання активності в діалогічній взаємодії*.

6. Розкрито архетипно-функціональну здатність психіки до візуалізації латентного її змісту в предметно виражених формах. Підтверджено інстинктивний характер архетипу, що засвідчується здатністю респондентів до “миттєвого” виконання завдань щодо візуалізації власної психіки з використанням підручного матеріалу (глини, пластиліну, тіста і т.п.). Складається враження, що люди “цьому навчались”. Констатовано “зрощеність” архетипу із захисною системою та механізмами символізації (натяк, згущення, зміщення, локалізація, генералізація тощо).

7. Вивчено властивості цілісної психіки у взаємозв’язках “динаміки і статичності”; доведено їх єдність та зв’язок з едипальними залежностями, як і те, що особистісна проблема суб’єкта порушує інформаційний обмін між сферами свідомого і несвідомого.

8. Уперше у вітчизняній психології поставлено проблему матеріалізації психічного як форму латентного, непрямолінійного перекодування інформаційних еквівалентів іншої сфери у реалії спостережуваного світу, доступного чуттєвому пізнанню.

9. Системна природа функціонування психічного потребує відповідних методів пізнання. Таким методом є метод “Психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків”. Ефективність методики зумовлена насамперед комплексністю пропонованих тем малюнків для спонтанного виконання суб’єктом (різні сфери життєдіяльності людини). Діалогічна взаємодія з автором у процесі аналізу малюнків дозволяє пізнати системну впорядкованість психічного, яку візуалізовано об’єктивують взаємозв’язки між малюнками.

10. Психодинамічну парадигму у аспекті структури психічного синтезовано представляє “Модель внутрішньої динаміки психіки”, що розширює розуміння структури психіки, яка обмежувалась переважно структурою за З. Фрейдом. Модель дозволяє констатувати суперечливу сутність функціонування психіки у двох її напрямках: “за горизонталлю” (антиномія) і “за вертикаллю” (антагонізм), що стверджував З. Фрейд. В акті поведінки перетин “вертикалі” і “горизонталі” зумовлює “точку” поєднання свідомого й несвідомого. Демаркація внеску однієї чи іншої із зазначених сфер потребує розлогого в часі діалогу з респондентом.

Перспективи подальших досліджень:

- характер об’єктивування внутрішнього у зовнішнє, їх дихотомія;
- пізнання психічного як функціональної системи;
- дослідження специфіки декодування ідеальних (психічних) реалій у візуалізовані, матеріалізовано-символічні форми самопрезентації;
- поглиблення дослідження взаємозв’язків між категоріями “інформаційні еквіваленти” та смисли, які вони виражають;
- пізнання архетипу у форматі інстинктивної його природи та взаємозв’язків із захисною системою, механізмами символізації та ціннісними факторами особистості тощо.

У полі наукового зору перебуває і проблема супервізії та інтровізії глибинного пізнання, що є не лише формою практичної допомоги психологам-початківцям (майбутнім практичним психологам), але й зумовлює поштовх для розвитку психодинамічної теорії та методології глибинного пізнання, що, як доводиться, є невід’ємною складовою професійної підготовки практичних психологів.

5. ПСИХОДИНАМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПІЗНАННЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ НЕПОВТОРНОСТІ АРХЕТИПНОЇ СИМВОЛІКИ В ПРОЦЕСІ ГЛИБИННОЇ КОРЕКЦІЇ

К. Г. Юнг визначав архетипи як несвідомі образи самих інстинктів або загалом називав їх інстинктами [118]. Архетипи виступають вродженими психічними структурами, які знаходяться в глибинах колективного несвідомого і складають основу загальнолюдської символіки [97]. Вони несуть значний заряд енергії, який виявляється з особливою активністю, і є прихованими до того часу, доки архетипи неусвідомлені і непізнані. Таким імпульсам важко протистояти, особливо тоді, коли контроль свідомості послаблюється – архетипи можуть плинно виявлятися [113]. На думку К. Г. Юнга, архетипи можна зрозуміти та пізнати за умов наповнення їх індивідуальним досвідом. Спогади дитинства і відтворення архетипних образів розширює свідомість лише в тому випадку, коли вдається виявити зміст первісної психіки, що шляхом символізації прагне поєднати і примирити протилежності, які в ній втілюються. Це відбувається через виникнення у несвідомому символів, які компенсують втрачений зі свідомістю зв'язок. Для того, щоб зрозуміти зміст несвідомого, потрібно асимілювати й інтегрувати символи в процесі інтерпретації, дешифрування. Людина відчуває потребу в тому, щоб відновити зв'язок з глибинними прошарками психіки з метою зменшення внутрішньої напруженості, що впливає на вмотивованість самопізнання учасників глибинно-психологічного процесу.

Поняття “архетип” потребує розкриття категорій “образ”, “символ”, “знак”. Образ передбачає абстрагування, схематизацію самого реального явища, яке він відбиває. В образі не має “тілесного” наповнення, він є породженням операцій мислення: схематизації, узагальнення, структурування тощо. Коли йдеться про символ, то його статусність тим вища, чим він багатозначніший. На відміну від символу, знак тим статусніший, чим конкретнішим та однозначнішим буде його зміст. *Архетип не є зав'язаним на конкретизованому*

образі, він є ширшим від поняття, ніж образ та символ, хоч існує і не існує поза цими категоріями. Наприклад, ми працюємо з каменем, іграшкою, які самі собою є реальними (натуральними) предметами й водночас несуть метафорично архетипне навантаження. Об'єктивна реальність, зокрема, якість предмета (камені, іграшки), сприяє визначенню спектра проекції на нього внутрішнього змісту психіки особи. Професіоналізм психолога пов'язаний з точністю діагностики під час роботи із символічно-метафоричним матеріалом. Інакше кажучи, психолог професійно зобов'язаний віднайти в поведінковому матеріалі (шляхом дешифрування символів) знакове, конкретне і таке, що є неповторним (індивідуальним) для респондента, з яким провадиться діагностико-корекційна робота. У цьому є суперечність процесу глибинного пізнання, яке має справу з узагальненою реальністю.

Важко погодитися з твердженням В.О. Татенка про те, що наука закінчується на конкретиці індивідуального пізнання [108] саме тому, що конкретика індивідуального змісту психічного завжди є відносною, бо вона в той же час виражає цілісність та універсальність реалій психіки. Шляхом аналізу, інтерпретації, можна наблизитися до розуміння індивідуальної його неповторності. Щораз у глибинному пізнанні ми маємо справу не з генотипом, а з фенотипом, з механізмами проекції, ідентифікації, заміщення тощо, що виражаються в узагальненнях, почасти вибудованих на фундаменті соціально-перцептивних викривлень.

Професіонал зобов'язаний наблизитись до неповторного змісту психіки конкретної особи. *Згідно з нашою гіпотезою, ця неповторність пов'язана з дорефлексивними (позадосвідними) утвореннями в несвідомій сфері, що є тією об'єктивною реальністю, яка криється на латентному рівні в цілісній психіці і створює суб'єктивізм поведінки.* Ми стверджуємо, що вся складність пізнання психічного в його об'єктивній реалістичності полягає в тому, що його вияв у поведінці фатально приречений на суб'єктивізм через викривлення, які продукують психологічні захисти. Саме в об'єктивуванні несвідомого використовуються архетипи, оскільки вони

імпліцитно презентують “об’єктивне”, але в симультанному злитті із “суб’єктивізмом” психіки. Цей суб’єктивізм, у випадку з архетипом, не є експлікованим. Тому є небезпека уподібнити інтерпретацію архетипної символіки до тестової, що, поза сумнівом, збіднить його здатність до репрезентації індивідуального змісту психічного.

Психоаналітичний підхід дає змогу констатувати, що архетип має суб’єктивне навантаження, адже він продукується активністю конкретної особи і практично не існує поза нею, він інтегрується з її актуальним досвідом та цілісністю психічного. Палиця на вулиці чи миска з водою в дворі якогось господаря, аби човен, у якому катаються закохані, аж ніяк не несуть архетипний зміст (фалічно-чоловічо-жіночого образу) ні для людей, причетних до цих предметів, ні для дослідника. Такого змісту архетип набуває в процесі спонтанної *психічної активності людини* (малюнок, сновидіння) та творіння людства (міфи). У разі інтерпретації архетипної символіки відчужено від її творця породжуються артефакти. І навпаки, архетипна символіка, при глибинній її інтерпретації, психологічно може конкретизувати латентно скритий едипальний мотив, що виявляється під час взаємодії особи з предметами (наприклад, колекціонування).

Отже, архетип що об’єктивує психічна активність суб’єкта *несе не лише універсальну, але й суб’єктивну інформацію, в якій і криється таїнство індивідуальної неповторності психіки кожного*. Зауважимо, що практика конкретного, індивідуально неповторного пізнання становить собою наближення до об’єктивної, дорефлексивної (позадосвідної) реальності, що і є *неусвідомлюваним узагальненням*, семантика якого об’єктивується за участі архетипу. Невидимість таких “дорефлексивних, латентних узагальнень” за своєю природою створює для суб’єкта простір для їх вияву (утаємничено від свідомості) в суб’єктивізмі поведінки, що породжується специфічними соціально-перцептивними викривленнями, які особа не може контролювати поза їх глибинним пізнанням. *Через це предметом глибинної психології є вивчення об’єктивної реальності психічного в його цілісності, що детермінує неповторність суб’єктивізму поведінки особи*. Поведінка ж маскується розмаїттям авторської

візуалізації тем згідно з комплексом малюнків. Відповідно до цього завдання професіонала полягає у виявленні оригінальності конкретизації та індивідуалізації змісту архетипу в кожному випадку шляхом встановлення логічних взаємозв'язків між образами, символами та змістом діалогічної взаємодії з автором.

Єдність свідомого і несвідомого відбиває психічне як узагальнена субстанція, яка є в неусвідомлюваному (об'єктивному) змісті, невидимою для його носія. *З'являється можливість відокремити архетип від символу. По-перше, архетипів не існує для свідомого в контексті вольового їх використання;* по-друге, архетип сприяє об'єктивуванню семантики несвідомого в єдності зі свідомим і є помічником у її репрезентації. До завдань психолога-практика входить пізнання архетипу в контексті системної впорядкованості поведінки особи, саме тому глибинні ракурси дослідження потребують наукового обґрунтування для управління синтетично-аналітичними процесами діагностики та корекції в їх єдності.

Створена нами “Модель внутрішньої динаміки психіки” (рис. 2.1) виражає синтезовані підструктури психіки, які визначають енергетичне спрямування – це ілюструють стрілки в їх спрямуванні, що відтіняє їх суцільність чи пунктирність. Енергетичність потенційності цього спрямування виражає суцільність стрілки, енергетичне послаблення – пунктир.

Передбачається наявність динаміки: кожна суцільна стрілка може “пунктирити” і кожна пунктирна може набувати “суцільності”, що фактично і відбиває суперечливість тенденцій в їх енергетичному аспекті. Модель ілюструє оптимальний варіант функціонування психіки, на що вказує штрихування стрілок “до минулого” та “до слабкості”, чим більше вони набули суцільності – тим більше психологічного ризику для особи.

Отже, “дзвіночком” для фахівців-психологів є “енергетична напруженість” стрілок 2 та 5, що констатує асиметрію свідомого і несвідомого в енергетичному їх спрямуванні. Центальною ланкою глибинно-психологічного пізнання є увага до внутрішньої суперечливості психіки, яка й визначається розбіжністю в

спрямуваннях активності суб'єкта: “до минулого” та водночас “до майбутнього”; “до інфантильних інтересів” і водночас “до просоціальної мети”. За цими двома розбіжностями стоять, відповідно, “принцип задоволення” та “принцип реальності”, які, при їх внутрішній конкурентності, приречені (в процесі соціалізації) (див.: [6-8]). У дорослої людини рідко спостерігається активність, яка б виявляла в чистому вигляді дієвість того чи іншого із названих принципів – вони існують в єдності. Поза сумнівом, для них характерна синтезованість із збереженням пріоритету принципу реальності, що засвідчує формування просоціальної зорієнтованості психічного. Інакше кажучи, весь процес соціалізації – це шлях наближення принципу задоволення (характерний немовляті) до принципу реальності. Останнє ще можна назвати шляхом дорослішання індивіда через набуття зрілості, відповідальності та зорієнтованості вольових зусиль на необхідному, згідно з окресленими професійними обов'язками. Тому можна стверджувати, що найістотнішою їх характеристикою є злиття, синтез. Більш того, наявність їх синтезу, органічного злиття за пріоритетності принципу реальності, є показником соціального становлення людини, її зрілості та психічного здоров'я і навпаки, – розмежування з перевагами принципу задоволення – засвідчує психологічну слабкість, соціальну незрілість, інфантилізм і наявність внутрішньої суперечливості. На рівні поведінки це може мати вияв в асоціальних (регресивних) формах поведінки, втраті психічної тотожності тощо.

Отже, вищезазначені принципи, за усієї їх суперечливості, є взаємопов'язаними та взаємозалежними. На емотивному рівні це з'являється у відчуттях задоволення, спокою, реалістичності поглядів і прогностичності поведінки. Можна додати, що за всієї реалістичності впливу цих принципів на активність особи, вони належать до метареальності (тобто надреальності), що означає всеприсутність у психічному розвитку особи.

Важливим є врахування того, що між свідомою та несвідомою сферами психіки існує не лише автономія, але й функційна взаємозалежність. Глибинне вивчення можливе лише за умов урахування

функційних особливостей несвідомого, яке в своїй утаємниченій змістовій частині є “поза часом”, “поза простором”, “поза статтю”, що виявляється в усталених, ітеративних характеристиках поведінки суб’єкта, які засвідчують наявність об’єктивної усталеної реальності в несвідомому. Останнє потребує виявлення логічної впорядкованості, асоціативних зв’язків у поведінковому матеріалі, що детермінується едипальними залежностями особи. Глибинне пізнання потребує встановлення зв’язку функційних особливостей несвідомого з презентованими назовні – образом, знаком, символом та архетипом.

Психічне розглядається нами на трьох рівнях: структурному, функційному, енергетичному. Важливими є категорії об’єктивного і суб’єктивного, бо саме суб’єктивізм має зв’язок із характеристиками особистості, що визначаються базальними захистами, які впливають на ситуативні, периферійні захисти.

Є усі підстави стверджувати, що джерела суб’єктивності криються в несвідомій сфері, в об’єктивних її детермінантах, які потребують пізнання. Зміст свідомого тяжіє до знаковості, а зміст несвідомого – до символічності, яка репрезентується підтекстно, багатомірно та замасковано, що потребує інтерпретації (дешифрування). Зміст свідомого тяжіє до однозначності, а несвідомого – до полізначності. Разом з тим, такий поділ є умовним, оскільки психічне є цілісним, і в свідомому є несвідоме, а передсвідоме (форма несвідомого) розкривається, пізнається за законами свідомого, тобто через процеси усвідомлення.

Важливою також є позиція про суперечливу сутність психічного. Захисти трансформують суперечливість психічного в несуперечливу інстанцію завдяки механізмам суб’єктивної інтегрованості на засадах викривлення соціально-перцептивної реальності. Виходячи з єдності свідомого з несвідомим, глибинне пізнання потребує діалогічності. Психолог користується запитаннями, що спираються на діагностичну прицільність та гіпотетичну логічність активності, що спирається на отриманий поведінковий матеріал в контексті об’єктивування внутрішньої суперечливості психічного. Унаслідок цього розроблений метод глибинного пізнання відрізняється від ортодоксального

психоаналізу, перш за все, діалогічністю, що каталізує процес пізнання. Працюючи з людьми, що перебувають у форматі психічного здоров'я, ми змогли переконатися в підтвердженні фрейдівського припущення про спільність законів функціонування психіки у психічно здорових і хворих людей (невротиків) і в тому, що відмінності криються лише в “енергетичних” акцентах, які розставляються симптомами. Життєдіяльність невротика помітно підпорядковується симптому. З. Фрейд об'єктивував (“витягував”) глибинну першопричину проблем особи, щоб шляхом її усвідомлення знівелювати дієвість симптому.

А що робимо ми? Розглянемо це в контексті психоаналізу малюнків: працюючи в умовах спонтанності поведінки їх автора, відсуваємо до фону варіативності сюжетної конкретики образів, яка “працює” на приховування (маскування) істотного змісту психічного, що символічно знаходить візуалізацію в малюнках, і об'єктивуємо латентний зміст, що набуває перспективності пізнання шляхом виявлення взаємозв'язків між конкретними символами. Відсікаючи сюжетну варіативність ситуацій (які фактично є неповторними), ми при цьому зберігаємо орієнтацію на ітеративність (повторюваність) певних властивостей поведінки особи, що виявляє асоціативність зв'язків у поведінковому вербально-образному матеріалі. При цьому звертаємо увагу на функційні особливості несвідомого, універсальними серед яких є характеристики “поза часом”, “поза статтю”, “поза простором”. “Приціл” на логічну впорядкованість семантики символів малюнків (незалежно від їх полізначності) дає змогу виявляти асоціативно-ітеративні ланцюги, що ведуть до глибинних першопричин особистісної проблеми (внутрішньої суперечливості) психіки, що пов'язана із її стабілізованістю в об'єктивно неповторній, індивідуальній сутності.

Сфері несвідомого характерне “прагнення” мимовільної активності та самозбереження, тому психологічні захисти прагнуть розв'язувати два завдання: *маскування несвідомого і реалізація його у поведінці*. Умовно кажучи: *наша психологічна недосконалість – це міра неусвідомлюваності внутрішньої суперечли-*

вості. Символи, які цілісно відображають психіку, виконують визначені завдання, але в замаскованому вигляді, що потребує інтерпретації. Таким чином, *символу властива не лише багатозначність, але й потенційна суперечливість змісту*, що необхідно враховувати у процесі психоаналітичної інтерпретації.

У розв'язанні вищеокреслених проблем надзвичайно важливою є візуальна малюнка саморепрезентація суб'єкта. В полі зору не пізнання власне суперечливості психічного як такого, а конкретика вияву цього факту у візуалізованому поведінковому матеріалі, що є індивідуально неповторним для кожної особи в його асоціативних взаємозв'язках. Останнє дозволяє пізнати спрямування енергії суб'єкта, детермінованої нереалізованістю інфантильних мотивів. У цьому сенсі символ за емотивною потентністю перевершує силу слова хоч би в тому, що в нього більше можливостей цілісно виражати зміст психічного. *Символ полізначний, вербальний знак – однозначний; символ наближений до цілісності потреб “Ід”; “вербум” – до соціальних устремлінь “Я”; символ передає минуле в синтезі з теперішнім та бажаним майбутнім, “вербум” зорієнтований на майбутнє, на тлі долання залежності від минулого і т. ін.*

Захисна система невідкоригованого суб'єкта прагне перетворити іншу людину (особливо в інтимній площині взаємин) на “психотерапевтичного донора”. А це означає, що в інтимних взаєминах присутні тенденції компенсаторно “черпати” енергію під впливом особистісної проблеми. Враховуючи це, можна стверджувати, що у взаєминах (особливо інтимних) з особистісно невідкориговою людиною може бути присутнім невидимий вампіризм.

Символ відображає дві тенденції захисної системи: зберегти автономію, незалежність і водночас допомогти психіці зреалізувати витіснені (нереалізовані) бажання. У цьому є глобальна суперечність психічного, що маскується та підтримується захисною системою. Символ здатний виражати вищеназваний суперечливий факт у цілісності. Архетипність символіки образного відображення

психіки окреслюється її можливостями передати, найпотаємніший та інтимно-значущий зміст психічного, пов'язаний з едипальним табу (забороною). Витіснення не знімає енергетичного імперативу першопочаткового імпульсу “до реалізації”. Тому функційною особливістю несвідомого є те, що його приховані імпульси задають тенденцію активності (“з глибин – на поверхню”). Енергетичний імпульс не нівелюється усиченістю можливостей бути зреалізованим у дії, в поведінці активністю “Супер-Его”. Увесь процес глибинного пізнання фактично вибудований на енергетично спонтанному “ентузіазмі” психічного, вияви якого відбуваються за наявності свободи поведінки, яка організується професійно-діалогічною взаємодією психолога з респондентом.

Ефект незавершеної дії, що проявляється в тенденції до її завершення, як відомо, відкрив німецький учений Курт Левін (“Теорія поля”). Він стверджував, що створюється поле напруги відповідно до намірів активності, але у випадку обірваності дії (усиченості), неможливості її продовження ця напруга зберігає свій потенціал. У цьому – специфічність, неповторність, таїнство едипальної ситуації, що змушена виявлятися в деструкціях поведінки людини впродовж усього життя. Психіка, з одного боку, є енергетично економною, а з іншого – спостерігаються непродуктивні витрати енергії, детерміновані інфантильними чинниками, що маскуються психологічними захистами, зокрема викривленнями зворотного зв'язку, ефектом “хибного кола”, вимушеного повторення тощо. Табуований намір витісняється, і людина не відчуває причетності до нього, адже у свідомості він не поданий, а на несвідомому рівні всі дезінтеграційні аспекти взаємин, пов'язаних з “табу”, долаються латентно інтроектуванням психічних рис первинних лібідних об'єктів, і в першу чергу тих, від яких страждала особа та свідомо відчужувала їх. *Латентність інтеграційно-компенсаторних механізмів – ось провідна характеристика едипальних залежностей* (суперечності, амбівалентність, конкуренція).

Згадаємо міф про Едипа. Едип не знав, що вбив саме свого батька. Є приховане, утаємничене бажання смерті своєму супернику, до якого людина причетна і непричетна водночас, – це характеристика супутніх атрибутів едипальної залежності. Зміст едипального таїнства, яке є універсальним і водночас – індивідуально-неповторним, – ось що репрезентують архетипні символи.

Наріжним каменем у вченні З. Фрейда був Едипів комплекс. Едипальна залежність, як ми її називаємо, продукує формування “невидимих програм”, які зберігають і визначають енергетичну потентність упродовж життя особи завдяки причетності до них “Ід” через інстинкт самозбереження, продовження роду і потяг до свободи.

Глибинна психологія має змогу розкрити зміст суперечливості психіки, що і є шляхом надання допомоги людині в розв’язанні особистісних проблем. Енергетична різноспрямованість нейтралізується у процесі об’єктивування та пізнання особою власних суперечностей. “Его” стає сильнішим у разі розв’язання внутрішніх суперечностей. Суперечливість психіки не може, по суті, зникнути цілковито і безслідно, вона може бути стушованою і втратити імператив деструктивного впливу на поведінку, що суб’єкт не міг здолати силою волі. Якщо людина коригується – це шлях розширення самосвідомості і поглиблення розуміння джерел суперечностей мимовільного імперативу однієї з їх сторін. Психокорекція пов’язана з посиленням енергії лібідо як конструктивної першооснови розвитку психіки. Останнє підвищує інтенційність життєствердження, дарує радість самопізнання, самореалізації, набуття позитивізму у взаєминах, зниження тривожності, агресивності, посилює можливості адекватного самопізнання, самосприйняття.

Емпіричний матеріал переконує, що психіка *“все знає і не знає водночас”*. Це є найпотаємніше явище, на яке спирається глибинний діагностико-корекційний процес. Архетипний символ несе зміст, до якого не причетна свідомість суб’єкта, але водночас цей зміст

залежить від активності останнього та вписується в індивідуальний досвід як і цілісність захисної системи. Через це архетип підпорядковується системі психологічних захистів як “за горизонталлю” (базальні захисти), так і “за вертикаллю” (ситуативні, периферійні захисти).

Отже, архетип набуває реальності лише за умов індивідуального семантичного наповнення та вираження у процесі мимовільної активності особи. Архетипу властива енергетична потентність, особливо в частині репрезентації едипальних навантажень на психіку, що потребує інтерпретації. Саме зв'язок із базальними захистами робить його зміст утаємниченим, який підлягає дешифруванню, в контексті виявлення системної впорядкованості психіки конкретного індивіда. Останнє вирізняє архетип від тестового розуміння образу з наперед визначеним значенням. Архетип репрезентує зміст у зв'язках з наявною захисною системою, що специфічно впорядковує психічне. Розкриття сутності захистів сприяє пізнанню семантики архетипів у їх індивідуальній неповторності.

Звернемо ще раз увагу на єдність базальних форм захистів з архетипом у частині позадосвідного їх формування. Наголосимо на взаємозв'язку базальних захистів із периферійними. Останні мають на меті адаптацію до мінливості ситуацій, що й надає архетипам образної та семантичної неповторності. Гармонізація архетипу з базальними захистами відбувається за параметрами позадосвідності, дорефлексивності та латентності формування його (архетипу) семантики, яку можливо пізнавати в її індивідуальній неповторності. Завдяки цьому, архетипи потентні в плані вираження індивідуально неповторних і водночас утаємничених поза-рефлексивних характеристик суб'єкта, пов'язаних, зокрема, з едипальними залежностями. Цей процес є типовим для усіх людей незалежно від статі та національності. Едипальна залежність є позанаціональною, вона формується позадосвідно (без участі свідомої волі суб'єкта). Ці глибинні джерела семантики архетипу є універсальними та причетними до соціалізації при асимілюванні

“табу на інцест”. Табуйованість (заборона) вчинків (взаємин) сама собою несе архетипне навантаження. Заслугою архетипу є візуалізація латентного змісту психічного в його едипальних залежностях.

Ще одним важливим і новим твердженням, що впливає з психодинамічної теорії, є те, що: *всі “незавершені справи дитинства” є водночас уже “завершеними” на латентному (глибинному) рівні, за участі механізмів інтроекції та ідентифікації*. Вимушеність вищеназваних процесів (“в частині завершеності”) відбиває не лише енергетичний імператив потреби єднання з первинними лібідними об’єктами, але і є відповіддю на проблему почуття провини, супутнім якому є *тенденція до самопокарання*. З огляду на це інтроекція набуває відтінку *парадоксальної компенсації* небажаного розмежування (табу) в системі “дитина - батьки”: інтроектуються риси первинних лібідних об’єктів, від яких страждав суб’єкт (ущемлення інтересів “Я” – крик, авторитаризм, домінування, маніпулювання, приниження тощо). Останнє вказує на взаємозв’язок механізму інтроекції з об’єктними відношеннями. З надр несвідомого “вкраплюються” інтереси базових форм захистів у периферійні, ситуативні, тобто в поведінку, тому гіпотетично можна сказати, що *індивідуальна неповторність архетипу породжується на перетині “вертикалі” і “горизонталі”, саме цей момент визначає його семантику, яка інтегрує “архаїзм” несвідомого і актуально-ситуативні потреби, інтереси особи орієнтовані на вимоги соціуму*.

Щоб розкрити сутність процесів інтроектування, які фактично створюють базу для глибинних (інфантильних) цінностей (стрілка 5 на Моделі, рис. 2.1), треба цілісно враховувати супровідні феномени едипальної залежності, серед яких найбільш випуклими є амбівалентність почуттів, ущемленість “Я” (почуття меншовартості), конкуренція з первинними об’єктами та почуття провини, супутнім якому є самопокарання. Труднощі глибинного пізнання пов’язані із захисними маскувальними процесами – “від супротивного”. Зокрема, якщо є почуття меншовартості, – то очікуй “корону”; якщо

тенденція до самопокарання, – то очікуй “карання інших” або ж протилежне – підвищену потребу допомагати тощо. Вся захисна система спрямована на інтеграцію, чому слугує суб’єктивність відповідних процесів, що спираються на синтез нормативних та умовних цінностей. Останні несуть не лише захисне навантаження через механізм заміщення (ілюзорне єднання з первинними лібідними об’єктами), але водночас стверджують “ідеалізоване Я”.

Семантика архетипу в процесі психокорекції може бути зрозумілою в кожному випадку лише за умов усвідомлення її особою, прийняття змісту через розширення розуміння глибинних реалій детермінації поведінки, що надає архетипу індивідуальної неповторності. Остання розкривається шляхом виявлення системної впорядкованості поведінкового матеріалу, продукowanego конкретно особою. Асоціативні зв’язки в поведінковому матеріалі уточнюють зміст архетипної символіки. Особливо вигідним у плані ілюстрації визначеної тези є психоаналіз комплексу тематичних малюнків із притаманною йому діалогічною взаємодією психолога з протагоністом. Психолог не залишається сам на сам з архетипом у розкритті його змісту, він не може його виокремлювати на основі одиночного образу, виокремлювати з контексту взаємозв’язків між символікою численних авторських малюнків. До уваги беруться тематичні малюнки в їх комплексі, виконані спонтанно та невимушено. Адекватність професійної інтерпретації залежить від розкриття логічної впорядкованості емпіричного матеріалу в її неповторності та суперечливості. Завдяки латентності процесів структурування й усистематизування психіки ми маємо справу з логічно впорядкованими тенденціями психіки (поведінки), що мають вияв у мимовільній, спонтанній активності людини. Базальні форми захистів пізнаються поза розмаїттям сюжетів поведінки особи на основі аналізу їх логічної впорядкованості.

Глибинне пізнання спрямоване на виявлення усталеності ітеративності форм поведінки. Це стосується обох визначених нами різновидів захистів (базові та ситуативні), хоч між ними є суперечність – базові (що залежні від глибинних цінностей) прагнуть

вияву в поведінці, ситуативні – адаптації до соціуму. Дослідження доводить, що поза контролем ситуативних захистів, зокрема опорів, перебувають латентно сформовані взаємозв'язки між окремими осередками витіснень. Якраз ці взаємозв'язки є дорефлексивними, позадосвідними (об'єктивними) утвореннями, які й є центральним ланцюгом глибинного пізнання. Саме до цих синтезованих утворень і мають причетність архетипи, як агенти едипальних залежностей. Емпіричний матеріал, як правило, засвідчує, що *витіснення*, які не санкціонувались свідомістю, зокрема в частині едипальних залежностей, *не могли б взагалі набутися можливостей репрезентації без участі архетипів*. Архетипи, на наш погляд, це *найбільш психологічне надбання людини*, подароване їй синтезом досвіду поколінь, це інстинкт вираження психологічного змісту в його індивідуальній оригінальності. Щоб базальні форми захисту знайшли вияв у ситуативних, треба відкрити для них “перспективу” вираження, чому сприяє постановка проблемних запитань в діалогічній взаємодії, що спираються на відповідні діагностично-прогностичні гіпотези (імовірну логіку поздовжнього аналізу матеріалу).

Ураховуючи системну впорядкованість базальних захистів, важливо на основі попереднього комуніката так сформулювати наступне запитання, щоб активізувати ретроспективні спогади, що об'єктивують істотний зміст несвідомого. Розроблена *теорія позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки на вищому рівні психічного розвитку* [6-9; 13-14] враховує функційні особливості несвідомого, його взаємозв'язки зі сферою свідомого та розуміння автономії обох цих сфер. Шлях постановки запитань – це випробовування точності діагностики, в якому використано енергетичний імператив утаємничених змістів, що “просяться на поверхню”. Запитання сприяють визначенню пріоритетів механізмів опору чи того змісту, що в особи “проситься на поверхню”. Це потребує професіоналізму, оскільки в разі невдало поставленого запитання суб'єкт може закритися і дати реакцію опору. Якщо ж запитання поставлено діагностично влучно, то це помітно актуалізує

мимовільну активність респондента відповідно до імовірностей прогнозів. Периферійні захисти мають три рівні функціонування: когнітивний, емотивний, поведінковий. Запитання сприяють перевірці того, як свідоме (когніції) адаптує до соціальних обмежень глибинні фактори, чинники імперативу впливу на поведінку; як воно їх трактує, що й визначає діалогічна взаємодія з респондентом.

На малюнку протагоніста А. (рис. 5.1) ми бачимо два хрести. На той час він пояснив (дав реакцію раціоналізації) наявність двох хрестів так: “Христос завжди один, і тому я долучив ще й свій хрест, щоб йому не було самотньо”. Більш глибинний аналіз, до якого повернулися через деякий час (півроку), показав, що два хрести викликані смертю братів-близнюків. Це приклад вияву багатозначності одних і тих самих символів. В аналізі можна узріти суперечність: з одного боку, психолог визнає цілісність і щирість того, що каже протагоніст, а з іншого – є необхідність продовження пошуку більш глибинних прихованих змістів.

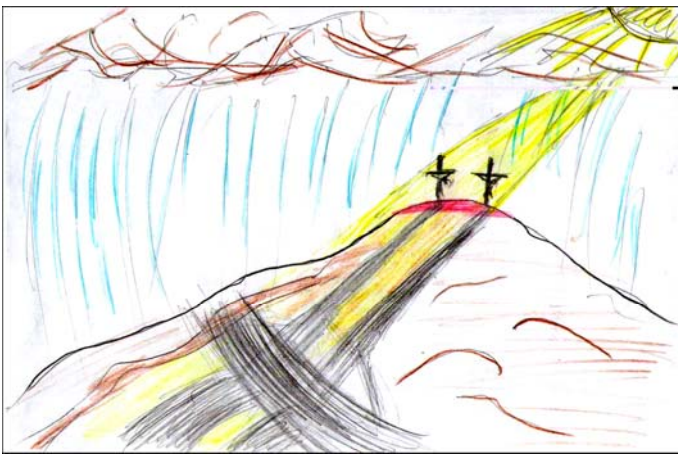

Рис. 5.1. Авторський малюнок протагоніста А.

(23 роки)

“Людина, якої психологічно не існує”

Багатомірність процесу глибинного пізнання переконує в суб’єктивізмі раціоналізацій, виявляє їх індивідуальну специфіку маскування глибинних цінностей. У цьому конкретному випадку смерть близнюків зумовила факт народження протагоніста А. (компенсація втрати для матері). Аналіз доводить, що А. був щирим як у першому випадку, коли він визначив свій хрест поряд з хрестом Ісуса Христа, так і в другому: два хрести – символ смерті двох братів-близнюків. А. відчуває провину як перед померлими братами, так і перед матір’ю, яка, не здогадуючись, що її підслуховує

малий А. (5 років), обмовилась подрузі про те, що “А. не було б на цьому світі, якби не смерть близнюків”. Компенсацією провини перед матір’ю є його кредо у житті “нести хрест за двох”. Як наслідок, в А. розвинувся усталений максималізм у досягненнях успіху, яким він неусвідомлено прагне заслужити любов, прихильність матері.

Отже, архетип “хрест” наповнюється в цьому випадку індивідуально неповторним змістом, що буде прихованим для А. та розкритим психоаналізом його матеріалу. Останнє принесло полегшення хоч би в тому, що в нього знизилось почуття провини перед матір’ю, з’явився більш раціональний та мудрий погляд на факт свого народження; нормалізувався максималізм у справах, завдяки посиленню інстинкту самозбереження.

Щоб розкрити індивідуально неповторний зміст архетипів, потрібний метод, який сприяє пізнанню психічного в його цілісності та усистематизованості як на рівні свідомого, так і на рівні несвідомого. Розв’язанню цього питання особливо сприяє методика психоаналізу комплексу тематичних малюнків. Вона дає змогу дослідити психічне в контексті його системних виявів через малюнкові образи зображення ставлень до себе, до людей, до професії, до минулого, до майбутнього, до життя, до смерті, до перспектив майбутнього тощо. Малюнки сприяють пізнанню архетипів як презентантів колективного несвідомого в індивідуалізованій формі.

Психоаналіз малюнків в комплексі потребує діалогу з їх автором. У запитаннях психолога має бути проблемність, тобто запитання повинно змусити аналізанда замислитися над тим, що йому не приходило в голову і що в своїй інтенційності було невидимим. Індивідуальна неповторність психіки конкретної особи передбачає вияв специфіки інтеграції свідомого з несвідомим у їхній єдності й автономії водночас. Зміст свідомого репрезентується подвійно в глибинно-психологічному процесі: з одного боку, це свідоме авторське малювання, його висловлювання, відповідно до запитань психолога, а з іншого – узагальнення психологом емпірики

з орієнтацією на усистематизованість, ітеративність, інваріантність характеристик вербально-невербальної поведінки. Людині важко ігнорувати логіку власної поведінки, про яку свідчать логічні асоціативні зв'язки. Зміст архетипу допомагає пізнати залежність поведінкової активності не лише від соціуму, але й від базальних захистів. Це відбувається завдяки синтезу інфантильних і просоціальних інтересів особи в контексті її просоціальної адаптації. Унаслідок цього ситуативність захисту надає глибинному пізнанню не лише відтінок індивідуалізованості, але й просоціальності форм вираження психічного, чому підкоряється й архетип, що пояснює наявність в ньому не лише “архаїчного”, а й індивідуалізованого змісту психіки респондента.

Архетип – це не лише образ, тобто II сигнальна система, а ще й I сигнальна система, тобто він є репрезентантом цілісної психіки в її свідомих і несвідомих виявах. Метод АСПП є когнітивно-зорієнтованим, що дає змогу пізнавати глибинні смисли (семантику), які виражають архетипи.

Наскільки образ сам собою репрезентує індивідуально неповторний зміст особи? Ми переконані, що індивідуальність не може обмежуватись лише вираженням в образі. Щораз індивідуальність виражається опосередковано – *через систему взаємозв'язків між образами*. Архетипна символіка симультанно зливається, синтезується з індивідуальною неповторністю психіки особи. *Архетип* – це не просто абстракція з арсеналу колективного несвідомого, а щораз латентно адаптований до психіки індивіда образ, що репрезентує зміст психічного в його цілісності та актуальності. Якби індивід міг адекватно усвідомлювати конкретний зміст архетипу, це б завадило спонтанності презентації інтимно ущемливого для “Я” змісту. Професійний психолог може розпізнавати архетипи у власних малюнках – доступним йому буде лише абстрактно-узагальнений зміст, а конкретно-індивідуальна семантика є імпліцитною.

Важливо, що когнітивний аспект глибинного пізнання виражається вже в тому, що без діалогу з автором, тобто сам по

собі малюнок не може бути психоаналітично інтерпретований. Щораз, щоб розшифрувати малюнок, потрібна діалогічна активність в системі “психолог – автор малюнку”. Саме в діалогічній взаємодії можна визначити когнітивний рівень вияву семантики архетипу в її індивідуальній неповторності. **Архетип – це когнітивна конструкція, а не лише образно-символічна.** З огляду на це, малюнок можемо адекватно інтерпретувати лише шляхом виявлення його взаємозв'язків з іншими малюнками. Несвідома сфера незмінно і одночасно розв'язує два завдання: з одного боку, як бути зреалізованою в поведінці, а з іншого – залишитися “нерозпізнаною” (замаскованою). Архетип містить в собі образ, потребує залучення свідомої сфери респондента для його дешифрування. Таке пізнання пов'язане з установленням взаємозв'язків свідомої сфери з несвідомою, а це залучення допомоги слова, тобто участі свідомого.

Отже, маємо у контексті архетипу єдність I і II сигнальної систем, а тому його дешифрування передбачає актуалізацію як сфер свідомого так і несвідомого, тому коли відбувається інтерпретація, то “слово” (вербальні висловлювання респондента) і “образ” (малюнки) – набувають рівнозначності. Говорячи інакше, вербальний текст і символічний матеріал вписуються в один логічний ланцюг на рівних засадах без пріоритетів.

З огляду на це, категорія “**архетип**” стосується як образу, символу, так і слова. Зокрема, такі поняття, як “ревнощі”, “заздрощі”, “дистанціювання”, “сила”, “слабкість”, “більше”, “менше”, “вище” (високість), “нижче” (приземленість) тощо – несуть архетипне навантаження. Архетип, в нашому розумінні, це психологічний інстинкт, що відкриває можливості візуалізації змісту внутрішнього “життя” особистості. Саме він каталізує здібності візуалізації змісту психічного конкретної особи, що засвідчує участь II сигнальної системи навіть у базальних формах захистів.

Архетипна символіка сприяє виявленню глибинних детермінант, а неповторність психіки кожної особи визначається в індивідуалізованості змісту поведінкового матеріалу, включаючи

оригінальність його візуалізації. Вочевидь, що несвідоме можливо пізнавати лише контекстно; прямолінійно, безпосередньо презентуватися може лише свідоме. Разом з тим, за декларованими свідомістю істинами існують утаємнічені мотиви, в пізнанні яких і надає допомогу архетип, *тому архетип латентно має відношення, як до категорії “свідоме”, так і до категорії “несвідоме”*.

Психодинамічна теорія (та відповідна методологія), яка розроблялась упродовж тридцяти років досліджень, передбачає створення в групі АСПП умов, що ослаблюють дієвість ситуативних форм захисту. Цьому сприяє введення принципів щирості, прийняття учасників такими, якими вони є, відсутність критики, оцінних суджень, рекомендацій, заохочень, покарань тощо. Це знімає необхідність, а відповідно, і активність особи в утвердженні власних гідностей “Я” в просоціальних параметрах; натомість відкриваються умови для репрезентації внутрішніх (неусвідомлюваних) детермінант завдяки декларуванню та втіленню до групових цінностей спонтанності та невимушеності поведінки, яка віддає пріоритет внутрішнім спонукам до активності.

Таким чином, дослідницька процедура в АСПП нівелює ситуативні захисти та відкриває перспективи пізнання базальних захистів. Психіка має ознаки узагальненості не лише за рахунок архетипів як носіїв колективного досвіду, але й з огляду на синтез онтологічного досвіду, його згортання у фенотипі, що має вияв у спрямуванні провідних тенденцій. *Психіка в онтогенетичному розвитку рухається від знаків до символів, від конкретного до абстрактно-символічного, в глибинно-психологічному пізнанні, навпаки – від узагальненого до конкретного та до індивідуально-неповторного*. Останнє потребує зворотності в латентно усистематизованих процесах, що окреслює перспективи через цілісний аналіз спонтанної поведінки та вияв базальних форм захистів у ситуативних їх формах. Гомофакторність (звуженість) глибинних детермінант маскується варіативністю ситуативних форм поведінки. **Символ – полізначний, психіка** (несвідоме) ж керується **принципом економії**

енергії та розширення адекватних можливостей репрезентації його в поведінці приховано від свідомості. Несвідома і свідомі сфери пов'язані між собою за параметрами гомоморфізму: одна детермінанта несвідомого визначає багатозначність її вияву в ситуативній поведінці, що, з одного боку, її маскує, а з іншого – розширює можливості адаптації до мінливих обставин соціуму. Онтогенез передбачає: від конкретного знаку до абстрагованого символу, і що вище розвиток людини, то більш абстрактнішою є її “символіка” саморепрезентації. У художніх полотнах поціновується символізм, абстракціонізм, що почасти дивує, але це відкриває перспективи індивідуалізації сприйняття. Кожна людина щось своє бачить в таких картинах або вдає, що бачить, щоб “не відставати від інших”. Коли ж ми надаємо психокорекційну допомогу людині, то теж є необхідність узагальнені феномени конкретизувати у площині пізнання. **Архетип, як засаднича, “колективно успадкована” інстанція (інстинкт) дає змогу передавати психологічні змісти в абстраговано-символічній формі.** Людина, яка виконує малюнки, завжди є захищеною їх багатозначністю і абстрактністю. Завдання професіонала – багаторівнево наближати абстрактний зміст малюнків до пізнання особливого, одиничного, індивідуального та конкретного шляхом діалогічної взаємодії з автором з переходом (як підсумок) до системного аналізу результатів. Таке пізнання ґрунтується на **процесуальності діагностики, в якій кожний наступний комунікат спирається на зміст попереднього. Цьому процесу властива іманентність розвитку психічного на вищому рівні. Глибинне пізнання умовно можна назвати “шляхом від загального до конкретного”.** Цей шлях потребує наукового обґрунтування значно більше, ніж пізнання через експеримент в академічній психології з огляду на його *неповторність* та феноменологічно-внутрішню впорядкованість. Останнє потребує послідовності та наполегливості у формуванні психодинамічної теорії та відповідної методології, яка зможе підняти підготовку майбутніх практичних психологів на високий щабель професіоналізму опіяного особистісною духовністю та гармонійністю їх психіки.

6. РЕФЕРАТ ЦИКЛУ ПРАЦЬ “МЕТОДОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА”

Номінація “Наукові досягнення в галузі освіти”

Прогресивні зміни у суспільстві потребують розвитку психологічних служб, які спираються на теоретико-методологічне обґрунтування практичної психології.

Метою роботи є розкриття основ методології фахової підготовки практичного психолога з використанням глибинної корекції.

Наукова новизна. Упродовж багатьох років Т. С. Яценко, О. В. Глузман та О. М. Усатенко розробляють проблему оптимізації підготовки практичних психологів, що узагальнено презентує назва: **“Методологія професійної підготовки практичного психолога”**. Основні із циклу робіт [1–36] подаються на здобуття Державної премії України в номінації “Наукові досягнення в галузі освіти”.

Представлені роботи засвідчують оригінальність авторського підходу до розв’язання теоретико-методологічної проблеми фахової підготовки практичних психологів шляхом глибинної корекції за методом “Активного соціально-психологічного пізнання” (АСПП), розробленого у форматі психодинамічної парадигми. У подальшому викладі “АСПП” використовується синонімічно до понять “глибинне пізнання” та “глибинна корекція”.

Цикл робіт є колективно-авторським **новітнім підходом до розробки психодинамічної теорії та відповідної методології впровадження у фахову підготовку практичного психолога** курсів глибинного пізнання, які обґрунтовані теоретично та інструментально-методично в презентованих на конкурс книгах [1–36]. Зупинимось більш детально на науково-практичних здобутках заявленого колективу авторів:

1. Проблема фахової підготовки практичного психолога розв’язувалась колективом авторів у теоретичному, практичному та

прикладних аспектах, що засвідчує розроблення та затвердження на усіх рівнях Галузевого стандарту вищої освіти зі спеціальності 6.010100 – “Практична психологія”.

2. Розкрито методологічні основи глибинного пізнання психічного в його цілісності, тобто єдності сфер свідомого і несвідомого, а саме:

- дослідження психічного потребує об’єктивування внутрішніх (неусвідомлюваних) аспектів назовні, в площину дії “законів свідомого”;

- психіка є функціональною системою, якій притаманна здатність до перекодування ідеального (неусвідомлюваного) у візуалізовано-матеріалізовані саморепрезентанти (малюнок, ліпка, моделі з каменів), що втілюють “інформаційні еквіваленти”;

- дієвість механізмів позитивної дезінтеграції психіки та вторинної її інтеграції в спрямуванні динаміки процесуально-діагностичних та корекційних процедур глибинного пізнання;

- доведено необхідність забезпечення порційності та багаторівневості у дотриманні законів позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки в їх єдності, за умови діалогічної взаємодії психолога з суб’єктом;

- універсальність законів природи психічного в глибинній його сутності, зокрема в тенденціях узгодженості (інтегрованості) та розузгодженості (дезінтегрованості), що виявляється в механізмах тяжіння та відштовхування;

- дієвість принципу холістичності, єдності законів свідомого та несвідомого, матеріального та ідеального (духовного), що окреслює перспективи візуалізованої (матеріалізованої) самопрезентації психічного в його цілісності та пізнання за законами свідомого;

- урахування специфічності природи особистісної проблеми суб’єкта, що потребує (у процесі її розв’язання) врахування законів *іншої сфери* (несвідомого), яка має голографічну структуру, що дозволяє за частковим пізнавати характеристики цілісної психіки.

3. Окреслено перспективи дослідження неусвідомлюваної сфери психіки у площині свідомого, при забезпеченні наступних умов:

- спонтанність та невимушеність поведінки суб'єкта (за мінімізації стимулів);
- нівелювання *периферійних* (ситуативних) захистів, що оптимізує умови дослідження їх *базових* (особистісних) форм;
- урахування першорідного чинника активності – потреби, яка може бути витіснена, фіксована та репрезентована в “слідових” ефектах;
- каталізація вираження глибинних детермінант шляхом використан-ня архетипно-метафоричних засобів (малюнки, іграшки, камені та ін.);
- впровадження у фахову підготовку супервізії та інтровізії, як необхідної передумови професійної саморефлексії майбутнього психолога;
- об'єктивування психічного у матеріалізованих саморепрезентантах “Я”, які є посередником у пізнанні цілісності психічного шляхом діалогічної взаємодії психолога з респондентом, що об'єктивує зв'язок “зовнішнього” і “внутрішнього”;
- вбудовування діалогічної взаємодії (в системі “психолог - респондент”) у *внутрішній порядок* психічного (в його феноменологічну цілісність), що зумовлює спрямування транзиту “слідових” аспектів психіки та їх вияв у розгортанні семантики в діалогічній взаємодії;
- врахування активності *позадосвідної* (метадосвідної) сфери психіки, яка базується на синтезі витіснених осередків, що втратили зв'язок з конкретно-сюжетними аспектами пережитого досвіду.

4. У циклі робіт Т. С. Яценко, О. В. Глузмана та О. М. Усатенко поставлено на науковий рівень проблему *самопорушень психіки* суб'єкта на тлі зниження потреби у самозбереженні; розкрито глибинну тенденцію до *самодепривації, регресії* (та агресії) поведінки, яка пов'язана з:

- об'єктивною дезінтеграцією психіки, її підкореністю системі автоматизованих психологічних захистів, які невидимо для “Я” “осуб'єктивують” свідоме шляхом викривлень, відступів від

соціально-перцептивної реальності, блокувань та порушень інформаційних обмінів між підсистемами психіки;

- автоматизованістю системи психологічних захистів, що деструктує адекватність внутрішнього опрацювання зворотного зв'язку із зовнішнім світом й нівелює тим самим природні адаптаційні можливості суб'єкта;

- деприваційними та самодеприваційними процесами, які мають зв'язок із едипальним періодом становлення психіки дитини, обумовлене входженням в психіку соціального закону “табу на інцест”, що каталізує формування “Супер-Его” (“батько” сам для себе);

- домінуванням тенденції до самопокарання над тенденцією до самозбереження; розвитком тенденцій “до самоімпотування” психіки та “до психологічної смерті”.

Представлені вище здобутки не лише засвідчують новітній підхід до розуміння цілісності психічного в його холістичній єдності сфер свідомого і несвідомого, але й сприяють розумінню універсальності законів функціонування психіки, що покладено в основу розробленого методу глибинного пізнання. *Проходження АСПП є необхідною передумовою оптимізації психіки суб'єкта, вагомою складовою його фахового становлення в галузі практичної психології.*

Практичне та прикладне значення. Основна частина представленого наукового циклу включає серію праць, зміст яких інтегрує теорію та практику глибинного пізнання психіки суб'єкта, що впродовж останніх десяти років було реалізовано у формі публічного проведення “Авторських шкіл академіка НАПН України Т. С. Яценко”, у великій аудиторії учасників. Проходження практичними психологами курсу глибинної корекції та надана можливість користування стенографічним матеріалом груп АСПП (шляхом друкування посібників за матеріалами Шкіл) є формами підвищення їх кваліфікації у галузі глибинної психології. Авторські школи проходили на базі РВНЗ “Кримський гуманітарний університет”, в яких мали змогу (за бажанням) брати участь

психологи та студенти психологічних факультетів України (більш як з 30-ти міст України) та представники інших держав. У посібниках за матеріалами Шкіл поданий стенографічний матеріал аудіо та відеозаписів, що може сприяти *дистанційному навчанню практичних психологів*. Емпіричний формат репрезентації матеріалу засвідчує його індивідуальну неповторність, відповідну психіці кожного учасника процесу АСПП. Таким чином, посібники знайомлять читача з психодинамічною теорією, відповідною методологією, діагностикою й процесом корекції особистісних характеристик практичних психологів в напрямі їх гармонізації. Посібники з Авторських шкіл, що належать до циклу праць, які подаються на здобуття Державної премії України в номінації “Наукові досягнення в галузі освіти”, надано гриф МОН України № 1.4/18-Г-2199 від 12.12.07. Цикл характеризованих праць *відповідає навчальним курсам*: “Вступ до спеціальності (практична психологія)”, “Основи психокорекції”, “Основи групової психокорекції”, “Практикум з групової психокорекції”, “Сучасні теорії глибинної психології”, “Методи роботи з психомалюнком”, “Архетипна символіка в психоаналізі малюнку”, “Основи професіоналізму практичного психолога”, “Теорія та практика психоаналізу”, “Внутрішня динаміка психіки (глибинно-психологічний підхід)”, “Супервізорська практика”, “Психологічна служба в системі освіти”, “Психологія рефлексивності”, “Актуальні проблеми практичної психології”, “Методологічні та теоретичні проблеми психології”, “Методологія та організація наукових досліджень у психології”.

Прикладні аспекти психодинамічного підходу до глибинного вивчення психічного знайшли своє втілення не лише в розробленні “Галузевого стандарту”, але й в деталізації концептуальних засад заявленої проблеми, що презентують роботи О. В. Глузмана та Т. С. Яценко [4; 5; 19]. Зокрема О. В. Глузманом розроблені теоретичні основи професійно-педагогічної підготовки студентів університету, що є базовими і в підготовці практичних психологів.

Цикл праць, представлених на конкурс, доводить ефективність психодинамічного підходу до пізнання психічного в його індивідуалізації та цілісності; значущість особистісної психокорекції майбутнього фахівця в динаміці гармонізації його внутрішнього світу, що сприяє оптимізації практичної діяльності психолога.

Презентовані на здобуття Державної премії України в номінації “Наукові досягнення в галузі освіти” наукові праці, посібники втілюють новаторський підхід до розуміння предмету психологічного пізнання в єдності свідомого і несвідомого; репрезентують теоретико-методологічні основи розуміння цілісної психіки; розкривають передумови та організаційні принципи глибинного пізнання; вказують на універсальність законів фізичного та духовного (ідеального); розкривають основи візуалізованої репрезентації суб’єктом власного “Я” в матеріалізованому фактажі (ліпка, малюнки, камені) з наступним його “оживленням” шляхом (та в процесі) діалогічної взаємодії, що сприяє декодуванню “інформаційних еквівалентів” та експлікуванню смислових навантажень енергетичних спрямувань психічного.

Доводиться необхідність врахування у процесі АСПП механізмів позитивної дезінтеграції та вторинної інтеграції психіки, що передбачає забезпечення процесуальності, порційності, багаторівневості часткових дезінтеграцій та часткових вторинних інтеграцій (в їх єдності) на шляху наближення суб’єкта до діагностико-корекційного ефекту – внутрішньої гармонізації психіки при усій функційній асиметричності свідомого і несвідомого. Окреслено провідну роль системи психологічних захистів у функціонуванні психіки, що мають трирівневу структуру: емоція, когніція та поведінка.

Значущим внеском в психологію є констатація функційних відмінностей двох різновидів захистів: **базові** (особистісні) та **периферійні** (ситуативні). Це конкретизує сутність акту психічного в точці перетину структурної “вертикалі” та “горизонталі”, а саме: акт поведінки суб’єкта втілює симультанне злиття обох сфер

психіки. Демаркація ж вказаних аспектів психічного можлива лише шляхом “розпаковування” латентного змісту в діалогічній взаємодії з респондентом, щоправда, за умов “вмонтовування” запитань психолога у внутрішній порядок організації психіки респондента, що є водночас і показником (і передумовою) адекватності процесуальності діагностики, яка передбачає її єдність з корекцією.

Підсумовуючи ствердимо, що представлений цикл праць доводить наявність логічної впорядкованості психіки в асиметрії спрямувань сфер “свідомого” та “несвідомого”. *Асиметрію ж енергетичних спрямувань психіки презентує енергія “лібідо” і “мортідо”*, що потенційно є суперечливою. Лібідо – це любов, конструктив, творчість; мортідо – руйнація та імпотування ініціативи, що депривує інстинкт самозбереження та породжує регресію поведінки. Ряд посібників присвячено прикладним аспектам: релігійній вірі [27]; застосуванню методу активного соціально-психологічного навчання в школі (з учнями, вчителями, батьками) [28; 29]; висвітленню виховних аспектів методу та застосуванню його окремих методик, особливо малюнкових [31; 32; 34]. На особливу увагу заслуговують книги, в яких закладені концептуальні засади гуманізації службових взаємин у виші, особливо в системі “викладач – студент” [2; 3; 6; 8; 14]. Книги, подані на здобуття Державної премії України в номінації “Наукові досягнення в галузі освіти”, висвітлюють також регресивні вияви психіки, природу їх глибинного походження та шляхи корекції [4; 5; 19]. Представлені роботи торкаються суто проблеми фахової підготовки [18] та психічного вигорання [32].

Здобутки, які презентують посібники та монографії, постійно апробуються, чому сприяє:

а) функціонування Науково-дослідного центру глибинної психології (відкритий постановою Президії НАПН Україні (від 28.03.2006 р., наказ № 1-7/4-101) при Республіканському вищому навчальному закладі “Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта)), за ініціативи та підтримки ректора цього вишу, доктора

педагогічних наук, професора, академіка НАПН України О. В. Глузмана;

б) створення учбово-наукової лабораторії глибинної корекції (далі Лабораторію) при Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова (від 26 грудня 2011 р.), на базі Інституту педагогіки і психології (м. Київ), за активної участі його директора академіка НАПН України В. І. Бондаря. Центр (спільно з Лабораторією) двічі на рік проводить наукові сесії для дослідників, аспірантів і докторантів з різних проблем глибинно-психологічного пізнання цілісної психіки; Всеукраїнський семінар з проблем теорії та практики глибинного пізнання (з щорічною конкретизацією тематики), що засвідчують відповідні збірки статей, видані при НПУ імені М. П. Драгоманова.

З огляду на сказане, *важливо, щоб особистісна психокорекція набула статусу невід'ємного складника фахової підготовки психолога*. Можливість цього доводить проведення публічних занять з глибинної корекції у великій аудиторії (актова зала), що спирається на універсальність законів психічного. Завдяки цьому відбувається актуалізація роботи учасників глибинної корекції (майбутніх практичних психологів), яка здійснюється психологом з одним із учасників з екранізацією процесу. Така колективна робота актуалізується дієвістю механізмів інтроекції та проективної ідентифікації, перенесення, заміщення, проекції, ідентифікації.

Таким чином, десятирічна практика проведення АСПП у великій аудиторії надала впевненості в можливості реалізації глибинної корекції *у великих групах психокорекційної роботи студентів-психологів*, що розширює перспективи його втілення в практику вишівської підготовки майбутніх психологів. Емпіричний матеріал АСПП, який покладено в основу презентованого циклу робіт, отримано в процесі його апробації в Республіканському вищому навчальному закладі "Кримський гуманітарний університет" (м. Ялта); Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова; Національному авіаційному університеті (м. Київ); Таврійському національному університеті

імені В. І. Вернадського; Республіканському вищому навчальному закладі “Кримський інженерно-педагогічний університет” (м. Сімферополь); Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького; Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара; Державному вищому навчальному закладі “Державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ); Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка; Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини; з якими існують відповідні договори. Науково-практичні здобутки, що засвідчує цикл наукових праць колективу авторів багаторазово апробовано на міжнародних конгресах з психотерапії та всеукраїнських семінарах, які щорічно проводяться Науково-дослідним центром глибинної психології при Республіканському вищому навчальному закладі “Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта) та учбово-науковою лабораторією глибинної корекції при Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова.

Кількість основних публікацій, що характеризують вище представлену науково-практичну роботу, складає 205 найменувань, серед них 36 підручників, навчальних посібників, монографій.

ІЛЮСТРАЦІЇ ДО РУБРИКИ “ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ”

Авторські школи

Фото 1. Відкриття Центру глибинної психології.
Присутні Т.С. Яценко, З.С. Карпенко, Н.Л. Коломінський,
О.Г. Солодухова

Фото 2. Психоаналітична робота з використанням каменів
з протагоністом О.

Фото 3. Невербальна вправа «Самовираження»

Фото 4. Психоаналітична робота академіка НАПН України
Т.С. Яценко з протагоністом К. з використанням ліпки

Фото 5. Психоаналітична робота учасників Школи з використанням
іграшок у парах «психолог - протагоніст»

Фото 6. Психоаналітична робота Т.С. Яценко
в психокорекційній групі

Фото 7. Керівники малих психокорекційних груп, 2011 р.
Зліва направо: О.Г. Максименко, О.М. Усатенко, Т.С. Яценко,
Л.Я. Галушко, І.В. Євтушенко

Фото 8. Керівники малих психокорекційних груп, 2012 р.
Зліва направо: Л.Я. Галушко, О.Г. Максименко, Т.С. Яценко,
О.М. Полянничко, О.М. Усатенко, Д.С. Дроздова

Фото 9. Керівники малих психокорекційних груп, 2013 р.
Зліва направо: О.Г. Стасько, І.В. Євтушенко, О.М. Полянничко,
К.С. Бекетова, Т.С. Яценко, О. М.Усатенко, Л.Я. Галушко,
О.Г. Максименко

Виховні заходи з елементами впровадження АСПП

Фото 10. Презентація академгрупи

Фото 11. Психогімнастична вправа
“Змійка”

Фото 12. Психогімнастична вправа
“Самопрезентація”

Фото 13. Учасники конкурсу “Україночка”

Фото 14. Відмінники-студенти

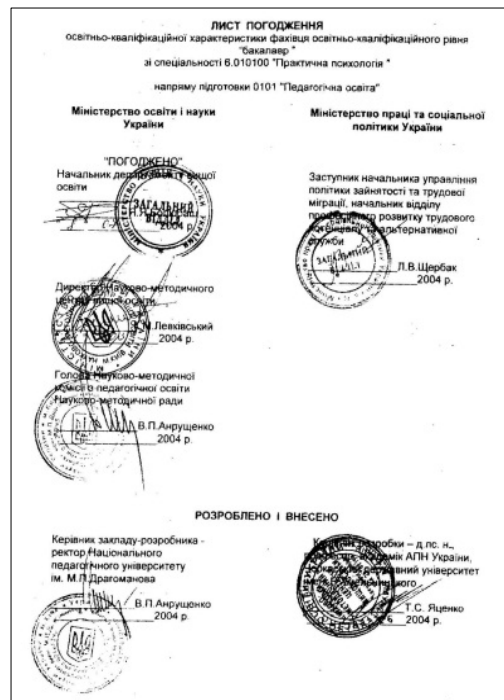
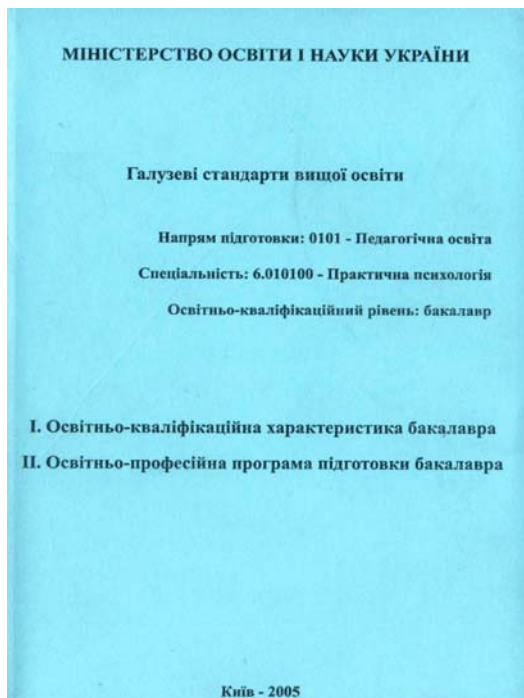
Фото 15. Захід “Міс психологічного факультету”

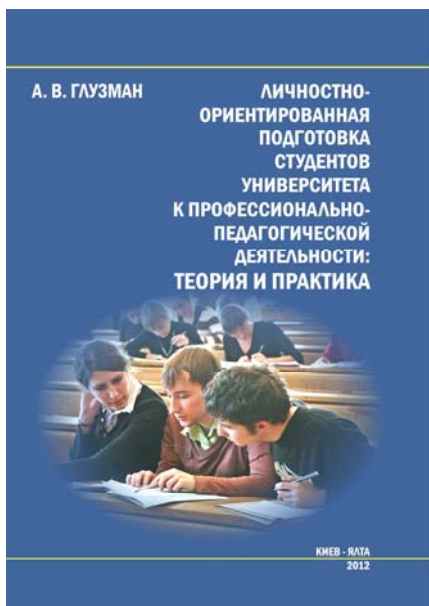
Фото 16. Конкурс “Лісова мавка”

7. АНОТАЦІЇ РОБІТ З ЦИКЛУ ПРАЦЬ “МЕТОДОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА”

Галузевий стандарт вищої освіти (розроблено під керівництвом Т.С. Яценко). Напрямок підготовки: 0101 – Педагогічна освіта. Спеціальність: 6.010100 – Практична психологія. Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр. – К. : Міністерство освіти і науки України, 2005. – 325 с.

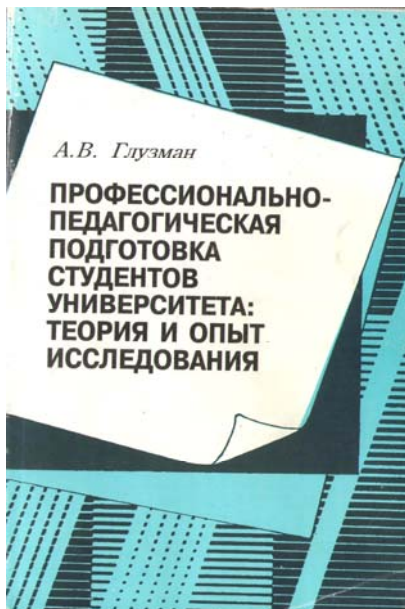

Теоретико-методологічні праці

Глузман А. В. *Личностно-ориентированная подготовка студентов университета к профессионально-педагогической деятельности: теория и практика.* – Киев – Ялта, 2012. – 272 с.

У монографії висвітлені методологічні, теоретичні та практичні питання особистісноорієнтованої підготовки студентів університетів. Представлено системний

аналіз підготовки педагогічних кадрів в університетах України та закордонних країнах. Розкрита сутність основних тенденцій педагогічної освіти в класичних університетах з їх орієнтацією на розвиток особистості фахівця. Тенденції розвитку вітчизняної і зарубіжної вищої педагогічно-професійної підготовки педагогів і психологів у системі вищої школи України лягли в основу цілісної концепції та практичної системи професійно-педагогічної освіти. Монографія призначена для викладачів вищих та середніх спеціальних навчальних закладів, наукових працівників, аспірантів, студентів університетів і педагогічних вишів.

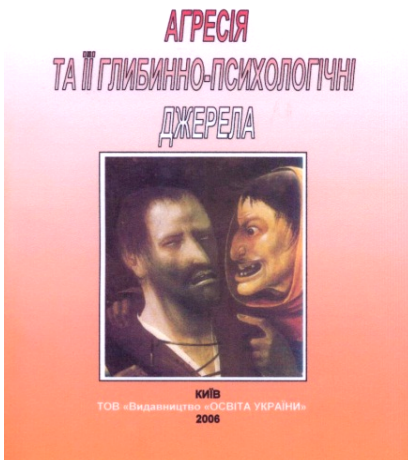

Глузман А.В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования / А.В. Глузман. – К. : Поисково-издательское агентство, 1998. – 252 с.

У монографії висвітлені історичні, методологічні, теоретичні та практичні питання професійно-педагогічної підготовки студентів університетів. Здійснено системно-історичний аналіз підготовки педагогічних кадрів в університетах України. Розглянуті основні положення реформи університетської освіти в закордонних країнах (США, Англія, Франція, Німеччина, Японія, Ізраїль). Розкрита сутність основних тенденцій педагогічної освіти в класичних університетах України, проведено їх експерту оцінку.

Узагальнені тенденції розвитку вітчизняної і зарубіжної університетської освіти лягли в основу цілісної концепції професійно-педагогічної підготовки студентів університету, реалізованої в експериментальній роботі. Монографія призначена для викладачів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, наукових працівників, аспірантів, студентів університетів і педагогічних вишів.

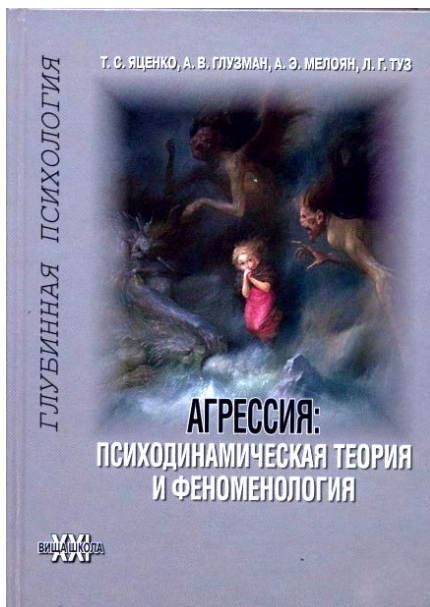
О.В. ГЛУЗМАН,
А.Е.МЕЛОЯН, Л.Г.ТУЗ

Глузман О.В. *Агресія та її глибинно-психологічні джерела* /О.В. Глузман (та інші): навч. посіб. – К. : ТОВ “Видавництво “Освіта України”, 2006. – 256 с.

Гриф МОНУ від 16.01.2006 № 14/18.2-57

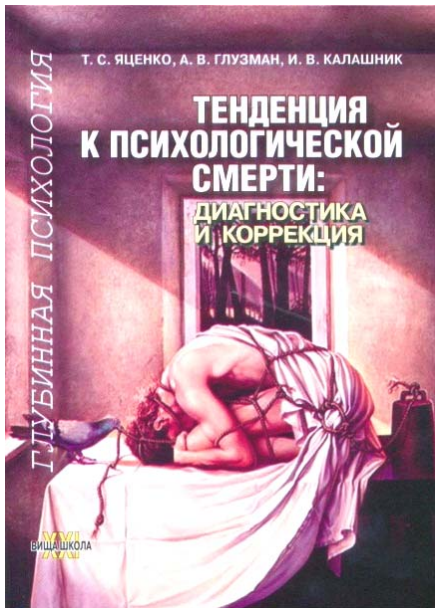
Навчальний посібник підготовлений у відповідності з одним із розділів навчального курсу “Основи психокорекції”. У книзі висвітлюються малодосліджені у психологічній науці і практиці питання глибиннопсихологічних витоків агресії. Посібник вміщує як теоретичні аспекти проблеми агресії, так і практичні розробки, що включають окремі методики глибинно-психологічного пізнання психіки суб’єкта. Робота може бути корисною для викладачів практичної психології, студентів психологічних факультетів, аспірантів, практикуючих психологів і педагогів, а також для усіх, хто цікавиться проблемами глибинної психології.

Яценко Т.С., Глузман А.В. *Глубинная психология. Агрессия: психодинамическая теория и феноменология: [Монография] / Т.С. Яценко, А.В. Глузман (и другие); Под ред. Т.С. Яценко. – К. : ВИЩА ШКОЛА – XXI, 2010. – 271 с.*

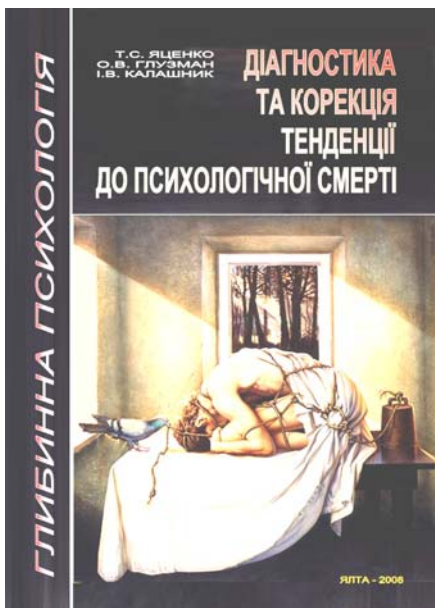
Монографія написана в ракурсі психодинамічної теорії. Дослідницькі висновки побудовані на емпіричному матеріалі глибинної психокорекції, одержаному в процесі активного соціально-психологічного навчання. Висвітлено недостатньо досліджені в психологічній науці та практиці питання глибинно-психологічних джерел агресії. Подані в теоретичному і феноменологічному аспектах наукові проблеми агресії відбилися у практичних розробках, що містять оригінальні

методики глибокого пізнання психіки суб'єкта. Посібник також видано українською мовою.

Яценко Т.С., Глузман А.В. Глубинная психология. Тенденция к психологической смерти: диагностика и коррекция (на рус. языке) / Т.С. Яценко, А.В. Глузман, И.В. Калашник; Под ред. Т.С. Яценко. – К. : ВИЦА ШКОЛА – XXI, 2010. – 231 с.

Посібник відбиває психодинамічну методологію діагностико-корекційної роботи психолога, спрямовану на нівелювання деструктивних тенденцій психіки, які синтезовано виявляються у тенденції до психологічної смерті. Посібник сприяє цілеспрямованішому здійсненню особистісної корекції майбутніх психологів-практиків та розширює розуміння інструментально-методичних основ вияву тенденції до психологічної смерті в релігійних уподобаннях особи, у виявах тероризму, агресії, суїцидальних нахилах, депресії, руйнуванні взаємин із людьми та предметним світом загалом. Універсальність цієї тенденції засвідчують художні полотна, літературна та народна пісенна творчість, які наводяться в підручнику.

Посібник спрямований на вдосконалення професіоналізму психологів-практиків, їх здібностей розкриття глибоких витоків цілісної психіки у взаємозв'язках сфер свідомого та несвідомого; на опанування майбутніми психологами засад глибокої психології, процесуальної діагностики та корекції внутрішніх суперечностей психіки суб'єкта, які деструктують поведінку, що має вияв у

тенденції до психологічної смерті. Посібник також видано українською мовою.

Концептуальні основи психодинамічного підходу

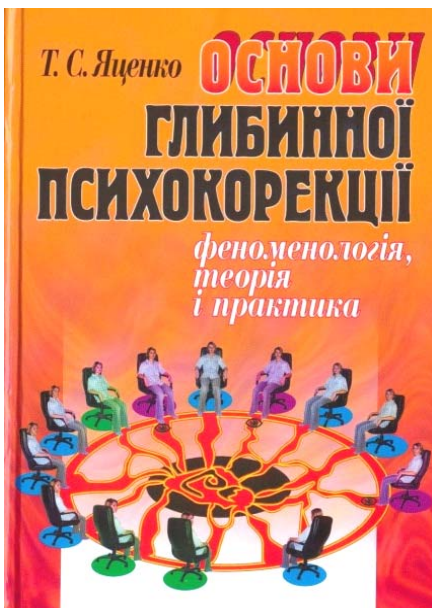

Яценко Т.С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції / Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко, І.В. Євтушенко, І.М. Сергієнко, І.В. Калашник, Т.В. Богдан: Підготовка психолога-практика: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2008. – 342 с.

Гриф МОНУ від 26.07.07 № 1.4/18-Г-1330

У посібнику висвітлено концептуальні засади практичної психології й теоретичні основи глибинно-психологічної корекції особистості психолога-практика; висвітлено передумови та труднощі її ефективного здійснення в процесі групової роботи за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН), розробленого академіком АПН України Т.С.Яценко; подано поєднання психокорекції та виховних заходів у підготовці майбутніх психологів-практиків. Продemonстровано новий погляд на феномен психічного у його

статичних і динамічних характеристиках в аспекті взаємозв'язків глибинних механізмів. Посібник відбиває аналітико-синтетичний аналіз проблеми та узагальнені результати емпіричного матеріалу.

Яценко Т.С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика / Т.С. Яценко – Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с.

Гриф МОНУ від 21.06.06 № 14/18.2-1397

Розкрито теорію глибинної психокорекції за методом активного соціально-психологічного навчання (АСПН), що проілюстровано феноменологією психокорекційного процесу. Висвітлено прикладні аспекти застосування АСПН у школі, в роботі з підлітками і вчителями, а також – батьками. Подано методики роботи з предметними моделями (іграшками), казками, семантикою висловлювань.

Яценко Т.С. *Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання / Т.С. Яценко. – Навч. посіб. – К. : Вища школа, 2004. – 679 с.*

Гриф МОНУ від 15.07.02 № 14/18. 2-1504

У посібнику висвітлено теоретичні й методичні передумови групової психокорекції шляхом активного соціально-психологічного навчання (АСПН). Подано зразок занять цілісного курсу АСПН із системою методик (спонтанна дискусія, психодрама, рольова гра, психомалюнок та ін.). Емпіричний матеріал, вміщений у посібнику, дає змогу докладно репрезентувати групову психокорекційну роботу з окремими методичними прийомами, що сприятиме опануванню процесом особистісного пізнання та пізнання іншої людини.

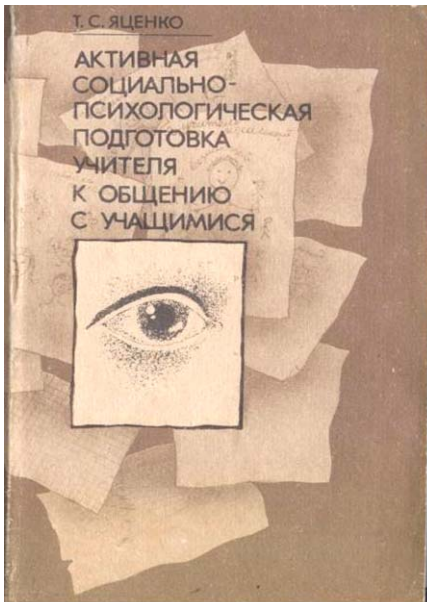
Цей посібник отримав диплом переможця конкурсу навчально-методичних посібників АПН України 2005 року.

Яценко Т.С. *Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посіб. / Т.С. Яценко. – К. : Либідь, 1996. – 264 с.*

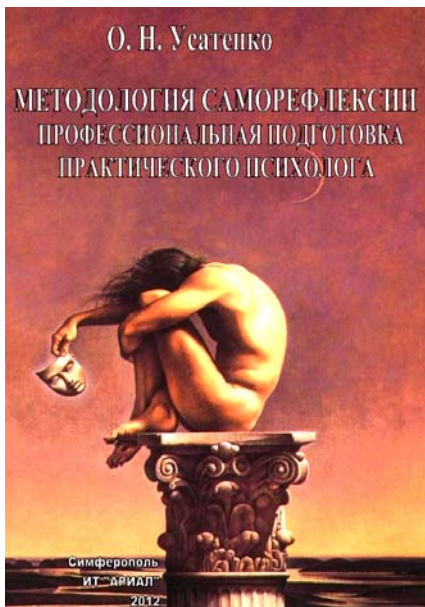
У посібнику висвітлено теоретичні

основи, організаційні принципи й методи групової психокорекції, загальні тенденції захисної поведінки на макро-, мезо- та мікрорівнях, що об'єктивуються на емпіричному матеріалі комплексу тематичних психомалюнків.

Яценко Т.С. *Активна соціально-психологічна підготовка вчителя до спілкування з учнями: Кн. для вчителя. – К. : Освіта, 1993. – 208 с.*

У посібнику подано оригінальну методику психолого-педагогічного тренінгу, спрямованого на допомогу вчителя, на створення сприятливого мікроклімату у взаєминах з учнями. Розкрито методику проведення рольової гри, аналізу проблемних ситуацій, психодраматичних прийомів. Книгу ілюстровано психомалюнками учителів, що відбивають характер взаємин в системі “вчитель - учень”.

Усатенко О. Н. *Методология саморефлексии: профессиональная подготовка практического психолога. – Симферополь : Ариал, 2012. – 256 с.*

У монографії розкрито психодинамічні засади розвитку саморефлексії майбутніх практичних психологів у процесі фахової підготовки. Висвітлено прийоми глибинної корекції, що сприяють формуванню професійної майстерності. Особливу увагу приділено прийомам фахової підготовки інтровізії та супервізії. Зміст монографії відбито у посібнику з темою: “Розвиток саморефлексії майбутніх практичних психологів”, який є переможцем конкурсу навчально-методичних посібників АР Крим в 2013 р.

**Посібники Авторських шкіл академіка НАПН України
Т.С. Яценко; укладач О.В. Глузман (підготовка стенографічних
матеріалів й опрацювання аудіо- та відеозаписів – О.М. Усатенко)**

Публікація посібників санкціонована Грифом МОНУ України
від 12.12.07 № 1.4/18-Г-2199.

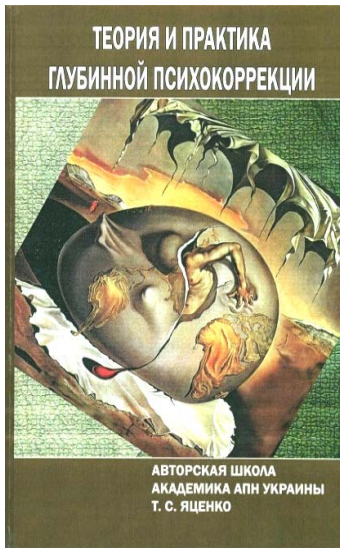

Фото 18

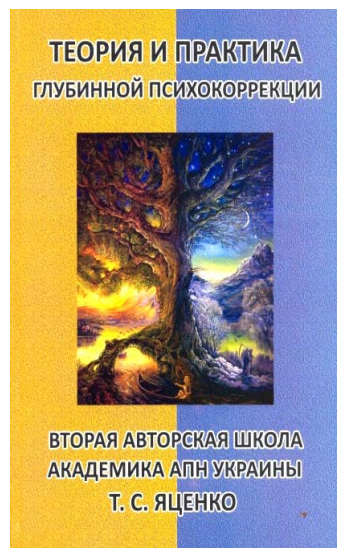

Фото 19

Фото 20

Фото 18. *Теория и практика глубинной психокоррекции: Первая авторская школа академика АПН Украины Т.С. Яценко / Сост.: А.В. Глузман и др.) / Под ред. академика Т.С. Яценко. – Донецк : ДИПуП, 2008. – 268 с.*

Фото 19. *Теория и практика глубинной психокоррекции: Вторая авторская школа академика АПН Украины Т.С. Яценко / Сост.: А.В. Глузман (и др.) / Под ред. академика Т.С. Яценко. – Ялта : РИО КГУ, 2009. – 221 с.*

Фото 20. *Теория и практика глубинной психокоррекции: Третья авторская школа академика НАПН Украины Т.С. Яценко / Сост.: А.В. Глузман (и др.) / Под ред. Т.С. Яценко. – Ялта : РИО КГУ, 2010. – 200 с.*

Фото 21. *Теория и практика глубинной психокоррекции: Четвертая и Пятая авторские школы академика НАПН Украины*

Т.С. Яценко / Сост.: Андрущенко В.П., Глузман А. В. (и др.) / Под ред. Т.С. Яценко. – Изд-во НПУ имени М.П. Драгоманова, 2011. – 261 с.

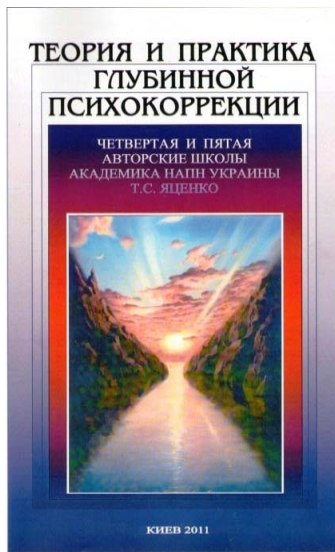

Фото 21

Фото 22

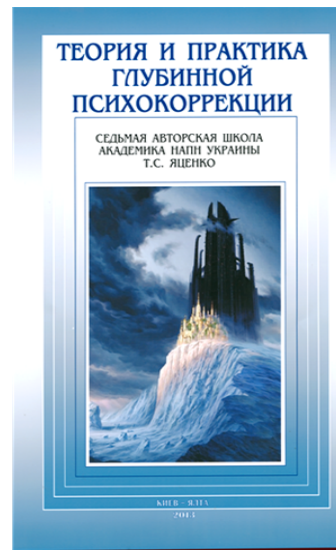

Фото 23

Фото 22. Теория и практика глубинной психокоррекции: Шестая авторская школа академика НАПН Украины Т.С. Яценко / Сост. В.П. Андрущенко, А.В. Глузман. – К. : Изд-во НПУ имени М.П. Драгоманова, 2012. – 226 с

Фото 23. Теория и практика глубинной психокоррекции: Седьмая авторская школа академика НАПН Украины Т.С. Яценко / Сост. В.П. Андрущенко, А.В. Глузман / Под ред. академика Т.С. Яценко. – К. : Изд-во НПУ имени М.П. Драгоманова, 2013. – 236 с.

Прикладні аспекти психодинамічної теорії

Яценко Т.С. Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика [на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків]. A drawing in psychocorrecting activity of practical psychologist [on the material from thematic drawings set psychoanalysis] (укр., англ.) / Т. С. Яценко (та інші). – Черкаси : Брама, 2003. – 216 с.

У посібнику подано деякі теоретичні засади методу активного соціально-психологічного навчання, який використовується в курсі психокорекції, та описано частково його методику психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків з метою діагностики глибинно-психологічних характеристик психіки суб'єкта. Подано зразки психоаналізу комплексу тематичних малюнків. Текст у посібнику синхронно подається українською і англійською мовами, що сприятиме ефективному навчанню студентів психолінгвістичних факультетів.

Яценко Т.С. *Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубинно-психологический аспект) / Т.С. Яценко (и др.) – М. : СИП РИА, 2000. – 193 с.*

У монографії подано варіант глибинно-психологічної діагностико-психокорекційної роботи з майбутніми психологами-практиками з допомогою психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків як однієї з нових методик активного соціально-психологічного навчання.

Яценко Т.С. *Психология поэзии в рисунке / Т.С. Яценко (та інші). – К. : Педагогічна преса, 2006. – 80 с.*

У посібнику подано психоаналітичний погляд на глибинно-психологічні витoki художньої поетичної творчості. Глибинно-психологічний аналіз включає в себе репродукції картин Д. Уральської, тексти і вірші до них, а також об'єктивує неусвідомлені мотиви глибинного походження, що впливають на зміст творчості.

Праця вирізняється тим, що психоаналітичне дослідження вибудовується на процесуальній діагностиці та ексклюзивному діалозі з автором, а не на ретроспективному аналізі біографічних даних і художньому матеріалі.

Яценко Т.С. *Арт-терапевтичні технології в роботі психолога / Т.С. Яценко (та інші). – К. : Марич, 2009. – 68 с. – Серія: Психологічний інструментарій.*

У посібнику подано психоаналітичний погляд на можливості використання арт-терапевтичних технік у роботі практичного психолога. Арт-терапевтичні техніки реалізуються в методі активного соціально-психологічного навчання. Може бути корисним для всіх, хто цікавиться психокорекцією, психологією творчості, гли-

бинною психологією та інструментальними аспектами її науково-практичного дослідження.

Яценко Т.С. *Психокорекція засобами малюнку / Т.С. Яценко (та інші). – К. : Марич, 2009. – 59 с. – Серія: Бібліотечка соціального працівника.*

У посібнику подано теоретичні засади методу активного соціально-психологічного навчання, яке використовується у курсі психокорекції, та описано частково його методику психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків з метою діагностики глибинно-психологічних характеристик психіки суб'єкта.

Яценко Т.С. *Релігійна віра в світлі глибинної психокорекції / Т.С. Яценко (та інші). – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 305 с.*

У посібнику висвітлено теоретико-практичні основи розуміння релігійної віри, доводиться її значущість та сила впливу на поведінку. Розкриваються глибинні витoki релігійної віри, як і віри загалом, що є специфічним станом людини, а також, інтеграційні аспекти віри як форми психологічного захисту.

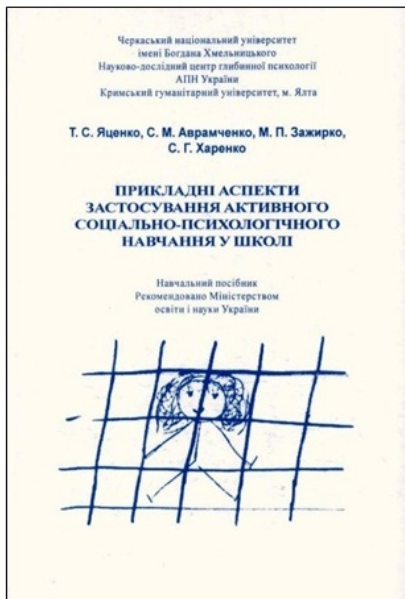
Наведено переваги світської віри, що каталізує вольову регуляцію діяльності особистості. В основній частині посібника викладено теоретико-практичні засади дослідження релігійної віри та її ролі у процесі глибинної психокорекції; у додатках подано стенографічний матеріал глибинного пізнання психіки; додається також диск з альбомом кольорових ілюстрацій. Посібник відповідає навчально-нормативному курсу “Психологія релігії” і може використовуватися на факультативних заняттях.

Яценко Т.С. *Активне соціально-психологічне навчання у системі освіти / Т.С. Яценко (та інші): монографія. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2010. – 292 с.*

У монографії подано результати дослідження особливостей використання методу АСПН у школі з метою оптимізації взаємин старших підлітків та юнаків у системі “учень – учитель (вихователь), одноліток, батьки”. Робота репрезентує новітні методологічні здобутки в галузі практичної психології.

Розкрито специфіку застосування групової психокорекції до різних вікових категорій учасників АСПН, включаючи батьків.

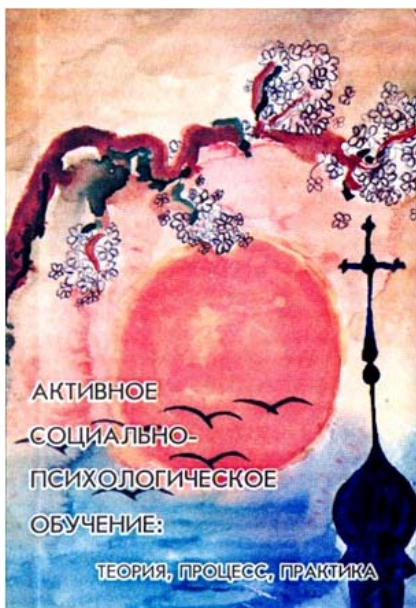

Яценко Т.С. Прикладні аспекти застосування активного соціально-психологічного навчання у школі: Навчальний посібник. / Т.С. Яценко (та інші). – Черкаси, 2006. – 112 с.

Гриф МОНУ від 29.06.05 № 14/18. 2-1487

У посібнику висвітлено теоретичні засади та провідні принципи функціонування групи активного соціально-психологічного навчання в системі шкільної

освіти. Розкрито специфіку застосування групової психокорекції до різних вікових категорій учасників (учні, вчителі, батьки).

Яценко Т.С. Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика / Т.С. Яценко (та інші): Навч. посіб. – Хмельницький: Вид-во НАПВУ; М.: Издательство СИП РИА, 2002. – 792 с.

Гриф МОНУ від 31.01.02 № 14/182-224

У посібнику подані теоретичні та методичні основи організації групової психокорекції за методом активного соціально-психологічного навчання. Емпіричний матеріал вміщує стенограму двотижневої

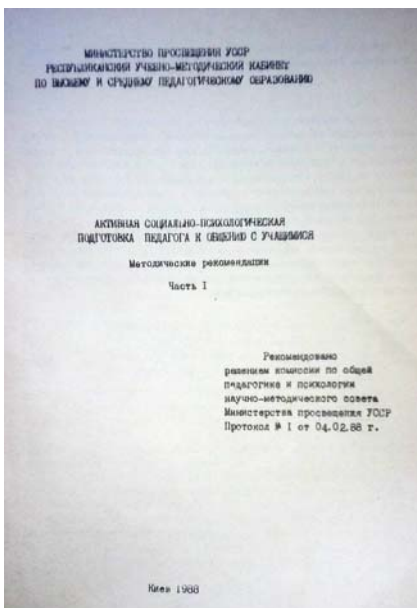
психокорекційної групи.

Яценко Т. С. Методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика. Навчально-методичний посібник / Т. С. Яценко (та інші). – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 342 с.

Гриф МОНУ від 15.01.07 № 1.4/18-Г-64

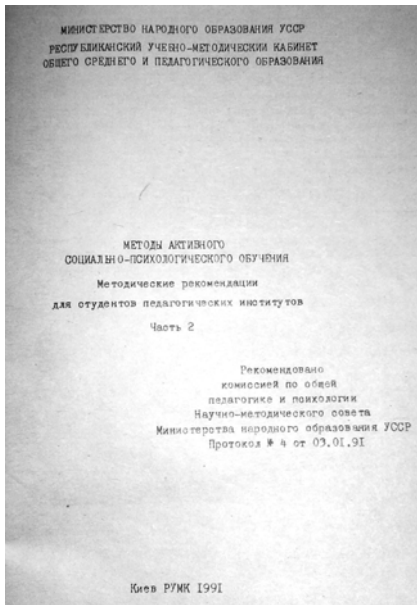
У посібнику висвітлено методологічні засади практичної психології і теоретичні основи глибинно-психологічної корекції особистості психолога-практика; висвітлено передумови та труднощі її ефективного здійснення в процесі групової роботи за методом активного соціально-психологічного навчання.

Активная социально-психологическая подготовка педагога к общению с учащимися: Метод. рекомендации для студентов педагогических институтов Ч. 1 / Сост. Т.С. Яценко. – К.: Республиканский учебно-методический кабинет по высшему и среднему педагогическому образованию, 1988. – 40 с.

У роботі викладені загальні вимоги до методичної організації активного соціально-психологічного навчання, орієнтованого на підготовку педагога до спілкування з учнями. Цей метод може успішно застосовуватися не лише в процесі вишівської підготовки педагога, але й в перепідготовці викладачів та вчителів з метою оптимізації їх здатності до професійно-педагогічного спілкування зі студентами й учнями. Методичні рекомендації не охоплюють всебічну і повну розробку всіх аспектів АСПН, знання яких необхідне для оволодіння його методикою, тим не менше можуть бути корисні всім, хто цікавиться питаннями соціально-психологічного тренінгу, рольовими і діловими іграми, так як висвітлюють методичні засади, спільні для всіх

різновидів активних методів. Методичні рекомендації затверджені комісією з загальної педагогіки та психології Науково-методичної ради Міністерства освіти УРСР (протокол № 1 від 04.02.88 р.).

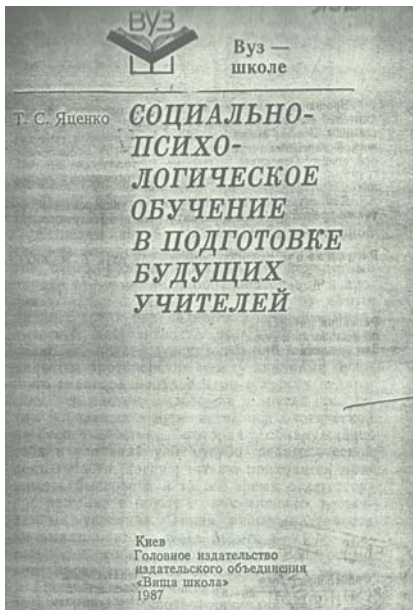

Методы активного социально-психологического обучения : Метод. рекомендации для студентов педагогических институтов Ч. 2 / Сост. Т.С. Яценко. – К. : Республиканский учебно-методический кабинет по высшему и среднему педагогическому образованию, 1991. – 56 с.

Рекомендації з використання методів активного соціально-психологічного навчання (АСПН) є продовженням першої частини, виданої у 1988 році, де викладено загальні вимоги до організації подібної психокорекційної роботи. Методи АСПН мають широку сферу застосування та можуть бути використані в підготовці педагогів та представників інших професій, які передбачають опанування засобами впливу на людину – це психотерапевти, шкільні психологи, керівників різних рівнів.

Частина 2 методичних рекомендацій з АСПН презентує різні методи психокорекції: спонтанна дискусія, психодрама, рольова гра, психомалюнок, а також вправи, призначені не лише для групової роботи, а й педагогічно орієнтовані. Ці методи є автономними і можуть бути використані самостійно. Методичні рекомендації представляють інтерес для всіх, хто займається практичною психологією.

Методичні рекомендації затверджені рішенням комісії з загальної педагогіки та психології Науково-методичної ради Міністерства народної освіти УРСР (протокол № 4 від 03.01.91 р.).

Яценко Т.С. Социально-психологическое обучение в подготовке будущих учителей. — К. : Вища школа, 1987. — 112 с.

Брошура присвячена проблемі підготовки майбутніх вчителів до професійно грамотного спілкування з оточуючими. особливу увагу приділено взаємозв'язку теоретичної підготовки з практичною роботою в сучасній школі. Висвітлені засадничі методичні прийоми групового навчання студентів педагогічному

спілкуванню.

Для студентів педінститутів і університетів, а також викладачів і вихователів профтехзакладів.

Яценко Т. Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання / Т. Яценко (та інші). (В 3-х ч.) — К. : Главник, 2008. (серія "бібліотечка соціального працівника") (загальний обсяг 10 др. арк., 240 стор.).

У посібнику розкрито феномен психічного вигорання психолога і обґрунтовано необхідність глибинно-психологічної корекції особистості психолога-практика з метою попередження професійного вигорання. Висвітлено передумови

групової роботи за методом АСПН, продемонстровано поєднання психокорекції та виховних заходів у підготовці майбутніх психологів-практиків, подано новий погляд на феномен психічного вигорання в аспекті його взаємозв'язку з внутрішньою суперечливістю психіки, особистісною проблематикою суб'єкта.

Глузман О.В., Яценко Т.С., Усатенко О.М. *Корекційно-виховні заходи у системі підготовки практичних психологів.* – Ялта : РВВ КГУ, 2012 – 86 с.

У посібнику обґрунтовується єдність особистісної й професійної підготовки та виховної роботи зі студентами – майбутніми практичними психологами. Методичний посібник містить програму та матеріали корекційно-виховних заходів, що використовуються в процесі фахової підготовки практичних психологів у вишах. Апробація

здійснювалася у Республіканському вищому навчальному закладі “Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта); Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова; Національному авіаційному університеті (м. Київ); Таврійському національному університеті імені В. І. Вернадського; Республіканському вищому навчальному закладі “Кримський інженерно-педагогічний університет” (м. Сімферополь); Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького; Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара; Державному вищому навчальному закладі “Державний педагогічний університет” (м. Слов’янськ); Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка; Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Видання адресовано викладачам, аспірантам, студентам психологічних факультетів, а також усім, хто цікавиться практичною психологією.

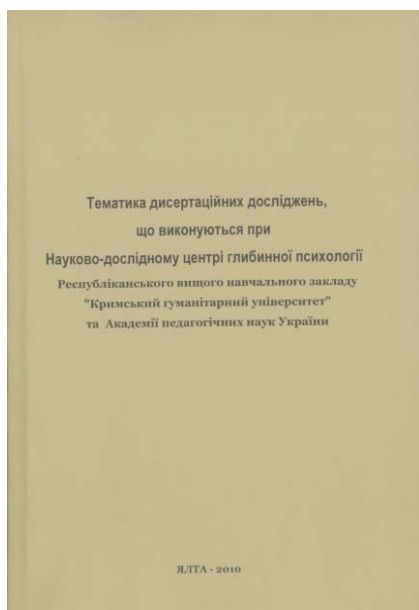
Яценко Т.С., Глузман О.В., Усатенко О.М. *Фахове вступне випробування зі спеціальностей “Психологія”, “Практична*

психологія” / Т.С. Яценко, О.В. Глузман, О.М. Усатенко (та інші). – Навч. посіб. – Черкаси – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 128 с.

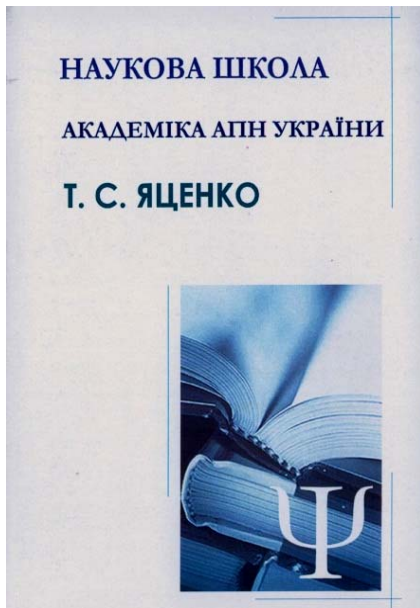
Гриф МОНУ від 12.12.07 № 1.4/18-Г-2200

Посібник містить матеріал, що відповідає завданням і змісту вступного випробування з психології. Враховано позитивний досвід проведення фахового вступного випробування абітурієнтів (усна форма) зі спеціальностей “Психологія”, “Практична психологія” упродовж семи років. Посібник вміщує матеріали як для абітурієнтів, так і для викладачів, що асимілюють досвід групової психокорекції. Роботу адаптовано до вікових особливостей абітурієнтів та апробовано при Науково-дослідному центрі глибинної психології НАПН України та Республіканського вищого навчального закладу “Кримський гуманітарний університет” (м. Ялта). У посібнику подано відповідні ілюстрації, за якими проводиться діагностична співбесіда з абітурієнтами та реалізується програма їх профорієнтаційної (підготовчої) підготовки.

Яценко Т.С., Усатенко О.М. Тематика дисертаційних досліджень з проблем глибинної корекції, виконаних при Науково-дослідному центрі глибинної психології Республіканському вищому навчальному закладі “Кримський гуманітарний університет” та Академії педагогічних наук України / Т.С. Яценко, О.М. Усатенко (та інші). – Ялта : РВНЗ КГУ, 2010. – 120 с.

У виданні подано тематику дисертаційних досліджень здобувачів та співробітників Центру, список публікацій представників наукової школи академіка Т. С. Яценко, короткі анотації дисертацій та структуру напрямів досліджень у межах наукової школи.

Усатенко О.М. Наукова школа академіка НАПН України Т.С. Яценко / О.М. Усатенко (та інші). – Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2010. – 243 с.

Книга репрезентує здобутки академіка НАПН України Т. С. Яценко та її послідовників.

Видання адресоване фахівцям-психологам, аспірантам, студентам психологічних факультетів, усім учасникам груп АСПН та психологам, що цікавляться психоаналітичним напрямом.

8. БІБЛІОГРАФІЯ ЦИКЛУ ПРАЦЬ З ТЕМИ: “МЕТОДОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА”

1. Галузевий стандарт вищої освіти (керівник Т.С. Яценко). Напрямок підготовки: 0101 – Педагогічна освіта. Спеціальність: 6.010100 – Практична психологія. Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр. – К. : Міністерство освіти і науки України, 2005. – 325 с.

Теоретико-методологічні праці

2. Глузман А.В. Личностно-ориентированная подготовка студентов университета к профессионально-педагогической деятельности: теория и практика. – Киев – Ялта, 2012. – 272 с.

3. Глузман А.В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университета: теория и опыт исследования / А.В. Глузман. – К. : Поисково-издательское агентство, 1998. – 252 с.

4. Глузман О.В. Агресія та її глибинно-психологічні джерела / О. В. Глузман (та інші): навч. посіб. – К. : ТОВ “Видавництво “Освіта України”, 2006. – 256 с. **Гриф МОНУ від 16.01.2006 № 14/18.2-57**

5. Яценко Т.С., Глузман А.В. Глубинная психология. Агрессия: психодинамическая теория и феноменология: [Монография] / Т.С. Яценко, А.В. Глузман (и другие); Под ред. Т.С. Яценко. – К. : ВИЩА ШКОЛА – XXI, 2010. – 271 с.

6. Яценко Т.С., Глузман А.В. Глубинная психология. Тенденция к психологической смерти: диагностика и коррекция / Т.С. Яценко, А.В. Глузман, И.В. Калашник; Под ред. Т.С. Яценко. – К. : ВИЩА ШКОЛА – XXI, 2010. – 231 с.

Концептуальні основи психодинамічного підходу

7. Яценко Т.С. Концептуальні засади і методика глибинної психокорекції / Т.С. Яценко, Б.Б. Іваненко, С.М. Аврамченко, І.В. Євтушенко, І.М. Сергієнко, І.В. Калашник, Т.В. Богдан:

Підготовка психолога-практика: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2008. – 342 с. **Гриф МОНУ від 26.07.07 № 1.4/18-Г-1330**

8. **Яценко Т.С.** Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика / Т.С. Яценко – Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2006. – 382 с. **Гриф МОНУ від 21.06.06 № 14/18.2-1397**

9. **Яценко Т.С.** Теорія і практика групової психокорекції: Активне соціально-психологічне навчання / Т.С. Яценко. – Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 679 с. **Гриф МОНУ від 15.07.02 № 14/18. 2-1504**

10. **Яценко Т.С.** Психологічні основи групової психокорекції: Навч. посіб. / Т.С. Яценко. – К.: Либідь, 1996. – 264 с.

11. **Яценко Т.С.** Активна соціально-психологічна підготовка вчителя до спілкування з учнями: Кн. для вчителя. – К.: Освіта, 1993. – 208 с.

12. **Усатенко О.Н.** Методология саморефлексии: профессиональная подготовка практического психолога. – Симферополь : Ариал, 2012. – 256 с.

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОДИНАМІЧНОЇ ТЕОРІЇ

Посібники “Авторських шкіл академіка НАПН України Т.С. Яценко” (Укладач О.В. Глузман, підготовка стенографічних матеріалів й опрацювання аудіо- та відеозаписів – О.М. Усатенко)

13. Теория и практика глубинной психокоррекции: Первая авторская школа академика АПН Украины Т.С. Яценко / Сост.: А.В. Глузман и др.) / Под ред. академика Т.С. Яценко. – Донецк :ДИПиП, 2008. – 268 с.

14. Теория и практика глубинной психокоррекции: Вторая авторская школа академика АПН Украины Т.С. Яценко / Сост.: А.В. Глузман (и др.) / Под ред. академика Т.С. Яценко. – Ялта : РИО КГУ, 2009. – 221 с.

15. Теория и практика глубинной психокоррекции: Третья авторская школа академика НАПН Украины Т.С. Яценко / Сост.: А.В. Глузман (и др.) / Под ред. Т.С. Яценко. – Ялта : РИО КГУ, 2010. – 200 с.

16. Теория и практика глубинной психокоррекции: Четвертая и Пятая авторские школы академика НАПН Украины Т.С. Яценко / Сост.: Андрущенко В.П., Глузман А.В. (и др.) / Под ред. Т.С. Яценко. – Изд-во НПУ имени М.П. Драгоманова, 2011. – 261 с.

17. Теория и практика глубинной психокоррекции: Шестая авторская школа академика НАПН Украины Т.С. Яценко / Сост. В.П. Андрущенко, А.В. Глузман. – К. : Изд-во НПУ имени М.П. Драгоманова, 2012. – 226 с.

18. Теория и практика глубинной психокоррекции: Седьмая авторская школа академика НАПН Украины Т.С. Яценко / Сост. В.П. Андрущенко, А.В. Глузман / Под ред. академика Т.С. Яценко. – К. : Изд-во НПУ имени М.П. Драгоманова, 2013. – 236 с.

Прикладні аспекти з окремих проблем використання глибинної психокорекції у вузах

19. **Яценко Т.С.** Малюнок у психокорекційній роботі психолога-практика [на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних малюнків] A drawing in psychocorrecting activity of practical psychologist [on the material from thematic drawings set psychoanalysis] (укр., англ.) / Т.С. Яценко (та інші). – Черкаси : Брама, 2003. – 216 с.

20. **Яценко Т.С.** Психоаналитическая интерпретация комплекса тематических психорисунков (глубинно-психологический аспект) / Т.С. Яценко (и др.) – М. : СИП РИА, 2000. – 193 с.

21. **Яценко Т.С.** Психология поэзии в рисунке / Т.С. Яценко (та інші). – К. : Педагогічна преса, 2006. – 80 с.

22. **Яценко Т.С.** Арт-терапевтичні технології в роботі психолога / Т.С. Яценко (та інші). – К. : Марич, 2009. – 68 с. – Серія: Психологічний інструментарій.

23. **Яценко Т.С.** Психокорекція засобами малюнку / Т.С. Яценко (та інші). – К. : Марич, 2009. – 59 с. – Серія: Бібліотечка соціального працівника.

24. **Яценко Т.С.** Релігійна віра в світлі глибинної психокорекції / Т.С. Яценко (та інші). – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2013. – 305 с.

25. **Яценко Т.С.** Активне соціально-психологічне навчання у системі освіти / Т.С. Яценко (та інші): монографія. – Черкаси : Видавець Чабаненко Ю.А., 2010. – 292 с.

26. **Яценко Т.С.** Прикладні аспекти застосування активного соціально-психологічного навчання у школі: Навчальний посібник. / Т.С. Яценко (та інші). – Черкаси, 2006. – 112 с. **Гриф МОНУ від 29.06.05 № 14/18. 2-1487**

27. **Яценко Т.С.** Методика глибинної психокорекції: підготовка психолога-практика. Навчально-методичний посібник / Т.С. Яценко (та інші). – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 342 с. **Гриф МОНУ від 15.01.07 № 1.4/18-Г-64**

28. **Яценко Т.С.** Активное социально-психологическое обучение: теория, процесс, практика / Т.С. Яценко (та інші): Навч. посіб. – Хмельницький : Вид-во НАПВУ; М. : Издательство СИП РИА, 2002. – 792 с. **Гриф МОНУ від 31.01.02 № 14/182-224**

29. Активная социально-психологическая подготовка педагога к общению с учащимися: Метод. рекомендации для студентов педагогических институтов. Ч. 1 / **Сост. Т.С. Яценко.** – К. : Республиканский учебно-методический кабинет по высшему и среднему педагогическому образованию, 1988. – 40 с.

30. Методы активного социально-психологического обучения : Метод. рекомендации для студентов педагогических институтов Ч. 2 / **Сост. Т.С. Яценко.** – К. : Республиканский учебно-методический кабинет по высшему и среднему педагогическому образованию, 1991. – 56 с.

31. **Яценко Т.С.** Социально-психологическое обучение в подготовке будущих учителей. – К. : Вища школа, 1987. – 112 с.

32. **Яценко Т.** Глибинна психокорекція та упередження психічного вигорання / Т. Яценко (та інші). (В 3-х ч.) – К. : Главник, 2008. (серія “бібліотечка соціального працівника”) (загальний обсяг 10 др. арк., 240 стор.).

33. **Глузман О.В., Яценко Т.С., Усатенко О.М.** Корекційно-виховні заходи у системі підготовки практичного психолога. – Ялта : РВВ КГУ, 2012 – 86 с.

34. **Яценко Т.С., Глузман О.В., Усатенко О.М.** Фахове вступне випробування зі спеціальностей “Психологія”, “Практична психологія” / Т.С. Яценко, О.В. Глузман, О.М. Усатенко (та інші). – Навч. посіб. – Черкаси – Ялта : РВВ КГУ, 2008. – 128 с. **Гриф МОНУ від 12.12.07 № 1.4/18-Г-2200**

35. **Яценко Т.С., Усатенко О.М.** Тематика дисертаційних досліджень, виконаних при Науково-дослідному центрі глибинної психології Республіканському вищому навчальному закладі “Кримський гуманітарний університет” та Академії педагогічних наук України / Т.С. Яценко, О.М. Усатенко (та інші). – Ялта : РВВ КГУ, 2010. – 120 с.

36. **Усатенко О.М.** Наукова школа академіка НАПН України Т.С. Яценко / О.М. Усатенко (та інші). – Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2010. – 243 с.

Дисертації, що захищено з окремих прикладних проблем глибинної психології

37. Солодухова О.Г. Психологія становлення особистості молодого вчителя в процесі професійної адаптації : автореферат дис. ... док. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.Г. Солодухова. – К., 1997. – 39 с.

38. Зажирко М.П. Глибинно-психологічні передумови активізації процесу спілкування (акмеологічний підхід) : автореферат дис. ...

канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М. П. Зажирко. – К., 1998. – 17 с.

39. Коновальчук В.І. Психологічний зміст механізму заміщення та його врахування у процесі підготовки психологів-практиків : дис. ... канд. псих. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В.І. Коновальчук / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1998. – 191 с.

40. Мошенська Л.В. Діагностичні можливості комплексу тематичних психомалюнків у дослідженні глибинних аспектів психіки : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.В. Мошенська / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 1998. – 19 с.

41. Теслюк П.В. Полівалентність змісту символіки тематичних психомалюнків (на матеріалі професійної підготовки психологів-практиків) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / П.В. Теслюк. – К., 2000. – 20 с.

42. Біла О.Г. Психокорекційні можливості методу активного соціально-психологічного навчання (на матеріалі підготовки психологів-практиків) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.Г. Біла. – К., 2002. – 19 с.

43. Коновалова О.А. Глибинно-психологічне пізнання феномену експектацій методом активного соціально-психологічного навчання : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.А. Коновалова. – К., 2002. – 18 с.

44. Аврамченко С.М. Пізнання внутрішньої суперечливості психіки суб'єкта методом психомалюнку : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С.М. Аврамченко. – Івано-Франківськ, 2004. – 294 с.

45. Євтушенко І.В. Роль архетипної символіки у вираженні інтимних почуттів суб'єкта до близьких йому людей (на основі міфів, казок, психомалюнків) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. В. Євтушенко. – К., 2004. – 371 с.

46. Мелоян А.Е. Глибинно-психологічні витoki агресивності суб'єкта (на матеріалах активного соціально-психологічного навчання): автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А.Е. Мелоян. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.

47. Сергієнко І.М. Глибинно-психологічні передумови ставлення суб'єкта до інших людей (на матеріалі активного соціально-психологічного навчання) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.М. Сергієнко. – Івано-Франківськ, 2004. – 222 с.

48. Іваненко Б.Б. Особистісна психокорекція майбутнього практичного психолога засобами активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Б.Б. Іваненко. – К., 2005. – 199 с.

49. Білуха Т.І. Розвиток особистості майбутнього психолога-практика засобами корекційно-виховного впливу : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т.І. Білуха. – Івано-Франківськ, 2006. – 354 с.

50. Солодухов В.Л. Метафоричність казки як засіб активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / В.Л. Солодухов. – Івано-Франківськ, 2006. – 237 с.

51. Стасько О.Г. Психологічна значущість умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого «Я» особистості : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.Г. Стасько. – К., 2006. – 369 с.

52. Бабенко К.А. Взаємозв'язок механізмів символізації змісту несвідомого (на матеріалі психоаналізу комплексу тематичних психомалюнків) : автореферат дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / К.А. Бабенко. – К., 2007. – 20 с.

53. Бондаревська Л.Л. Переживання у структуруванні системних характеристик підсвідомого (на матеріалі АСПН) : автореферат дис.

... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.Л. Бондаревська. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.

54. Шавровська Н.В. Особливості пізнання психологічних захистів суб'єкта засобами психоаналізу малюнків : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.В. Шавровська. – Івано-Франківськ, 2007. – 376 с.

55. Горобець Т.В. Соціально-перцептивні деформації – епіфеномен психічних захистів : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т.В. Горобець. – Івано-Франківськ, 2008. – 392 с.

56. Калашник І.В. Глибинно-психологічні витоки тенденції особистості до психологічної смерті : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.В. Калашник. – К., 2008. – 426 с.

57. Нодзельська А.С. Взаємозв'язок інфантилізму з психологічною імпотенцією та їх корекція : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / А.С. Нодзельська. – Івано-Франківськ, 2008. – 323 с.

58. Раджабова С.Ш. Ідентифікація та її вияв у особистісній проблемі суб'єкта : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С.Ш. Раджабова. – К., 2008. – 347 с.

59. Харенко С.Г. Психологічні особливості та корекція емоційних станів підлітків (засобами активного соціально-психологічного навчання) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С.Г. Харенко. – Івано-Франківськ, 2008. – 369 с.

60. Кононова М.М. Глибинні детермінанти психічної дезадаптації суб'єкта : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М.М. Кононова. – Івано-Франківськ, 2009. – 319 с.

61. Святка О.О. Феномен опорів як проблема в глибинно-психологічній груповій корекції : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.О. Святка. – К., 2009. – 324 с.

62. Сивопляс Н.В. Процес соціальної адаптації суб'єкта в контексті тенденцій: «до психологічної сили» та «до психологічної слабкості» (на матеріалі підготовки психологів-практиків) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.В. Сивопляс. – Івано-Франківськ, 2010. – 388 с.

63. Туз Л.Г. Психоаналітична інтерпретація як засіб корекції поведінки учасників активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.Г. Туз. – К., 2010. – 363 с.

64. Усатенко О.М. Супервізорство у фаховій підготовці психологів-практиків : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.М. Усатенко. – Луцьк, 2010. – 341 с.

65. Педченко О.В. Глибинно-психологічні витоки релігійної віри та їх пізнання у процесі активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.В. Педченко. – Івано-Франківськ, 2011. – 440 с.

66. Богдан Т.В. Діагностика і корекція внутрішніх суперечностей особистості засобами психодрами у процесі активного соціально-психологічного навчання : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Т.В. Богдан. – Харків, 2012. – 224 с.

67. Дроздова Д.С. Індивідуальні особливості архетипної символіки (глибинно-психологічний аспект) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Д.С. Дроздова. – Київ, 2013. – 320 с.

68. Сірик І.В. Едіпова залежність та її вплив на формування психіки суб'єкта : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І.В. Сірик. – Київ, 2013. – 224 с.

69. Овчаренко О.В. Цінності як засіб формування психічного (на матеріалі активного соціально-психологічного навчання) : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.В. Овчаренко. – Київ, 2013. – 367 с.

70. Драгола Л.В. Метафоричність у системі глибинного пізнання психічного майбутнім практичним психологом : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л.В. Драгола. – Харків, 2013. – 224 с.

71. Гриньова Н.В. Проективно-тестові та психоаналітичні підходи до використання малюнку в діагностико-корекційному процесі : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Н.В. Гриньова. – Харків, 2013. – 192 с.

72. Святенко Ю.О. Регресія поведінки сиблінгів під впливом взаємин у сім'ї : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психологія» / Ю.О. Святенко. – Луцьк, 2013. – 346 с.

Збірники, що відбивають результати проведення семінарів з глибинної психології

73. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: 3б. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. – № 8 (32). – 221 с.

74. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: 3б. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – № 14 (38). – 207 с.

75. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: 3б. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – № 19 (43). – 371 с.

76. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки: 3б. наук. праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – № 24 (48). – 372 с.

77. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: 3б. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – № 29 (53). – 480 с.

78. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – № 33 (57). – 253 с.

79. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – № 36 (60). – 406 с.

80. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2009 – Вип. 21. – Ч. 1. – 219 с.

81. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб. статей. – Ялта: РВВ КГУ, 2009 – Вип. 21. – Ч. 2. – 222 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

82. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю / В.П. Андрущенко. 2-ге видання, доповнене. – К. : Знання України, 2008. – 819 с.

83. Андрущенко В., Яценко Т. Філософсько-психологічні проблеми методології пізнання психіки / Т. Яценко, В. Андрущенко // Психологія і суспільство. Український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис. – 2012. – №. 3. – С. 63 – 77.

84. Бассин Ф.В. Методологические аспекты современных дискуссий о статусе научной теории бессознательного / Ф.В. Бассин, А.С. Прангишвили, А.Е. Шерозия / Бессознательное [В 4-х т.] / [под ред. Ф.В. Бассина, А.С. Прангишвили, А.Е. Шерозия]. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – Т. 3. – С. 711.

85. Бассин Ф.В. Роль бессознательного в активности мышления и речи / Ф.В. Бассин, А.С. Прангишвили, А.Е. Шерозия /

Бессознательное [В 4-х т.] / [под ред. Ф.В. Бассина, А.С. Прангишвили, А.Е. Шерозия]. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – Т. 3. – С. 27 – 46.

86. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика. / А.Ф. Бондаренко. – К. : Укртехпрес, 1997. – 215 с.

87. Бор Н. Причинность и дополнительность // Избранные научные труды / Под ред. И.Е. Тамма, В.А. Фока, В.Г. Кузнецова (В 2-х тт). – М. : Наука, 1971. – Т. 2. – С. 204 – 212.

88. Гроф С. За пределами мозга / Пер. с англ. – 2-е изд. – М. : Изд-во Трансперсонального Института, 1993. – 504 с.

89. Гроф С. Путешествие в поисках себя. – М. : Аст, 2004. – 352 с.

90. Девис П. Суперсила: Пер. с англ./ Под ред. и с предисл. Е. М. Лейкина. – М. : Мир, 1989. – 272 с.

91. Какабадзе В.Л. Понятие бессознательного в глубинной психологии / В.Л. Какабадзе // Проблемы сознания : Материалы симпозиума. / Под. ред. В.М. Банщикова. – М., 1966.

92. Капра Ф. Дао физики: Общие корни современной физики и восточного мистицизма / Пер. с англ. – М. : ООО Издательство “София”, 2008. – 416 с.

93. Кучеровская Н. Профессиональное сознание психолога-практика как предмет исследования / Н. Кучеровская // Журнал практикующего психолога. – 2001. – № 7. – С. 84 – 95.

94. Лапланш Ж. Словарь по психоанализу / Ж. Лапланш, Ж.-Б. Понталис : пер. с фр. Н. С. Автономовой. – М. : Высшая школа, 1996. – 623 с.

95. Левин К. Теория поля в социальных науках // Динамическая психология: избранные труды. – М. : Смысл, 2001. – С. 251 – 270.

96. Лейбин В.М. Словарь справочник по психоанализу / В. М. Лейбин. – СПб. : Питер, 2001. – 688 с.

97. Максименко С.Д. Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід : монографія / К. : Видавничий Дім “Слово”, 2013. – 592 с.

98. Максименко С.Д. Психологічні механізми зародження, становлення та здійснення особистості. / С.Д. Максименко, В.В. Клименко, Л.В. Толстоухов – К.: Вид. Європейського університету, 2010. – 151 с.
99. Носков В.І. Проблеми підготовки психологів у системі вищої освіти, // Зб. наук. пр. – Психологія. – Вип. 4 (7). – К., 1999. – С. 210 – 219.
100. Осипова А.А. Общая психокоррекция / А.А. Осипова. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 512 с.
101. Панок В.Г. Психологічна служба. / В.Г. Панок. – Кам'янець - Подільський, 2012. – 486 с.
102. Пиаже Ж. Психология интеллекта // Пер. с англ. и фр. / Жан Пиаже. – СПб.: Питер, 2003. – 192 с.
103. Пов'якель Н.І. Професійна рефлексія психолога-практика / Н.І. Пов'якель // Практична психологія та соціальна робота. – 1998. – № 6/7. – С. 3 – 6.
104. Поппер К.Р. Логика и рост научного знания / К. Р. Поппер. – М.: Прогресс, 1983.
105. Прибрам К. Языки мозга /Перевод с англ. Н. Н. Даниловой и Е.Д. Хомской под ред. и с предисловием действительного члена АПН СССР А. Р. Лурия. – М.: Прогресс, 1975 – 463 с.
106. Пригожин И. Порядок из хаоса: новый диалог человека с природой / Илья Романович Пригожин, И. Стенгерс; пер. с англ. Ю.А. Данилова; общ. ред. и послесл.: В.И. Аршинова, Ю.Л. Климонтовича, Ю.В. Сачкова. – Изд. 5-е. – М.: КомКнига, 2005. – 294 с.
107. Стасько О.Г. Психологічна значущість умовних цінностей та їх вплив на формування ідеалізованого “Я” особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Стасько Олена Григорівна. – Черкаси, 2006. – 369 с.
108. Татенко В.О. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми : навч. посіб. / В.О. Татенко. – К.: Вид-во НАУ-друк, 2009. – 228 с.
109. Философия: энциклопедический словарь / [под. ред. А.А. Ивиной] / А.А. Ивина. – М.: Гардарики, 2006. – 1072 с.

110. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. : Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов]. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
111. Фрейд З.Я и Оно М. : Моттэм, 1990. – 55 с.
112. Человек и его символы / [Юнг К. Г. , фон Франц М.-Л., Хендерсон Дж. Л. та ін.]; под ред. С.Н. Сиренко. – М. : Серебряные нити, 1997. – 386 с.
113. Чепелева Н.В. Личностная подготовка психолога в условиях ВУЗа. Психолого-педагогические основы личностно-ориентированного образования: сб. научн. трудов / Н.В. Чепелева. – Ялта : Артек; ГИА, 2001. – С. 34 – 41.
114. Шерозия А.Е. Диалектика, принцип дополнительности и проблема познания психологической целостности: к неклассически ориентированной стратегии научного эксперимента в психологии / А.Е. Шерозия. // Бессознательное [В 4-х т.] / [под ред. Ф.В. Бассина, А.С. Прангишвили, А.Е. Шерозия]. – Тбилиси : Мецниереба, 1978. – Т. 3. – С. 751–788.
115. Шибутани Т. Социальная психология / Пер. с англ. В.Б. Ольшанского. – Ростов н/Д. : Изд-во “Феникс”, 1999. – 544 с.
116. Штепа О.С. Особистісна зрілість: Модель. Опитувальник. Тренінг : Монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
117. Юнг К.Г. Архетип и символ / К.Г. Юнг; пер. с англ. А.В. Мантов. – СПб. : Ренесанс, 1991. – 448 с.
118. Яценко Т.С. Использование визуализированной самопрезентации субъекта в глубинном познании психики / Т.С. Яценко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Збірник наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – № 40 (64). – С. 40 – 53.
119. Яценко Т.С. Методологія взаємозв'язків свідомого і несвідомого в контексті проблеми адаптації суб'єкта до соціуму / Т.С. Яценко // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – Зб. статей. – Ялта : РВВ КГУ, 2009. – Вип. 21. – Ч. 1. – 219 с. – С. 28 – 44.

120. Яценко Т.С., Андрущенко В.П. Философско-психологические проблемы методологии познания психики / Т.С. Яценко, В.П. Андрущенко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 12. Психологія : Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2012. – № 36 (60). – С. 7 – 20.

121. Яценко Т.С. Психологические основы активной подготовки будущего педагога к общению с учащимися : дис. ... докт. психол. наук : спец. 19.00.07. “Педагогическая и возрастная психология” / Т.С. Яценко – К., 1989. – 432 с.

122. Lashley K.S. Brain mechanisms and Intelligence. – Chicago : University of Chicago Press, 1929.

Додаток А

**Стенограма психоаналітичної роботи з протагоністом К.
із використанням візуалізованих презентантів**

Фото А.1. Композиція
“Я між минулим та
майбутнім”

*Психолог (далі по тексту – П.)
пропонує протагоністові виліпити з
тіста самопрезентант на тему “Я –
між минулим та майбутнім”*

П.: Розкажи, що ти зобразив, який
зміст втілив у композицію (фото А.1)?

К.: Я лише зараз зрозумів, з якого
ракурсу потрібно розглядати мою
композицію (фото А.1).

П.: Тобто, потрібно дивитися з різних
сторін? Зображений череп (фото А.1)?

К.: Необхідно вибрати правильний
ракурс бачення композиції, враховуючи
її віддзеркалення на склі, адже
важливий аспект моєї психіки внизу – у
віддзеркаленні.

П.: Потрібно аналізувати не твою ліпку, а віддзеркалення
композиції внизу?

К.: Те, що внизу, істотно доповнює цілісний образ, який я
створив (зліпив).

П.: Навіщо потрібне віддзеркалення?

К.: Навіть не знаю, але відчуваю, що так правильно, є відчуття
цілісності фігури, як і те, що якась важлива частина мене – під
склом.

П.: Образ твоєї композиції нагадує череп, так? Кого може
символізувати череп?

К.: Так, це людський череп, але без вух. І очі у нього теж є,
правда дуже глибокі (діри), без кольору, їх погано видно. Якби був

чорний перець, я б його туди обов'язково заштовхнув. Голова має три роти, один із них розділяється на два.

П.: Ось ми наскільки індивідуальні – в кожного своє уявлення про кількість ротів (у когось – жодного, у когось – три). Напевно, ти відчував ці “роти”, це могло виявлятися в спілкуванні? Може, хтось з членів твоєї сім'ї так само “економно” користується тим або іншим ротом?

К.: Особисто у мене є таке уміння – в різних ситуаціях користуюся різними “ротами”

П.: Кого ти відносиш до своєї сім'ї?

К.: Маму та кота. Кіт має навіть більше відношення до моєї сім'ї, ніж мама.

П.: Можливо, рот на черепі, який сам із собою розмовляє – від кота (як кіт)?

К.: Я не впевнений. Швидше за все, це властиво мені, а кіт з'явився лише нещодавно.

П.: Я пропоную тобі скористатись допомогою групи. Який би “рот” зараз заговорив, якби потрібно було звернутись до іншої людини, до того чи іншого члена групи АСПП? Звернись спонтанно до учасників групи, а потім розповіси, який “рот” висловлювався. Поглянь на людину та щось їй проговори спонтанно та невимушено. Скажи щось корисне кожній людині в контексті нашої психокорекційної роботи.

Вправа “Спонтанне звернення до учасників групи”

К. (до уч. гр. 1): Стеж за очима, тобі потрібно бути менш агресивним і менше приховувати свої почуття. (До уч. гр. 2): Потрібно сприймати людей такими, якими вони є. (До уч. гр. 3): Ти дуже зухвала. (До уч. гр. 4):– Чиполліно.

П. (до К.): Що б ти сам собі сказав?

К.: А що собі говорити! Я хочу шоколаду.

П.: Завдяки вправі виявлено, що ти – живий співрозмовник, окрім цього, висловлюєшся адекватно. Розкажи, чому твій презентант – череп?

К.: Тому, що я зобразив голову, а хіба ж голова може бути іншою, аніж череп?

П.: Але голова могла б бути частиною чогось живого. Можна було б зробити їй волосся, наприклад.

К.: Вона і так жива, просто це – “живий череп”.

П.: Композиція символізує конкретну людину?

К.: Орієнтуючись на завдання, це представлений я сам.

П.: Значить, ти презентований більше всього головою, інтелектом, або як поясниш?

К.: Окрім інтелектуальної енергії, голова у мене “простромлена” (пензлик в черепі), це важливий елемент.

П.: Палиця в голові символізує твою оригінальність, те, що ти відрізняєшся від інших людей, чи травму?

К.: Вона вказує на щось, що було зі мною, подібне до рани, травми.

П.: Тобто на те, що сталося в твоєму житті?

К.: Так.

П.: Таким чином, має місце механізм вимушеного повторення – якщо ти отримав рану, то тепер не боїшся до цього аспекту повертатись. Ти ніколи не помічав, що очікуєш з боку інших людей якихось “ударів”, сам наражаєшся на них? Або, навпаки, ти став досить обачним у житті?

К.: Я став дуже обережним. Але періодично все ж “чіпаю” свою рану. Проте, наражаючись на неї, отримую додаткові сили і стимул до життя.

П.: Чи пов’язана “рана” з кимось із значимих для тебе людей?

К.: Частково – так.

П.: Тобто хтось з близьких все ж причетний до “рани”, завдав тобі болю?

К.: Не без цього.

П.: Ти цю людину пробачив, не засуджуєш її більше? Чи все ж є залишкові явища?

К.: Скажімо, так: якби я міг цій людині помститись, я б це здійснив. Є відчуття незавершеності!

П.: Вона недосяжна для тебе?

К.: На жаль або на щастя, так.

П.: А на щастя – тому, що намагався помститись?

К.: Ці спроби блокувались сторонніми людьми, і частково я їм вдячний.

П.: Тому, що міг би не стриматися, і були б жахливі наслідки?

К.: Так, це точно.

П.: Спроби помститись були пов'язані з батьком?

К.: Так. Як ви це відчули?

П.: Тоді він для тебе дуже значимий. Тому, що він зумовив те, про що ти говориш зараз! Нехай в негативному ключі, але ти “цінуєш” батьковий “дарунок”, ти ним наповнений. Адже палиця в черепі – це фалічний, чоловічий символ (згідно архетипної символіки).

К.: Не можу сказати, що батько особливо вплинув на моє життя, але негатив до цих пір актуалізований і не полишає мене.

П.: Образ твоєї композиції нагадує щось неживе, як натяк на смерть?! Можна думати, що ти ризикував втратити життя?

К.: Так, і неодноразово. Але неживе, тобто моє омертвіння і стан душі представлено у віддзеркаленні (фото А.1, внизу (під склом)).

П.: Таким чином, ми вийшли на значущість віддзеркалення в склі. Чи можна сказати, що ти переживав небезпеку бути внизу, тобто “під землею” (символ смерті)?

К.: Так, це – реальність.

П.: Ти сказав: “неодноразово”, тобто, “вимушене повторення”, чи випадковість?

К.: Повторення, що відбувалося неусвідомлювано, не за моїм рішенням.

П.: Звичайно, неусвідомлювано, адже інтрапсихічні тенденції не усвідомлювані нами. Виходить, що все виглядає як збіг обставин, і людина при цьому зовсім не контролює свій внесок в те, що відбувається. “Вимушене повторення” може бути зумовлене почуттям провини. Якщо ти відчував агресію від батька, то був

готовий вчинити з ним аналогічним чином, і це може викликати у тебе почуття провини. Якщо таке почуття з'являється, то воно пов'язане з тенденцією до самопокарання.

К.: Це точно, що *не почуття провини*. Швидше за все виражена *ненависть, яку я відчував*.

П.: Ненависть – це те, що потрапило в коло твоєї уваги. Я ж сказала, що є почуття провини і бажання помститись, яке може стати дійсністю за умови ненависті.

К.: Як можна відчувати провину, якщо ти знаєш, що не винен. Якщо я “візьму ніж, і вдарю ним його, то це буде повністю справедливо, я не бачу тут почуття провини”.

П.: Справедливість – це відносне поняття. Справедливо не було тоді (за поведінки батька), і не буде справедливо, якщо ти “вдариш його ножем”, тому що це зумовить твоє перебування у в'язниці. Завжди все відносно, треба зважувати свої дії.

К.: Я це все зрозумів. Не можу лише зрозуміти або прийняти почуття провини.

П.: Саме тому, що воно не усвідомлене, воно зберігається. Якщо ми усвідомлюємо своє почуття провини, то немов би “здаємо позиції”, сумніваємося в тому, що знаходимося на правильному шляху. Почуття провини – це едипальне породження. Якщо ти ідентифікуєшся з батьком, а він, напевно, був агресивний, коли ти “отримав рану” (див. палицю, фото А.1), тоді – саме ідентифікація з ним послугувала початком до прояву ненависті до нього.

К.: Та ні. В той момент він вже був не агресивний. Він тоді вже був у пеклі.

П.: Те, про що ти говориш, – дуже темне і незрозуміле. Твого батька немає серед живих? Ми бачимо фігуру (у композиції), яка мало чим нагадує життя, хоча вона дуже хоче жити, неординарна, пов'язана з космосом енергетичним стрижнем, що її підживлює. Фігура живе не в одному образі, а в декількох (три роти). Все це свідчить про те, що вона прагне жити, не хоче вмирати, адже підживлюється енергією, “ходить під Богом”. Чи переживав ти коли-

небудь подібні почуття? Чи відчував, що, незважаючи на всі життєві проблеми та труднощі, тебе рятувала Вища сила?

К.: Так, було. Але це ніяк не Бог. У мене на це свої погляди. Але, все ж, щось таке було. Одного дня я заради цікавості з сорока метрів стрибнув у воду – і все нормально, вплив живий, навіть не забився.

П.: Ось бачиш, сам зістрибнув, піддав себе ризику, спровокував небезпечну ситуацію, неначе сам хочеш перебувати у відбитку під склом.

К.: Але це зовсім інші ситуації, ніж з батьком.

П.: Не важливо, які ситуації, головний їх параметр (“інформаційний еквівалент”) – ризик для життя. Це співвідноситься за одним параметром.

К.: Зрозуміло.

П.: При цьому в поле зору може потрапляти, що “я хочу бути сильним, хочу перевершувати інших, які бояться здійснювати подібні вчинки, а я не боюся”. Це прагнення до сили. Але зв’язок ризику і почуття провини ніколи не потрапляє у коло уваги. Почуття провини не обов’язково може виникати перед тією особою, яка завдала “рану” або зумовила її. Є ще й інші персони в сім’ї, наприклад, жіночі.

К.: Лише мама. Усіх інших персон я не сприймаю як членів сім’ї, а точніше, я їх взагалі не сприймаю.

П.: Вони неначе не існують для тебе?

К.: Так.

П.: Якби мама побачила твою композицію (фото А.1), які б відчуття у неї виникли?

К.: Вона б сказала, що необхідно викликати швидку допомогу. Або сама б викликала таксі й відвезла мене у лікарню.

П.: Значить, у вас з мамою немає довірливих взаємин?

К.: Немає. Звідки вони узялись би? Ми швидше як знайомі люди, ніж рідні.

П.: Зрозуміло, що рідні відносини мали б бути (можливо, колись). Інше питання – куди вони зникли?

К.: Скільки себе пам'ятаю, ніколи їй не довіряв. Я, в принципі, з народження нікому не довіряю. Один раз довірився – мене зрадили. Досить, більше не потрібно, не варто бути дурнем.

П.: З тобою “погралися”?

К.: Не зовсім “погралися”. Для чотирирічної дитини отримати удар великою боксерською грушею – це зовсім не гра, це каліцтво.

П.: В цьому і полягає травма?

К.: Ні, це був урок життя. Травма сталася у віці дванадцяти років. Що саме сталося, я розповідати не буду з певних міркувань. Але тоді я дійсно ледве не помер, був на межі, був “віддзеркаленням під склом”.

П.: Навіть важко слухати, коли ти розповідаєш свою історію життя. Як же ти її пережив, виріс і живеш з нею?

К.: Нормально. Є ж і “допоміжні засоби”. Я до цього зловживав алкоголем. Ось вже рік, як не п'ю, і чудово себе відчуваю. Але тоді все заливалося алкоголем. Ти неначе вирушаєш кудись, де немає ні тебе, ні інших, ні проблем. Зараз інколи цього не вистачає. Але я стримую себе.

П.: І наркотики вживав?

К.: Я категорично проти наркотиків. Може, вони допомагають повністю забути, але цей стан того не вартий.

П.: Тобі і без них добре, правда?

К.: Є багато інших способів, що дозволяють досягти того ж результату.

П.: Де справжня фігура – на столі чи у віддзеркаленні, “під склом” (фото А.1)?

К.: У віддзеркаленні представлена зла частина мене, яка є моїм “дном”, а хіба буває людина без “дна”?

П.: Ти хочеш сказати, що несеш в собі частину мортідної, руйнівної енергії?

К.: Так і є.

П.: А навіщо вона тобі, ця енергія (“під склом”)?

К.: Для того, щоб нікого ненароком не убити, тому я її туди заганяю.

П.: Тому ти її як би “під землю” заховав?

К.: Так, це точно.

П.: Коли я з тобою працюю, у мене з’являється відчуття, що ти добра за природою, від народження, людина. Але якась ситуація в твоєму житті спонукала ж тебе до агресії. Життя зробило тобі небажаний подарунок, від якого ти не можеш звільнитися, адже представленого в композиції віддзеркалення тобі ж хотілося б позбавитись!?

К.: Звичайно, хотілося б. Правда, частково, адже я без цього вже жити не можу, це буду не я.

П.: Тобі здається, що агресія – це твій захист або твоя сутність?

К.: Ні, це захист. Одного разу я спробував прожити тиждень без зла і відразу ж втратив нормальну роботу, гроші, замовників. Потім я знову повернувся до агресії і відразу знайшлася і робота, і замовники. Періодично, звичайно, зло “зашкалює”. Із замовниками потрібно говорити жорстко, щоб був результат.

П.: Напевно, і не м’яко, і не жорстко. Працювати потрібно відповідно до того, з ким ти працюєш, так, щоб це було адекватно. Як говорили древні греки – “місце, міра і момент”, тобто все повинно бути адаптоване до “замовника”.

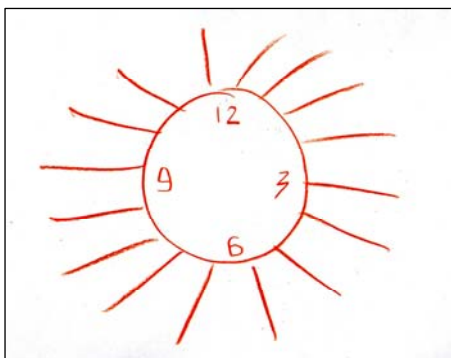

Фото А.2.
Композиція “Минуле”

К.: Замовникові потрібно грубо доводити, що йому потрібно те, за чим він прийшов.

П.: А чим ти займаєшся?

К.: Я виготовляю меблі за індивідуальним замовленням.

П.: Добре. Повернімося до основної задумки твого ліплення – потрібно було представити композицію на тему “Я – між минулим і майбутнім”. Ти зобразив і теперішнє, і майбутнє разом (фото А.1)?

К.: Ні, лише теперішнє. Майбутнього я взагалі не бачу. Минуле намальоване на фото А.2.

П.: Ти зобразив годинник (фото А.2)?

К.: Так, це минуле.

П.: А чому намальований годинник?

К.: Нас з усіх боків оточує час. З одного боку, він вже прожитий, а з іншого – витрачений на дуже хороші справи – на веселощі, є що згадати.

П.: Тоді у тебе представлене є лише минуле. Адже лише його можна згадувати. Майбутнього ще немає.

К.: Є фрагменти минулого. А майбутнього може не бути взагалі.

П.: Якби у фігури на композиції (фото А.1) забрати минуле, то що б вона втратила з того, що в ній є?

К.: Швидше, не втратила б, а набула б іншої дірки.

П.: А перша залишилася б?

К.: Я сумніваюся, що вона зникне, значить, залишилася б і перша.

П.: Дірка – це як очікування на щось. Дірка “не зникає”, вона призводить до повторення. Що тебе не влаштовує у фігурі (фото А.1)? Можливо, кількість ротів або те, що очі знаходяться глибоко і це заважає фігурі все бачити, або її нижній план?

К.: Не знаю. Мене все влаштовує.

П.: Назви те, що тебе влаштовує.

К.: Очі влаштовують, рот теж, він вигідний – там один, тут інший, і скрізь добре.

П.: Але так складно – “там один, тут інший рот” – це ж ілюзія, людина ж єдина і рот у неї єдиний.

К.: Я навіть не знаю. Мені не подобається, що видно її віддзеркалення. Ось якби фігура і її віддзеркалення стали єдиним цілим, тоді було б ідеально, а так є відчуття внутрішньої розімкнутості.

П.: В чому ж полягає ідеал, адже ти б потону в такій кількості агресії?

К.: Вона в мене завжди однакова, незмінна, утворилась колись – так і залишилась.

П.: Якщо агресія однакова, то ти хочеш жити в образі, що знаходиться у віддзеркаленні, внизу, а не вгорі?

К.: Чому? Половина фігури – знизу, половина – зверху.

П.: Що б ти узяв для ідеального образу – віддзеркалення (під склом) чи образ черепа?

К.: Злість, агресію я б узяв у майбутнє.

П.: Тобі їх не вистачає?

К.: Інколи їх недостатньо, а інколи такі відчуття мене переповнюють. Треба, щоб все було в нормі.

П.: Напевно, з різними людьми буває по-різному? Наприклад, з мамою або із замовником.

К.: Різниці немає. З мамою я мало спілкуюся, із замовниками більше.

П.: Зараз мало спілкуєшся з нею?

К.: Завжди.

П.: Ти неначе виріс без батьків?

К.: Ні, з батьками. Просто вдома я лише ночував, і то не завжди.

П.: Ти школу закінчив?

К.: Так.

П.: Напевно, тобі було важко за таких обставин?

К.: Ні, нормально.

П.: Батьки зловживали алкоголем?

К.: Батько. Від алкоголізму і помер. Але міг би померти і раніше, або пізніше, щоб я міг помститися. Мама проявляє гіперопіку. Але це мене настільки дратує, що я намагаюся звести спілкування з нею до мінімуму. Чим менше я буду з нею спілкуватись, тим краще, бо обійдеться без агресії.

П.: Ти ж розумієш, що її турбота не знаходить доброго відгуку в твоїй душі і пробуджує лише почуття провини, тому ти й не хочеш, щоб вона піклувалася про тебе.

К.: Я вважаю, що вона піклується про мене лише з тією метою, щоб потім, коли вона постаріє, її хтось доглядав.

П.: Тут можна вигадувати що завгодно та відкидати турботу матері, щоб не переживати почуття провини. Це така собі “благородна раціоналізація”. А взагалі, ти віриш в добро, в те, що

воно безкорисливе, що приносить людині радість, коли вона допомагає іншим?

К.: Думаю, так. Я інколи так роблю. Можливо, я думаю, що так купую собі дорогу в рай. Але, все ж інколи роблю й безкорисливо.

П.: Можливо, ти змушений робити безкорисливе добро не з власної волі, не за велінням серця?

К.: Дійсно, не за велінням серця.

П.: А якби почула твоя дівчина, що ти сказав і зробив? Як би вона відреагувала, що б подумала?

К.: Це важке питання. Моя колишня дівчина говорила, що не знає, чого від мене можна чекати, і це її лякало.

П.: А хто її лякав – основна фігура (фото А.1, на столі) чи та, що відбивається під склом (фото А.1, внизу)?

К.: Швидше за все, моя “веселість”, жарти.

Фото А.3. Модель
“Темний аспект
в собі”

П.: Ти дуже весела людина?

К.: У мене специфічне почуття гумору. Якось я посварився з подругою моєї дівчини і вона (моя дівчина) образилася на мене за мій жарт. Я лише хотів її розвеселити і прив'язав подружку скотчем до дерева на висоті двох метрів, а сам пішов.

П.: Це не дуже природно виглядає, неетично.

К.: Зате смішно.

П.: Смішно, коли іншій людині погано? Це не зовсім нормально.

К.: Це як поглянути, я так розважаюсь.

Робота з використанням каменів

Фото А.4. Модель
“Те, до чого варто
прагнути”

П.: Пропоную поглянути на цей темний камінь (фото А.3). Мені здається, що ти несеш в собі подібну темноту і не можеш впоратися з нею. Ти знаєш, що вона в тобі є, але не знаходиш їй місця. Саме темне в тобі зумовило те, що ти іншу людину

прив'язав скотчем до дерева. Як думаєш, в такій ситуації ти виглядаєш як підліток чи як доросла людина?

К.: Як підліток, можливо, навіть як дитина п'яти років.

П.: Ти не прожив в дитинстві дитяче життя?

К.: Так.

П.: І тепер ти витрачаєш життя на те, щоб побавитися? І що?

К.: Я перестав пити – і перестав витрачати своє життя. Тепер стало не цікаво.

П.: Запропонований мною камінь вписується в твої відчуття (фото А.3)?

К.: Ні. Я б узяв інші камені.

П.: Вибери ті, які імпонують твоїм відчуттям.

К.: Ось вони (фото А.4).

П.: Розкажи, що символізують камені (фото А.4).

К.: Вони вказують на те, до чого можна прагнути в майбутньому. Вгорі круглим каменем представлена постійна нескінченність, що доповнюється, а синій камінь символізує смерть. Що символізує інший камінь біля синього, я не знаю.

П.: Може, він вказує на якесь світло?

К.: Ні, світло не може бути.

П.: Або ж він символізує те краще, на що ти здатен?

К.: Можливо.

П.: А як майбутнє може стояти на смерті, як на підставці?

К.: Може, адже впродовж всього життя довкола мене вмирають мої хороші друзі, і зі мною смерть поруч йде.

П.: Вмирають, тому що ведуть, напевно, ризиковане життя?

К.: Та ні, все випадково відбувається в нашому житті.

П.: Те, що ти говориш, може шокувати людей. Ти часто користуєшся таким умінням?

К.: Ні. Те, що я кажу зараз, – це ознака того, що мій стан мені вже набрид.

П.: Який стан? Опиши його.

К.: Він подібний до гранати, з якої висмикнули чеку і почав йти зворотний відлік.

П.: Твоя граната – це те, що символізує віддзеркалення під склом (фото А.1) – твоя агресія?

К.: Швидше за все, так. Але чека вже зірвана, відлік пішов.

П.: Напевно, тому і здавалося, що намальована не голова, а череп, як щось вже не живе.

К.: Він живий, – цей череп.

П.: У нього є неживий “відтінок”, і твоя розповідь підтверджує це. Він живий, і в той же час неживий.

К.: Скажімо так – фізично моє творіння – живе, а морально – ні.

П.: Отже, ми бачимо яскравий випадок психологічної смерті. Чим відрізняється фігура майбутнього (фото А.4) від фігури минулого (фото А.2)?

К.: Я вже розповідав, що не бачу майбутнього. Я лише знаю, що воно десь є. Композиція на фото А.4 – це лише те, до чого можна прагнути.

П.: У мене таке відчуття, що ти втомився від життя, і хотів би відпочити сам від себе.

К.: Так, інколи у мене виникають такі думки.

П.: Можливо, це було зумовлено зловживанням алкоголем?

К.: У мене був контроль.

П.: Контроль може бути лише до певного часу, моменту.

К.: Я не дійшов до того моменту, коли вже неможливо було зупинитися, раз я зупинився.

П.: Це дуже добре, що ти зупинився. Потрібно взагалі забути на все життя, що такий спосіб розслаблення існує, в цьому твої перспективи.

К.: Складно забути найкращі методи зняття стресу.

П.: Алкоголь – це кінець життя.

К.: Життя закінчене – це коли страждають довкола люди.

П.: Або ти сам.

К.: Не заперечую, страждань мені в житті достатньо.

П.: Ти виріс в стражданнях і зараз не можеш від них відмовитися. Ти єднаєшся з близькими тобі людьми в стражданнях?

К.: Не знаю, не думав про це.

П.: А як ти почувається серед людей, які не страждають?

К.: Нормально почуваюсь, навіть чудово.

П.: А що сам робиш для того, щоб ті, хто поряд з тобою, не страждали?

К.: Кожен отримує те, до чого прагнув.

П.: Отже, з одного боку, ти б хотів звільнитися від того, що в тобі є, а з іншого, я так відчуваю, тобі важко жити по-іншому, важко мислити в інших ціннісних категоріях.

К.: Я б не сказав, що важко, швидше, нецікаво.

П.: Якщо тобі цікаво в тому, що вже відоме, чому ж тоді ти прагнув до психології як до засобу, який принесе тобі заспокоєння?

К.: Я прагнув до психології, тому що мені цікаво.

П.: Цікаво розбиратися в інших людях?

К.: Швидше, цікаво, як ними краще управляти.

П.: Добре. Чи хотів би ти переміститися в минуле (фото А.2)?

К.: Можливо.

П.: Там було краще?

К.: Так, у певні моменти. Повністю переміщатися в минуле я не хочу.

П.: Твоїй мамі відомі твої біди, твій внутрішній світ? Що вона тобі говорить?

К.: Вона каже, щоб ми пішли до лікаря.

П.: Це пов'язано з каліцтвом голови (фото А.1, пензлик в черепі)?

К.: Ні, були деякі порушення психіки. Але зараз все нормально.

П.: Дякую тобі, що поділився досвідом, який, напевно, не багатьом знайомий, але він буде дуже корисним для нас усіх. Це показує, що потрібно цінувати наше життя, поки воно у нас є. Тобі проблематично цінувати своє життя повною мірою, тому що воно завдало тобі багато страждань, прикрощів. Дякую тобі за відвертість. Хочу побажати тобі в першу чергу, щоб у тебе був "один рот" у тій або іншій ситуації, бути адаптивним до різних обставин. У тобі є потенціал, про який ти навіть не здогадуєшся. Бажаю тобі розкрити його і реалізувати.

К.: Дякую вам!

Додаток Б.

**Стенограма психокорекційної роботи з протагоністом О.
із використанням психоаналітичної роботи з тістом
та каменями**

Фото Б.1.
Презентант
студента О. “Я в
минулому (а), Я в
реальному (б)
і майбутньому (в)”

П.: Яка із створених тобою композицій найбільш привертає твою увагу і є емотивною?

О.: Майбутнє (справа) – непоказне, трохи тьмяне, але воно мене найбільше вабить.

П.: Чому майбутнє здається тобі непоказним? Адже приваблюють його контрастні тони.

О.: Не знаю, я ж *чорну* частину намагався робити *не чорною*, стушувати те, що розділяє фігуру (б).

П.: Про що ти мрієш у майбутньому?

О.: Напевно, про постійність і самоствердження.

П.: Про що свідчить зтушовування контрастності частин Ін-Ян між білим і чорним в “майбутньому” (П. порівнює композиції (б) і (в))? Може, ти хотів би бути більш гармонійним, цілісним порівняно з фото Б.1 (б)?

О.: Мені хотілося б розкласти все “по поличках”: знати, чого я хочу, що в мене є зараз і чого я можу досягти. Я все це поки що не відчуваю.

П.: У зображенні сьогодення частини фігури Ін-Ян – автономні, створені дискретно: всередині – простір, тобто порожнеча (фото Б.1, б). Як це позначається на твоїх почуттях?

О.: Я відчуваю певні протиріччя на емотивному рівні, які й зумовлюють мій “нуль” – це і є відчуття порожнечі.

П.: Значить, порожнеча між частинами Ін-Ян вказує на суперечливість твоїх почуттів?

О.: Дві сторони так виражені, що зводять мою активність до “нуля”.

П.: Як ти ставишся до власної суперечливості почуттів? Що б ти їй сказав? Може, “зникни”, або “розчинися”, або “звідки ти з’явилася”? Чи щось інше?

О.: Я хочу, щоб вона зникла, це мною відчувається і дуже заважає, як “цвях” у душі.

П.: Коли ти почав її відчувати?

О.: Ще в школі, в підлітковому віці.

П.: Суперечливість була обумовлена батьками чи виникла поза домом, в процесі спілкування з іншими людьми?

О.: Виникнення суперечливості пов’язано з впливом шкільних факторів, батьки теж вплинули.

П.: Тобто батьки почали тебе “активно формувати”?

О.: Так, хоча я опирався.

П.: Вони побоювалися чогось і застерігали тебе в такий спосіб?

О.: Ні.

П.: Тоді чому вони так активно за тебе “взялися”, якщо все було добре?

О.: Можливо, суперечність у тому, що я зашкоджав їм “взятися за мене”. Те, що я вважав за потрібне, було більш значущим для мене, ніж те, що мені нав’язували.

П.: Іншими словами, була конкуренція між “батьком” в тобі самому і батьками поруч із тобою?

О.: Так, це вірно.

П.: Хто перемагав?

О.: То батьки перемагали, то я. Коли я став підростати, ми знаходили компроміс, і відносини ставали кращими, ніж раніше.

П.: Як гадаєш, твої суперечки з батьками вплинули на формування порожнечі в “Я – теперішньому”?

О.: Так, і зараз впливають, це основна перешкода, яку я відчуваю всередині себе!

П.: Значить, коли батьки перемагали, ти відчував порожнечу, адже тобі доводилося чимось поступитися (вказує на “простір” між частинами середньої фігури, фото Б.1 (б))?

О.: Ні. Коли я розумів, що потрібно поступитися, то поступався (перемога батьків) і відчував гармонію (я був разом з ними).

П.: Значить, тобі хотілося їм поступатися, що ж заважало?

О.: Якби я так робив завжди, я б втратив себе, свої бажання, власне Я і була б взагалі суцільна порожнеча.

П.: В яких випадках виникала порожнеча? Напевно, не завжди ти приймав позицію батьків і тобі доводилося підкорятися їм, відчуючи порожнечу? Або ти намагався не підкорятися?

О.: Я намагався не підкорятися, але якщо розумів, що так краще для мене – я погоджувався.

П.: “Краще” у тому сенсі, щоб було “тихо”, без ексцесів?

О.: Так, але потім ще школа додавала, тобто зробила внесок у цю “порожнечу”.

П.: У школі тобі доводилося поступатися у чомусь однокласникам або вчителям?

О.: Так, це дещо повторювалось у взаємодії з однокласниками, з учителями.

П.: Що вони вимагали від тебе? Може, знову, щоб ти був кращим?

О.: Не завжди.

П.: Деякі вчителі тебе не любили, протистояли тобі?

О.: Вони не давали мені свободи розвитку, утискали, неадекватно оцінювали, занижували оцінку, придушували моє Я і травмували мої відчуття.

П.: Їхня оцінка тебе була, швидше за все, заниженою, а не завищеною?

О.: Так.

П.: І тобі доводилося відстоювати свою думку, щоб зберігати оптимальність самовідчуттів? Як ти себе “самотерапевтував” в подібних випадках? Може, накопичувалася злість по відношенню до кривдників?

О.: Так, злість накопичувалася, але не виявлялася. Я її придушував і намагався зрозуміти, чому так відбувається.

П.: Ти дистанціювався від них?

О.: Так. Я самостверджувався в інших видах діяльності.

П.: Тобто знаходив компенсаторні способи відновлення самовідчуття. Які саме?

О.: Переважно заняття спортом.

П.: Звернемося до зображення минулого (фото Б.1, а). Розкажи про те, що було, який зміст кожного з представлених каменів у композиції? Кожен камінь бажано позначити (кваліфікувати), з'ясувати, яке семантичне навантаження несе.

О.: Негативний досвід у вихованні, сумніви в собі у шкільний період, внутрішні суперечності, образи (див. темні камені композиції (а) зверху, фото Б.1). Світлі камені – це компенсація життєвих негараздів: спорт, комп'ютер, навчання, спілкування з друзями (див. світлі камені композиції (а) знизу, фото Б.1).

П.: Камінь всередині композиції символізує когось із твоїх рідних чи тебе самого?

О.: Це я (показує на середній камінь).

П.: Ти, напевно, досить автономний від батьків?

О.: Так. Тато помер, коли мені було дев'ять років.

П.: І тебе виховували жінки?

О.: Так, дві – мама і бабуса.

П.: Камінь, який символізує тебе, що відображає?

О.: Це багатогранник. Напевно, це те, що було притаманне мені в дитинстві. Це мій потенціал, який я відчував, але поки що не реалізував.

П.: Чому ти не помістив багатогранник в теперішнє? Можливо, він би закрив порожнечу між частинами фігури? Ти все ще сподіваєшся на його реалізацію?

О.: Можливо.

П.: Чи можна поставити багатогранник на фігуру, яка символізує Я-реальне (фото Б.1, б) ? Якої її частини (білої або чорної) він стосується?

О.: Він порівну присутній в обох частинах (фото Б.1, а), що й обумовлює сподівання на цілісність у майбутньому (фото Б.1, в). (О. переносить камінь і закриває ним порожнечу, фото Б.2).

Фото Б.2. Теперішнє з “потенціалом” К. над “порожнечою”

П.: Як змінилися твої почуття, виходячи з утвореної композиції (фото Б.2)?

О.: Мені стало спокійніше, це “бажана” для мене картинка. Вона допомогла усвідомити, що порожнеча “пожирає” мій потенціал, мою енергію. Це змушує замислитися: з цим треба щось робити.

П.: Багатогранник (що закрив порожнечу) символізує щось хороше в тобі, твій вроджений потенціал?

О.: Так.

П.: Тоді чому ти єднаєш його з темною і світлою частиною фігури Ін-Ян (фото Б.2), чому не поклав лише на світлу?

О.: Не зміг, світле не може існувати без темного.

П.: Значить, ти сам себе за щось засуджував раніше або засуджуєш зараз?

О.: Дійсно, так.

П.: Ти виглядаєш розумним, рефлексивним юнаком, за що ж себе засуджуєш?

О.: За нейтральні вчинки, які мали б бути іншими. Я аналізував скоєні мною вчинків, і мав докори сумління, адже моя пасивність “заохочувала” зло, – це відноситься до темного. Це зло шкодило мені і зумовлювало порожнечу.

П.: Ти не говорив про це матері?

О.: Ні, я все тримав і тримаю в собі.

П.: Оскільки ти сам переживав докори сумління, то вони потрапляють в категорію темних, як переосмислення і докір собі. Але чомусь темні характеристики представлені в рівній мірі зі світлими. Що належить до категорії світлого?

О.: Мої досягнення, яких я зміг домогтися.

П.: Досягнення, яким би радів не тільки ти, а й твої близькі?

О.: Так.

П.: Значить, в категорію світлого потрапляють близькі тобі люди, не лише твої успіхи?

О.: Так, звичайно.

П.: Чи можна сказати, що до темної частини фігури теж відносяться близькі тобі люди, але з їх (не твоїм) негативним знаком?

О.: Так.

П.: Тоді, за всієї автономії, ти неначе зрощується з близькими людьми, зокрема, з мамою. Чи можна сказати, що в майбутньому (фото Б.1, в) чогось точно не буде з минулого і сьогодення (фото Б.1, а, б)?

О.: Я багато з чим хотів би попрощатися із своїх особистих надбань.

П.: Розкажи, що б ти хотів залишити в минулому або сьогоденні.

О.: Можливо, не буде порожнечі в майбутньому, контраст (чорне – біле) стушується, між частинами Інь-Ян з'явиться гармонія (фото Б.2, в)?

П.: Ти говорив про докори сумління. Тобі хотілося б упереджувати подібні вчинки, щоб вони залишилися в минулому?

О.: Так, щоб такі вчинки залишилися в минулому.

П. (До групи): Ви бачите, що я допомагаю протагоністу уточнити смислові аспекти власного матеріалу, але останнє слово залишається за О. Психолог каталізує процес гіпотетичними прогнозами. (До протагоніста О.): Що б ти ще сказав?

О.: У білу частину фігури з майбутнього (фото Б.1, в) увійдуть всі мої успіхи і досягнення (фото Б.1, а), які були і ще будуть, а все інше, “темне”, стане світлішим, що я й намагався зобразити, зтушовуючи (роблячи бляклою) “чорну частину” композиції майбутнього (фото Б.1, в).

П.: Оскільки кольори в зображенні майбутнього тепліші й світліші, то можна передбачити, що успіхи переважатимуть над темними сторонами (тобто невдачами), які емоційно могли тебе обтяжувати в минулому і тепер?

О.: Це так. Спасибі, мені стало спокійніше, це бажане для мене відчуття. Я зрозумів роль мого потенціалу, який сьогодні поки що – “порожнеча”. Дійшов висновку, що надто високу ціну плачу за “докори сумління”. Треба з’ясувати їх психологічний сенс для мене, навіщо вони мені? До речі, я про це ніколи не замислювався, плив за течією...

П.: За докорами сумління криється почуття провини і, очевидно, перш за все – перед матір’ю. Що б ти сказав минулому, сьогоднішню та майбутньому? (далі фрагмент психодрами).

Наукове видання

**Тамара Семенівна Яценко
Олександр Володимирович Глузман
Оксана Миколаївна Усатенко**

**МЕТОДОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА**

Відповідальний за випуск *В.Л. Головань*
Комп'ютерна верстка та дизайн
*Г.О. Рогачов, І.В. Євтушенко,
Т.В. Некрут*

Здано на скаладання 03.03.2014
Підписано до друку 21.03.2014.
Формат 60×84 1/16. Папір друкарський.
Друк ризографічний. Гарнітура Arial.
Ум.-друк. арк. 11,5. Обл-вид. арк. 17,25.
Наклад 500 прим. Зам. № 1036.

Видавництво «Інновація»
49006, Дніпропетровськ, вул. Свердлова, 70
Свідоцтво про внесення до Державного Реєстру
ДК № 1761 від 22.04.2004 р.
E-mail: innovaciya@list.ru